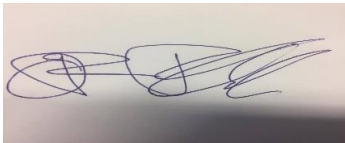

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Lektorprogrammet MHIMAS_1 Historiedidaktikk Masteroppgave	Vår semesteret, 2017 Åpen
Forfatter: Ole-Fabian Skagevang Tindlund	(signatur forfatter)
Veileder: Håkon Evju	
Tittel på masteroppgaven: Frederik II av Preussen og Joseph II av Østerrike, sett gjennom øynene til den dansk-norske offentlighet, 1784-1790. Engelsk tittel: Frederick II of Prussia and Joseph II of Austria, through the eyes of the danish-norwegian public, 1784-1790.	
Emneord: Den dansk-norske offentligheten. Frederik II av Preussen. Frederik den store. Joseph II av Østerrike.	Sidetall: 94 + vedlegg/annet: 104 Stavanger, ...18.05.2017..... dato/år

Frederik II av Preussen og Joseph II av Østerrike

Sett gjennom øynene til den dansk-norske offentligheten,
1784-1790

Ole-Fabian Skagevang Tindlund

Portrett av Frederik II av Preussen, fra 1781.

Laget av: Anton Graff

Hentet fra:

<https://commons.wikimedia.org/wiki/>

/

Portrett av Joseph II av Østerrike, fra 18-århundre.

Laget av: Joseph Hickel

Hentet fra:

[https://en.wikipedia.org/wiki/Frederick_the_Great#/media/File:Joseph_Hickel_\(attr\)_Joseph_II_als_Mitregent_seiner_Mutter.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Frederick_the_Great#/media/File:Joseph_Hickel_(attr)_Joseph_II_als_Mitregent_seiner_Mutter.jpg)

Det humanistiske fakultet

Institutt for kultur- og språkvitenskap

Universitetet i Stavanger

Våren 2017

Forord

Først og fremst vil jeg takke min fantastiske veileder Håkon Evju for god hjelp og nyttige kommentarer underveis. En bedre veileder kunne jeg ikke drømt om. Maken til innsats og engasjement skal det være vanskelig å finne.

Jeg vil også gi en stor takk til både romkameraten min og mamma, som tok seg tid til å gå gjennom denne oppgaven, og hjelpe meg med språkvasken.

Til slutt vil jeg gi en takk til de andre 1700-talls gutta fra UiS som har holdt meg gående gjennom denne perioden, med mange gode digresjoner og mye god hjelp.

Innhold

Innledning.....	6
Problemstilling, avgrensning og kildemateriale.....	7
Forskningsstatus.....	9
Relevans.....	13
Metode.....	14
Historisk kontekst.....	16
Danmark-Norge.....	16
Situasjonen i Danmark-Norge perioden 1784-1790.....	16
Den dansk-norske offentligheten i perioden 1784-1790.....	18
Monarkene.....	21
Frederik II av Preussen.....	21
Joseph II av Østerrike.....	23
Tyge Rothes tekst om Frederik II.....	26
Presentasjon av teksten.....	26
Forfatteren.....	27
Innholdet.....	29
Det første møte med teksten.....	30
Frederik satt opp mot andre monarker.....	32
Frederik II som en administrator.....	35
Avslutning.....	41
Christen Prams "Historien" i Minerva.....	43
Presentasjon av Tidsskriftet Minerva.....	43
Hva er Minerva?.....	43
Christen Henriksen Pram.....	45
"Historien".....	46
Innholdet.....	47

De første utgavene.....	47
Frederik II, en fredens mann	52
Frederik IIs død og ettermæle	54
Keiser Joseph II og hans styre.....	57
Joseph IIs død og ettermæle	64
Avsluttning	67
Debatten om Joseph II.....	70
Presentasjon av debatten	70
Deltakerne	70
Sneedorffs brev om Joseph II.....	71
Første møte med teksten.....	71
Religion i Sneedorffs brev.....	73
Utdanning og trykkefrihet i Sneedorffs brev.....	75
De habsburgske provinsene i Sneedorffs brev	77
Avslutning av brevet til Sneedorff	81
Bozenhards anmerkninger til brevet om Joseph II.....	82
Første møte med teksten.....	82
Anmerkning til Joseph II som person	84
Joseph II som en forbedrer	85
Joseph IIs reformer.....	86
Sneedorffs svar til Bozenhard	88
Sneedorffs svar på sammenligningen av Frederik II og Joseph II	88
Sneedorffs kritikk til Joseph IIs reformer	90
Avslutning på debatten om Joseph II	91
Avslutning	95
Kilder.....	100
Litteratur.....	101

Innledning

Vi lever i en fantastisk tid i Europa i dag. En tid der demokrati, utdanning, og frihet står som grunnpilarene for det vellykkede samfunnet. Et samfunn hvor menneskerettighetene er universelle rettigheter, som gjelder for alle. Ingen av disse ideene er nye, og de har sitt opphav i opplysningstiden på 1700-tallet. Mange forbinder den amerikanske og franske revolusjonen med opphavet til mange av disse ideene, men mange av ideene ble også praktisert og diskutert noen tiår tidligere i de opplyste eneveldige monarkiene rundt om i Europa. En opplyst monark kjennetegnes oftest gjennom at de ville bringe deres rike, gjennom sin fødselsrett som monark, inn i en nyere og mer moderne tid. Man finner flere eksempler på disse opplyste eneveldige herskerne, der jeg i denne oppgaven skal fokusere på to av dem, nemlig Frederik II av Preussen, og Joseph II av Østerrike. Oppgaven skal ta for seg hvordan disse to ble tatt opp i offentligheten i det dansk-norske eneveldet. De opplyste monarkene kjennetegnes ofte med hvordan de støttet opp bak kunstnere og skribenter, samt fremmet utdanning og opplysning av folket i deres riker. Man så også ofte at monarkene gjennomførte en mengde reformer som ga borgerne deres flere og mer liberale rettigheter. Eksempler på slike rettigheter kan være retten til å eie jord for bøndene, oppløsning av livegenskapet, økt religiøs toleranse eller retten til skrive- og talefrihet.¹

Denne oppgaven tar for seg den relativt sensurfrie perioden fra 1784, til og med Joseph IIs død i 1790. Oppgaven vil ta opp hvordan Frederik II av Preussen og Joseph II av Østerrike ble sett på i den dansk-norske offentligheten, og dermed belyse en tematikk som tidligere ikke er sett mye på. Under perioden denne oppgaven behandler så man en vekst i den dansk-norske offentligheten, da gjerne sentrert rundt København. Dette ble gjort mulig etter statskuppet til kronprins Frederik i 1784, som førte med seg en liberalisering av sensuren som tidligere eksisterte her. Det kom ut en rekke nye tekster og tidsskrifter i denne perioden, slik som månedsskriftet *Minerva*, som vi skal se nærmere på i denne oppgaven.² Vi skal også se på en pamflett som ble skrevet av godseieren og skribenten, Tyge Rothe.

¹ Dogra, Aastha: "Enlightend absolutism", (04.12.2010), Hentet 12.09.16 fra <http://www.buzzle.com/articles/enlightened-absolutism.html>.

² Krefting, E., Nøding, A., Ringvej, M.: *En pokkers skrivesyge, 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet*, (Oslo, Scandinavian Academic Press, 2014): 247.

Problemstilling, avgrensning og kildemateriale

Den overliggende problemstillingen til denne oppgaven er hvordan synet var på Joseph II av Østerrike og Frederik II av Preussen, i den dansk-norske offentligheten, perioden 1784-1790. I denne oppgaven skal vi se på hvilke forhold og tanker skribentene gjorde rundt deres opplysningsprosjekter, samt monarkenes styre generelt. Vi skal se på hva som ble sagt om dem i et utvalg av tekster, som skal ha hatt et vidt publikum. Vi vil også se på linjene som blir trukket mellom de to tyske monarkene, samt om det blir trukket noen linjer opp til det dansk-norske styret, der dette lar seg gjøre. Det vil også bli lagt vekt på om det foregikk en forandring i synet de dansk-norske skribentene hadde på de to tyske monarkene gjennom denne perioden. Det overliggende temaet blir derfor holdningene til skribentene i den dansk-norske offentligheten, om disse to opplyste eneveldige herskerne.

Årsaken til at oppgaven tar for seg akkurat Frederik II og Joseph II kommer av at de to monarkene ble regnet som opplyste, og de ble ofte satt opp mot hverandre. De var også begge fokuspunkter i den politiske debatten som foregikk i Danmark-Norge. Her kan man altså få et nærmere innblikk i det opplyste eneveldets plass blant denne offentligheten. Når det kommer til de andre opplyste monarkiene blir den kulturelle og geografiske avstanden ikke like stor som den ville blitt til for eksempel Russland, Portugal eller Spania. Den blir heller ikke like komplisert som den ville blitt med en svensk konge, der man blant annet ser en kort krig mellom Sverige og Danmark-Norge i 1788. Når det kommer til Polen beskriver Christen Henriksen Pram det best i *Minerva*, der han skriver: "Polen er som altid ubemærket, naar der tales om Europas Stater".³ Frankrike ble ikke sett på som et opplyst enevelde, i likhet som med Storbritannia. Storbritannia er også allerede forsket på tidligere, i Jørgen Hansson Engs masteroppgave: *Synet på England i tidsskriftet Minerva perioden 1787-1797*.⁴

Den dansk-norske offentligheten fikk mer liberale tøyler i perioden etter kronprins Frederiks statskupp i 1784, og det er etter dette man så den københavnske offentligheten virkelig blomstre.⁵ Man så en rekke nye tidsskrifter, bøker, pamfletter og annen litteratur komme ut, der spesielt tidsskriftene fikk en viktig rolle. Joseph II hadde også tatt over makten etter sin mor noen få år tidligere. Dette gjør dermed 1784 til et bra startpunkt. Denne blomstringen og

³ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 1, Første hefte for "Julii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1785a): 102.

⁴ Eng, Jørgen Hansson: *Synet på England i tidsskriftet Minerva. Perioden 1787-1797*, (Masteroppgave), (Oslo, Jørgen Hansson Eng, 2010).

⁵ Krefting m.fl. 2014: 247.

liberaliseringen, samt det at Frederik gikk bort i 1786, førte med seg en del interesse omhandlende de begge blant offentligheten, der de ofte ble satt opp mot hverandre. Oppgaven tar for seg hva som ble tatt opp fra den dansk-norske offentligheten om de to kongenes virke. Dette vil den gjøre frem til 1790. Oppgaven stopper her av to grunner. Den første er at i 1790 går den siste av de to kongene går bort, nemlig Joseph II. Dette setter også i gang en debatt angående Joseph IIs virke, som igjen vekker interessen for kongene. Den andre årsaken til å stoppe i 1790 er at den franske revolusjon tar over mye av oppmerksomheten til offentligheten. Når det kommer til at Frederik IIs død finner sted allerede i 1786, kan man likevel se at diskursen om han blir holdt i live av Joseph IIs diskurs, der han ofte fungerte som en slags målestokk for Joseph II.

Kildematerialet som tas opp i denne oppgaven kommer i stor grad fra tidsskriftet *Minerva*, der dette var det ledende tidsskriftet i denne perioden. Historikeren Edvard Holm beskriver *Minerva* slik: "Maaske have vi aldrig havt et Tidsskrift her hjemme, der for sin Tid har intaget en saa vigtig Stilling".⁶ Oppgaven vil da ta for seg hva som ble skrevet om disse monarkene i "Historien", som var en fast artikkel i hver utgavene av *Minerva*, som kom ut hver måned. "Historien" tok da for seg den forrige måneds hendelser, fra rundt om i verden. Her ser en da ofte at det ble viet god plass til de to tyske monarkenenes virke.

Oppgaven vil også belyse en liten debatt som oppsto rett etter Joseph IIs død. Denne gikk ut på hvordan styret hans burde bli sett på i den dansk-norske offentligheten. Her finner man de to skribentene Frederik Sneedorff og Emanuel Bozenhard, som representerer hvert sitt syn på hvordan Joseph II burde bli sett på i ettertiden. Den får dermed frem deres egne detaljerte syn på saken, der de begge to går inn på både Joseph II og Frederik IIs politiske virke.

Historikeren Ole Feldbæk beskriver Tyge Rothe som den ledende skikkelsen i den dansk-norske offentligheten, samt ledende innfor offentlige debatter i Danmark-Norge i denne perioden. Han også skal ha vært den mest leste forfatteren i perioden.⁷ Det blir derfor passende å ta frem hans verk om Frederik II av Preussen. Både innholdet i *Minerva*, og debattene som foregikk der, samt Tyge Rothes tekst vil altså gjenspeile store deler av hva som foregikk i den dansk-norske offentligheten i denne perioden, angående de to tyske opplyste

⁶ Holm Edvard: *Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse(1720-1814)*, vi: *Under Kristian VII: (1766-1808)*, iii: *Styrelse og Reformer 1784-1791*, del 1, (7 bind, København, G.E.C.GAD, 1907): 388.

⁷ Feldbæk, Ole: *Danmark-Norge 1380-1814*, iv: *Nærhed og adskillelse 1720-1814*, (4 bind, Oslo, Universitetsforlaget, 1998): 241, 261, 300-301.

monarkene. Oppgaven vil ikke ta for seg oversettelser av tyske tekster, da disse ikke gir et like godt bilde av monarkene, fra danske-norske offentligheten. Det bør også nevne at oppgavens kildemateriale også ligger tilgjengelig og offentlig gjennom google books sin tjeneste, men det skal også være mulig å få tak i det ved det kongelige biblioteket i København.

Oppgaven vil bli delt opp i seks deler. Den første delen blir dermed innledningen, hvor oppgaven blir presentert. Del to vil være en kontekst del, der både situasjonen i Danmark-Norge og rundt de to tyske monarkene vil bli belyst. De neste tre delene vil så være analyse delene. Disse vil ha en kronologisk oppbygning. Del tre tar for seg Rothes verk om Frederik II, som kom ut etter kongens død. Den fjerde delen vil ta for seg Historien artikkelen i *Minerva*, da fra dets utgivelse, til og med Joseph IIs død. Den femte delen går da inn på debatten om Joseph II, i *Minerva*, som foregikk etter Joseph IIs død. Den sjette og siste delen vil da være en avslutning, der alle analysedelene skal bli trukket sammen i en helhet. Disse delene vil også ha underdeler, som er delt opp tematisk.

Forskningsstatus

Denne oppgaven tar for seg holdninger blant den dansk-norske offentligheten, på slutten av 1700-tallet. Konkret om hvordan disse monarken ble tatt opp i den dansk-norske offentligheten finnes det lite forskningslitteratur om. Men når det kommer til den dansk-norske offentlighet som et forskningsfelt finnes det betydelig mer. Her finner man at både norske og danske historikere har forsket på temaet. Blant de tidligste, og kanskje mest omfattende historikerne som har skrevet om Danmark-Norge på slutten av 1700-tallet finner man Edvard Holm. Holms arbeid ble gjort mot slutten av 1800-tallet og på starten av 1900-tallet, der han har skrevet utallige og omfattende verk om eneveldet Danmark-Norge. Han blir ofte referert til når historikere berører historien om det dansk-norske eneveldet, også i dag. Blant Holms mer relevante verker til denne oppgaven finner man *Den offentlige mening og statsmagten i den dansk-norsk stat I slutningen af det 18de aarhundre*, og *Styrelse og Reformer (1784-1791)*, som er en del av det mye større verket *Danmark-Norges historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720-1814)*. De går begge inn på den dansk-norske offentligheten i perioden, og tar for seg sensuren og rammene denne satt. Han presenterer også en del viktige personer, tidsskrifter og tekster som utmerket seg, samt tar opp viktige synspunkter og saker fra slutten av 1700-tallet.

En av de mer relevante historikerne når det kommer til offentligheten på slutten av 1700-tallet i Danmark-Norge, blir nordmannen Jens Arup Seip. Dette er på grunn av hans tekst *Teorien om det opinionsstyrte enevælde*. Den går ut på at det hadde eksistert en tro blant offentligheten om at den hadde innflytelse over eneveldet Danmark-Norge. Denne troen eksisterte da mot slutten av 1700-tallet. Her tar Seip opp at styret i Danmark-Norge kun ble sett på som legitimt, om det førte en politikk som var i overensstemmelse med opinionen. Dette kom av folket mente at makten til den dansk-norske monarken ikke var gitt han av gud, men av folket. Det fantes derfor en tro om at monarken måtte styre med en viss overensstemmelse med den offentlige mening, kalt opinionen av Seip. Tesen Seip da legger frem er at opinionen, altså offentligheten, samt dets meninger og synspunkter, mente de hadde innflytelse på hva styret i Danmark-Norge foretok seg. Teorien påstår ikke at kongen måtte gjøre som folket befalte, men at styret heller da ville velge å styre harmonisk med folkets opinion.⁸ Seips teori går dermed ut på at det var datidens skribenter mente eneveldet ble opinionsstyrt, noe som også da gjenspeilte seg i tekstene deres. Det er også her noe av oppgavens relevans kommer inn, da hva som ble ytret i offentligheten om både Joseph II og Frederik II, ville gi et inntrykk om hvordan folket ønsket, eller ikke ønsket, at den regjerende makten skulle styre.

Øystein Rian kommer i *Sensuren i Danmark-Norge 1536-1814* med det man kan kalle en rettelse til Seips teori. Her poengterer han at når Seip snakker om opinionen i Danmark-Norge, så kan han ikke ha ment den universelle opinionen, men heller opinionen til de få universitetsutdannede embedsmennene. Det var nemlig kun disse som ytret seg blant offentligheten, og han mener det også var slik de skal ha ønsket det. Han gjør også et poeng ut av at Seips teori ikke må bli sett på som absolutt, der styret fremdeles satt med all makten. Det var nemlig ikke selvsagt at styret alltid fulgte folkets mening, der det for eksempel var visse saker styret trumfet gjennom som de selv ville, uten at det fantes en konsensus med offentligheten.⁹ Han holder det likevel åpent for at offentligheten hadde en viss innflytelse over styret, og heller fungerte som en slags veiviser.¹⁰

Øystein Rians syn på offentligheten i Danmark-Norge er også at han mener det som kom på trykk i stor grad kunne bli styrt av staten og styret. Dette kommer, som han poengterer, at det kun fantes fem små trykkerier i Norge, men hele 19 store trykkerier i København. Denne

⁸ Seip, Jens Arup: *Teorien om det opinionsstyrte eneveldet* (Oslo, Universitetsforlaget, 1958): 65.

⁹ Rian, Øystein: *Sensuren i Danmark-Norge 1536-1814*, i *Demokratisk teori og historisk praksis*, Red: Hilde Sandvik, (Oslo, Scandinavian Academic Press, 2010): 124-125.

¹⁰ Rian, Øystein: *Sensuren i Danmark-Norge, vilkårene for offentlige ytringer 1536-1814*, (Oslo, Universitetsforlaget, 2014): 40-41.

skeivheten mener han da gjorde det enklere for styret i København å kontrollere hva som kom på trykk, noe som han trekker inn sto i stil til hvordan styret ville ha det. De ønsket seg altså kontroll over hva denne offentligheten foretok seg. Dette er bare et av de mange aspektene Rian tar opp om offentlighetens begrensninger.

I boken *En pokkers skrivesyke*, som er skrevet av Ellen Krefting, Aina Nøding og Mona Ringvej, skal situasjonen ha vært en annen. Her mener de at offentligheten, som tok tidsskriftene i bruk, klarte å utvikle et dynamisk forhold til de begrensningene som ble gitt av sensuren, og dermed styret. Her mener de at skribentene og utgiverne ofte tok sjansen og utnyttet mulighetene til å skape større rom for kritiske meninger. Alt dette mens de holdt oppe det de ser på som et slags skuespill, der offentligheten lovpriste kongen, slik som forventet av dem. I denne jakten etter å utvide tidsskriftets rom for kritiske meninger mener Krefting, Nøding og Ringvej at skribentene og utgiverne fant hverandre, og at publikum spilte med.¹¹

Historikeren Henrik Horstbøll skriver også om denne offentligheten, samt om Seips teori. Her mener han en del av offentlighetens selvforståelse, var at den var med på styre riket. Han mener altså at det var en konsensus holdning som var med på å skape en egenverdi blant borgerskapet. Han sier seg også noe uenig i standpunktet han mener Seip tar, og det virker som Horstbøll mener Seip tar teorien for lik 1800-tallets mer nasjonalliberale syn på den dannede offentlighet. Horstbøll poengterer at både Holm og Seip blir noe blinde for den aktive rollen den eneveldige statsadministrasjonen utøvde over offentligheten i Danmark-Norge på slutten av 1700-tallet. Her mener han altså at styret også påvirket opinionen, da gjerne under kronprins Frederiks styre.¹²

Det finnes altså mange som ytrer seg rundt Seips teori, der man også finner den norske historikeren Øystein Sørensen. Her skriver han hovedsakelig om et verk fra Jens Schielderup Sneedorff,¹³ der han uttaler seg om denne makten offentligheten mente de hadde på styret i Danmark-Norge. J.S. Sneedorff mente at det var en overenstemmelse blant folket og styret om hva som skulle bli gjort. Det fantes en slags harmoni mellom styret og offentligheten, der opinionen mente de hadde en rådgivende rolle.¹⁴ Makten måtte likevel ikke deles, og det

¹¹ Krefting m.fl. 2014: 290.

¹² Horstbøll, Henrik: Enevælde, opinion og opposition, *Historie/Jyske samlinger*, 17(1), (1987): 40-42
Hentet fra <https://tidsskrift.dk/index.php/historiejyskesamling/article/viewFile/16957/32600>, den 05.05.2017.

¹³ En tidlig skikkelse i den Dansk-Norske offentligheten, som har pådratt seg en del interesse fra historikere for hans tekster omhandlende statsstyret i Danmark-Norge som ble utgitt rundt 1750-tallet.
Krefting m.fl. 2014: 14.

¹⁴ Sørensen, Øystein: *Frihet og enevælde, Jens Schielderup Sneedorffs politiske teori*, (Oslo, Universitetsforlaget, 1983): 100-101.

eneveldige styret måtte bli kontrollert av monarkens ære, slik at det ikke skulle bli despotisk. Monarken måtte altså styre godt, for å oppnå mer ære. Dette ville altså holde monarken på rett vei.¹⁵

Sørensen tar også opp Seip og det opplyste eneveldet. Her konkluderer han med at etter hans definisjon av en opplyst monark, så var oppslutningen bak denne institusjonen ikke stor i Danmark-Norge. I følge hans definisjon av en opplyst eneveldig hersker så skulle fyrsten ha fulgt læren til filosofene, og uten hensyn til undersåtters fordommer og vilje, fremdeles gi de lover og regler i opplysningens navn.¹⁶ Dette mener han altså at offentligheten ikke støtter seg opp bak, da dette ville gå mot at opinionen var med på å styre, noe de selv mente de gjorde. Sørensen velger heller å fjerne denne delen med opplysning gjennom tvang, for dermed å gjøre det opplyste eneveldet mer relevant for Danmark-Norge. Han henviser også til at det ikke er tilfeldighet at personer som Tyge Rothe henviser til Frederik den Store, Joseph II, Katarina den store og Gustav III som forbilder, og dermed åpner for at det opplyste eneveldet kunne være et ideal blant offentligheten. De prøvde dermed å veilede kongen om å følge disse ideene.¹⁷

En annen skikkelse som bør nevnes når man snakker om den dansk-norske offentligheten er historikeren Håkon Evju, som blant annet har forsket en del på 1700-tallets politiske og litterære offentlighet. Ett verk som blir relevant for denne oppgaven er *Frihet som politisk problem i Danmark-Norge*. Her tar han blant annet opp at Seip og Holm, som begge har lagt ned grunnleggende elementer til vår forståelse av den dansk-norske offentligheten, står i fare for å miste et viktig perspektiv når de skriver om perioden. Nemlig det at de har blikket festet for mye mot en fremtidig politisk utvikling, der skribentene kan ha hatt grunner til å støtte eneveldet, som er fremmede for oss i dag.¹⁸ Det blir altså viktig å sette skribentene inn i datidens kultur og politiske liv. Evju mener også at årsaken til at det oppstod en mangel på kritiske meninger i den dansk-norske offentligheten, også kan komme av at det eksisterte en form for selvsensur som skribentene praktiserte i frykt for sanksjoner fra myndighetenes side.¹⁹ Evjus konklusjon i *Frihet som politisk problem i Danmark-Norge 1784-1799*, konkluderer med at det ikke eksisterte et opinionsstyrt enevelde, da det fantes en usikkerhet blant folket om det var i stand til å styre seg selv, uten å ha en overliggende makt over seg.

¹⁵ Sørensen 1983: 109

¹⁶ Sørensen 1983: 106.

¹⁷ Sørensen 1983: 107.

¹⁸ Evju, Håkon: "Frihet som politisk problem i dansk-norske tidsskrifter, 1784-1799", *Demokratisk teori og historisk praksis*, Red: Hilde Sandvik, (Oslo, Scandinavian Academic Press, 2010): 162.

¹⁹ Evju 2010: 188.

Det han heller mener er at den dansk-norske offentligheten så på tiden som en ny periode preget av opplysning og nye krav til politikken, enn hva som tidligere hadde eksister. Han mener derfor at offentligheten i stor grad heller støttet opp under en form for opplyst eneveldet, som da skulle tilstå borgerne større frihet, men som likevel kunne komme inn å stabilisere gjennom tvang, om det skulle være behov for det.²⁰

Debatten rundt offentligheten i Danmark-Norge har altså vært aktiv, og det finnes ikke mangel på ytringer rundt Seips teori om det opinionsstyrte eneveldet. Likevel ser man at det finnes en slags enighet om at det som ble ytret i offentligheten og det som ble utført av styret hadde en kobling mot hverandre. Det finnes også en enighet om at offentligheten så på seg selv som innflytelsesrik, noe som også da gjenspeiler deres ytringer. Det blir også dette oppgaven forholder seg til, der offentligheten fungerer mer som en veileder eller pekepinn på hvordan folket vil at makten skulle styre. Man finner dermed en rekke ytringer fra offentligheten om dette, og der mener jeg at tekstene om de opplyste monarkene Joseph II og Frederik II kan hjelpe til med å belyse hvordan den dansk-norske offentlighetens holdninger var.

Relevans

Når det kommer til den dansk-norske offentligheten i perioden 1784-1790, så har mye av forskningen gått ut på å belyse temaer knyttet opp mot situasjonen rundt. Ytringsfrihet og sensurfrihet er temaer man ofte møter på rundt historieskrivningen om den dansk-norske offentligheten, samt hvordan offentlighetens forhold til makten var. Det som er mindre belyst er de forskjellige tematikkene som ble tatt opp i denne offentligheten, da gjerne med dets fokus på hva som foregikk utenfor Danmark-Norge. Dette er også noe som kan hjelpe oss til nærmere å forstå holdningene til denne offentligheten. I denne oppgaven da med fokus på deres syn på det opplyste eneveldet. Det blir her skriveingen om Joseph II og Frederik II kommer inn.

De to tyske monarkene ble begge regnet som opplyste eneveldige herskere, også i samtiden, og fungerte som eksempler på hvordan en slik monark skulle være. Joseph II og Frederik II var også de to monarkene i de tyske områdene som hadde mest innflytelse, og rikene deres var begge stormakter i datidens politiske bilde. Rikene til de to tyske regentene ble før den franske revolusjon kanskje også regnet blant de mest opplyste rikene i Europa. Dette ble også lagt merke til av den dansk-norske offentligheten, som man kan se i datidens skrifter. Et godt

²⁰ Evju 2010: 188-189.

eksempel på dette er når skribenten Christen Henriksen Pram skriver i 1785: "Tydskland skinner herlig i vore Tidens Aarbøger, thi Keiseren og Kongen af Preussen oplyse dette mægtige Land, som ogsaa uden for disse Stater mere og mere gaae ud af Barbariets, Overtroens og Nedtrykkelsers Dunkelhed."²¹ Keiseren her er da Joseph II, og kongen er Frederik II. Her trekker han de begge frem som hjælpere til å opplyse ikke bare deres egne stater, men også utenfor. De var begge gjengangere i den dansk-norske offentligheten, der de fulgte godt med på hva som foregikk i de tyske rikene.

Det blir dermed viktig å ikke la denne tematikken gå i glemmebøkene, der det som ble sagt om disse monarkene kan representere holdningene som gikk blant offentligheten om det opplyste eneveldet. Dette kan dermed hjelpe oss med å konstatere om den dansk-norske offentligheten ønsket et opplyst enevelde eller ei, men det viktigste i denne oppgaven er å få frem hvilket standpunkt de tok i forhold til disse monarkene. Man finner blant annet synspunkter på hvor langt de mente makten til disse regentene skulle strekke seg, noe som kan fortelle om til hvilken grad de var tilhengere av eneveldige styreformene. Denne oppgaven vil dermed hjelpe til med å belyse videre aspekter med den dansk-norske offentligheten, som ikke det har blitt lagt mye fokus på tidligere.

Metode

Denne oppgaven skal belyse og analysere noe som ble skrevet i en rekke tekster, og som er skrevet av flere forfattere, mot slutten av 1700-tallet i Danmark-Norge. Det blir derfor viktig å se på verkene ut fra sin egen kontekst. Her trekkes det et viktig poeng i *Tekst og historie, å lese tekster historisk*, der de tar opp at en tekst som er fra 1700-tallet ble skrevet på helt andre premisser, enn det vi f.eks. har i dag. Det er hovedsakelig to måter å tilnærme seg en slik tekst, nemlig den litterære og den historiske tilnærmingen. Den litterære fokuserer seg rundt teksten og språket. Den historiske tilnærmingen går da heller ut på å sette teksten inn i sin samtid, for dermed å forstå kulturen og begrensningene som eventuelt er knyttet til en slik tekst. De kan begge være viktige for å forstå helheten av hva som står skrevet i de gamle kildene, noe denne oppgaven prøver å ta på alvor. Her vil den forsøke å se tekstene i lys av sin egen samtid og kontekst. Man må altså se tekstene på deres egne premisser, før man virkelig kan forså hva som står skrevet.²²

²¹ Pram 1785a: 100.

²² Asdal, K., Berge, K.L., Gammelgaard, K., Gundersen, R.T., Jordheim, H., Rem, T., Tønnesson, L.J.: *Tekst og historie, å lese tekster historisk*, ed., Gundersen, Trygve Riiser (Oslo, Universitetsforlaget, 2008): 40-41.

Tekst og historie tar blant opp hvordan språket har endret seg fra da til nå. Man kan for eksempel finne at et ord som har en fast betydning i dag, betydde noe helt annet på den tiden. Det vil ikke si at tekstene er uforståelige, men at når en leser disse tekstene bør man ta høyde for at visse ord kan ha andre konnotasjoner enn det de har i dag.²³ Det å få en full oversikt over datidens språklige kultur vil være alt for tidskrevende innenfor rammene til en masteroppgave, men denne oppgaven forsøker likevel forsøke å ta høyde for dette. Dette vil altså hjelpe til med å forstå det språklige aspektet ved en slik tekst.

Et annet poeng som blir tatt opp i *Tekst og historie*, er at forfatteren av tekstene, da også særlig på 1700-tallet, var en del av en større kontekst. Dette kan menes med den resterende offentligheten, men også i større grad forfatterens forhold til utgiveren, publikum og andre involverte aktører, slik som de statlige sensurmyndighetene. Det at forfatteren ikke er helt alene når han skriver tekstene sine, og at han hele tiden ble påvirket av ytre faktorer, slik som de overnevnte, bør tenkes over. Dette er noe man bør ha i bakhodet når man skal analysere disse tekstene, selv om det kan bli vanskelig å stadfeste konkret hvor dette skjer. Med dette vil denne oppgaven gå meget forsiktig frem.²⁴

Det er nemlig en god del ytre faktorer som kan være med på å påvirke en slik tekst, slik som datidens skriftkultur, andre saker som opptar offentligheten, og som nevnt sensurmyndighetene. Men det er nemlig ikke bare teksten som bør forstås ut fra sin kontekst. Denne oppgaven er også opptatt av å sette de forskjellige forfatterne inn i sin egen kontekst, der det lar seg gjøres. Det er vanligvis vanskelig å sette seg inn i forfatterens sinn når han eller hun skriver, men på grunn av den store avstanden i tid vil det altså være ekstra vanskelig. Det blir dermed viktig å belyse hvilke grunnlag forfatteren hadde for å skrive teksten, slik som om det var en spesiell hendelse som førte til dette, eller om forfatteren kan ha hatt en annen agenda. Man må derfor se etter hva som eventuelt kunne påvirke deres meninger, slik som deres yrke, virke og status i det offentlige rom. Man kan for eksempel se en panegyriske lovprisning av en person, fra en forfatter som er kjent for sine mange overdrivelser. Dette er da noe oppgaven vil prøve å ta høyde for. Om de er ekstremt farget i sitt ståsted, så skal dette også bli trukket frem. Det har derfor vært viktig å få frem relevant informasjon rundt de forskjellige forfatterne, slik at man bedre kan forstå skribenten.

²³ Asdal m.fl. 2008: 77.

²⁴ Asdal m.fl. 2008: 243-245.

Det bør også nevnes at oppgaven har forsøkt seg på en uvanlig vri i sin analyse. Hver av analysedelene er som vanlig tematisk oppdelt, men den starter hver av analysene med et "første møte med teksten". Dette kommer av at tekstene ofte har en slags introduksjon som også går utenfor den ellers generelle tematikken tekstene ble delt opp i. Her kommer ofte flere av forfatterens standpunkter frem, og vil dermed lettere hjelpe til med å belyse hva som står i de eventuelle tekstene. Her får man også lettere frem meningen bak teksten, samt forfatterens opprinnelige standpunkt, om dette forandrer seg. Alt dette skal dermed hjelpe til å forstå tekstenes helhet.

Historisk kontekst

Danmark-Norge

Situasjonen i Danmark-Norge perioden 1784-1790

Det eneveldige monarkiet Danmark-Norge var perioden 1766-1808 i en trøblete situasjon. Den sittende kong Christian VII var nemlig sinnssvak, og dermed ikke skikket til å styre riket.²⁵ Dette førte til at han hadde latt seg styre av livlegen sin, Johan Friedrich Struensee fra 1770, der Struensee var den de facto ledene skikkelsen i Danmark-Norge.²⁶ Denne perioden var preget av Struensees opplysningsprosjekt, samt en modernisering av staten. Dette varte dog ikke lenge, og han ble avsatt allerede i 1772, der han også ble dømt til døden for krenkelse av kongen og kongemakten.²⁷ Etter dette kom det en ny periode som var preget av et reaksjonært styre, der flere av Struensees prosjekter ble lagt i grus. Styret hans hadde vist at det var tilstrekkelig med kongens underskrift for å styre riket, og makten ble makten sentralisert rundt et mindre statsråd som skulle utøve makten for den syke kongen. Det nye styret ble ledet av Ove Høegh-Guldberg, som fikk støtte av enkedronningen og arveprins Frederik, som var halvbroren til Christian VII. Han må ikke forveksles med kronprins Frederik, som var sønn av kongen. Guldberg var den ledene figuren i Danmark-Norge frem til 1784, der kronprins Frederik og hans allierte Andreas Peter Bernstorff tok over makten gjennom et statskupp.²⁸ Det nye styret var ikke like strengt slik det hadde vært under Guldberg. De var også enige i å følge tradisjonen som hadde blitt fulgt tidligere, der de holdt oppe fiksjonen om at Christian VII fremdeles styrte over riket.²⁹ Historikeren Ole Feldbæk

²⁵ Steenstrup, J., Erlsev, K., Heise, A., Møllerup, V., Fridericia, J. A., Holm, E., Jørgensen A. D: *Danmarks riges historie, 1699-1814*, (København, Det nordiske forlag, 1898): 281-282.

²⁶ Feldbæk 1998: 37-40.

²⁷ Feldbæk 1998: 39-40.

²⁸ Feldbæk 1998: 178-184.

²⁹ Feldbæk 1998: 185.

skriver at under omreisen til kronprins Frederik i Norge i 1788, ble kong Christian VII lojalt hyllet av befolkningen. Han legger til at det likevel ikke var noen tvil om at denne hyllesten egentlig var rettet til hans sønn og egentlige regent, kronprins Frederik.³⁰

Kronprinsen ble av mange sett på som en reformator, der han gjennomførte en rekke reformer under sitt styre. En av de største sakene som preget perioden var landbosaken, der kronprinsen og hans styre fikk satt opp en landbokkommisjon. Denne gikk ut på å bedre forholdene til festebøndene i det dansk-norske riket. Kommisjonen ble nedsatt i 1786, og reformene startet å komme ut alt året etter. Landbosaken ble en serie av reformer, slik som når stavnsbåndet³¹ opphørte i 1788.³² Feldbæk skriver om agrarreformene i Danmark-Norge at de i starten stort sett kom bonden til gode, og ikke godseieren. Folket skal senere ha ment at kronprinsen og hans ministre gjennomførte reformene i opplysningen og fremskrittets ånd, noe som hadde ført til borgerkrig og blod i Frankrike.³³ Reformene skal ha ført til politisk krise i København, noe som førte til en organisert godseier-protest. Det hele ble løst med at styret heller førte en fleksibel og forsiktig lovgivning, noe som førte til økt produksjon, samt en ny og kongetro gårdsmannsklasse.³⁴ Agrarreformene og landbosaken som en helhet kom ikke til å ta helt slutt før mange år senere.³⁵ Det bør også nevnes at disse reformene i stor grad bare gikk ut over det danske systemet, og ikke det norske, der Norge ikke hadde det samme systemet til å begynne med.³⁶

Blant andre reformer som satt sine spor fra kronprinsens styre, og som da beskriver hans holdninger, finner man flere av. Kornmonopolet som tidligere hadde eksistert i Danmark-Norge, der man ikke hadde lov til å importere korn fra utlandet, ble blant annet opphevet i 1788.³⁷ Det skjedde i tillegg til dette en markant forbedring av tollreglene, der lovene ble fornyet i 1797. Disse ble betydelig liberalisert, der Feldbæk trekker frem økonomisk fremgang som bakgrunnen for disse, og ikke det å fremme frihetsprinsippene, som florerte

³⁰ Feldbæk 1998: 186-187.

³¹ En lovmessig forpliktelse som ble innført av Christian VI etter godseiere og militærrets ønske. Den førte til at unge menn måtte bli boende på godset eller gården de ble født. Den gjaldt alle bønder i Danmark fra alderen 4-40.

Mardal, Magnus A: "Stavnsbånd". I Store norske leksikon. (2017, 16. januar). Hentet 8. mai 2017 fra <https://snl.no/stavnsb%C3%A5nd>.

³² Feldbæk 1998: 232.

³³ Feldbæk 1998: 232.

³⁴ Feldbæk 1998: 234.

³⁵ Feldbæk 1998: 185.

³⁶ Feldbæk 1998: 235.

³⁷ Feldbæk 1998: 222.

ellers i Europa på denne tiden.³⁸ Man fant også at Slavehandel ble i Danmark-Norge, som første riket i Europa, forbudt i 1792. Feldbæk tar opp at dette antagelig ble gjort for å komme både England og Frankrike i forkjøpet, der styret i Danmark-Norge skal ha sett trenden for dette hos de to stormaktene. Dette sier han ble gjort for å unngå press senere fra disse statene. Når det kom til slavehandelens opphevelse trådte den ikke i kraft før i 1803. Feldbæk er altså noe nøktern med å kalle kronprins Frederiks reformer direkte for et opplysningsprosjekt, men man finner likevel at lovverket sakte men sikkert gikk i den retningen likevel.³⁹

Selv om den franske revolusjon nå var rett rundt hjørnet, var dets opplyste tanker om likhet og frihet eldre. Dette var tanker som også eksisterte i Danmark-Norge på denne tiden, og der begrepene ble blant annet brukt i den offentlige samfunnsdebatten.⁴⁰ Feldbæk skriver også at disse ideene om likhet og frihet ofte ble satt opp som krav til hvordan samfunnsøkonomien og styrets økonomiske politikk skulle bli ført.⁴¹ Dette blir opp mot makten offentligheten hadde fått i Danmark-Norge etter statskuppet til kronprinsen i 1784, der han sier den hadde utviklet seg til en tung politisk faktor. Historikeren Edvard Holm tar opp hvordan opplyste ideer påvirket synet på monarkiet i Danmark-Norge. Her trekker han frem de dansk-norske borgerne stort sett var kongetro og monarkister. Det opplyste eneveldet ble dermed ofte sett på som den beste måten til å få gjennomført samfunnsreformer på.⁴² Han trekker også frem Frederik II av Preussen og Joseph II av Østerrike som to monarker som ble prisert innad i Danmark-Norge, og som viste dem hva et opplyst enevelde kunne gjøre for samfunnet. Holm mener at dette også var med på å styrke oppslutningen om den monarkiske institusjonen i Danmark-Norge.⁴³

Den dansk-norske offentligheten i perioden 1784-1790

I perioden etter kronprins Frederiks statskupp i 1784 fikk en se en blomstring av den dansk-norske offentligheten. Dette var dog ikke den første blomstringen, da det også oppsto en under Struensees styre i 1770, etter at han opphevde sensuren som tidligere hadde eksistert i Danmark-Norge.⁴⁴ Dette skal ha blitt gjort i opplysningens navn, og det skapte sensasjon i store deler av Europa, da Danmark-Norge var det eneste stedet i Europa med absolutt

³⁸ Feldbæk 1998: 225.

³⁹ Feldbæk 1998: 221.

⁴⁰ Feldbæk 1998: 217.

⁴¹ Feldbæk 1998: 217.

⁴² Holm, Edvard: *Den offentlige mening og statsmagten, i den dansk-norsk stat I slutningen af det 18de aarhundre*, (København, J. H. Schultz, 1888):18-19.

⁴³ Holm 1888: 19.

⁴⁴ Krefthing m.fl. 2014: 177-179.

trykkefrihet.⁴⁵ Dette varte dog ikke lenge, da denne trykkefriheten førte til litterære angrep på Struensee selv, samt hans virke. Dette førte til at han igjen innskrenket denne friheten noe, før han ble styrtet i 1772.⁴⁶ I 1773 ble det igjen strengere kontroll på hva som ble trykket, der en ikke lenger kunne skrive om statens anliggende, slik en hadde kunne gjort under Struensees styre. Ifølge historikeren Øystein Rian var forhåndssensuren som tidligere hadde eksistert, opphevet for godt. Men det fantes fremdeles lover og regler i kraft i Danmark-Norge etter Struensees innskrenkninger, som den nye regjeringen kunne ta i bruk. Han trekker frem Holms ord om trykkefriheten som skal ha blitt "slået i hjel", og at politimesteren ble ansvarlig for bøtelegging eller fengsling av folk som hadde gått for langt.⁴⁷ Det var ikke før etter kronprins Frederiks statskupp i 1784, som Rian kaller palassrevolusjonen, at trykket igjen ble lettet. Han skriver at trykkefriheten ikke ble fullstendig, men at de merket en betydelig liberalisering i de små og oversiktlige miljøene de fleste skribentene befant seg i.⁴⁸ Det skulle ikke bli en betydelig forandring i lovverket rundt sensuren før i 1790, men fra 1784 ble forholdene betydelig forbedret, og politiet viste seg tilbakeholdne når det kom til å straffe uforsiktlige skribenter.⁴⁹ Dette mener han også er i sammenheng med at de nye makthaverne ønsket å skaffe seg støtte blant opinionen.⁵⁰

Den dansk-norske opinionen kom som nevnt ofte til uttrykk i tidsskriftene som eksisterte i denne perioden, der leserne av tidsskriftene stort sett kunne deles inn i tre grupper. Her finner en de lærde, de dannede, og leserne av trivillitteratur. Her var sistnevnte den mest utbredte gruppen av dem.⁵¹ Det bør også nevnes at Christen Pram og Knud Lyne Rahbeks tidsskrift *Minerva*, som kanskje var datidens ledende tidsskrift, og som denne oppgaven skal se nærmere på, representere det moderate og fremskrittvennlige borgerskapet.⁵² En finner også at tidsskriftene ikke lenger var like avhengig av rike patroner, slik de var før, men nå heller belaget seg på abonnenter. Her kunne en også se gjennom antall abonnenter at det fantes en vekst av publikumet.⁵³ Veksten i hvem som involverte seg i offentligheten, samt publikum førte med seg at meningene og mangfoldet blant leserne og skribentene ble større, der tidsskriftene fungerte som en slags møteplasser for dem.⁵⁴ En hadde altså gjennom 1700-tallet

⁴⁵ Krefting m.fl. 2014: 177.

⁴⁶ Krefting m.fl. 2014: 180.

⁴⁷ Rian 2010: 145.

⁴⁸ Rian 2010: 145.

⁴⁹ Rian 2010: 145-146.

⁵⁰ Rian 2010: 146.

⁵¹ Krefting m.fl. 2014: 185.

⁵² Krefting m.fl. 2014: 247.

⁵³ Krefting m.fl. 2014: 106-108.

⁵⁴ Krefting m.fl. 2014: 184-185.

en offentlighet som var i vekst der bøker, tidsskrifter, aviser, og pamfletter sirkulerte blant folket, og hvor det vokste frem en ny offentlighet som var hurtigere, svarende og diskuterende.⁵⁵

Temaene som oftest kom ut i offentligheten var i stor grad løpende diskusjoner om estetiske emner, og litterære anmeldelser i tidsskriftene.⁵⁶ Det var likevel en rekke andre saker som ble tatt opp i denne offentligheten, enn de estetiske kunstene. Staten gikk for eksempel ut for å fremme offentlighetens involvering i statsanliggende når de sommeren 1785 valgte å offentliggjøre en ny finansplan på trykk. Dette ble sett på som at det nå var lov til å trykke saker og meninger omhandlende politiske saker, noe som var en de sakene sensuren hadde slått ned på tidligere.⁵⁷ Denne sensurfriheten er også noe Holm trekker frem at kronprins Frederik skal ha støttet sterk opp under, og kronprinsen skal ha ment at regjeringen ikke skulle gjøre noe for å kue pressen.⁵⁸ Blant sakene som preget den dansk-norske offentligheten i perioden 1784-1790, vil landbosaken, og tyskerfeiden være fremtredende, men man finner også både Frederik II og Joseph II som eksempler på andre temaer som det blir skrevet om. De to monarkene blir da ofte skrevet om i sammenheng med opplysning og det opplyste eneveldet, eller bare for å informere om situasjonen i deres riker. Landbosaken, gikk som nevnt tidligere ut på bedringen av forholdene til festebøndene. Tyskerfeiden, gikk ut på den sterke tyske innflytelsen på Danmark-Norge, og hvor den innflytelsen kom under angrep. Her sto det borgerlige og danske opp mot det aristokratiske og tyske miljøet.⁵⁹

De to monarkene som som vi skal se nærmere på i denne oppgaven, ble begge stilt frem som opplysere, og som frontfigurer for det opplyste eneveldet. De var begge meget sentrale i diskusjonen om opplysning av folket, der deres enevelder ble sett på som opplyste samfunn som var verdt å følge. Dette forandret seg dog etter at den franske revolusjon var i gang, da de revolusjonære ideene herfra heller tok over som de opplyste idealene, selv om de dansk-norske undersåttene stort sett holdt seg kongetro.⁶⁰ Dette skiftet av det opplyste idealet over til revolusjonen, samtidig som begge kongene da var døde, førte til at offentlighetens interesse heller vendte seg mot den franske revolusjon. Den franske revolusjonen ble støttet i Danmark-Norge av alt fra borgere og helt opp til aristokratiet og kongefamilien. Dette på grunn av dets

⁵⁵ Krefting m.fl. 2014: 10-11.

⁵⁶ Krefting m.fl. 2014: 247.

⁵⁷ Holm 1907: 43.

⁵⁸ Holm 1907: 43.

⁵⁹ Feldbæk 1998: 290.

⁶⁰ Feldbæk 1998: 190.

oppgjør med det korrupte aristokratiet, den katolske kirke, og en undertrykkende kongemakt, som de mente var en helt annen enn den man fant i Danmark-Norge.⁶¹

Monarkene

Frederik II av Preussen

Kong Frederik II av Preussen, også kjent som Frederik den store, er en av de mest markante monarkene i europeisk historie. Kontroversielle historiske figurer som Napoleon Bonaparte og Adolf Hitler, hadde begge Frederik II som idol. Her så man da Bonaparte se opp til Frederik II som en god general,⁶² mens Hitler sammenlignet seg selv med han.⁶³

Frederik II var ikke alltid ment til å oppnå storhet, og han skal ha hatt en trøblete og vanskelig oppvekst. Dette kommer av forholdet han hadde med sin far, der faren var ute etter å knekke Frederik, slik at han skulle bli en lojal og lydige sønn.⁶⁴ Historikeren Tim Blanning skriver at denne mishandlingen gikk så langt at det nesten endte opp med Frederiks død.⁶⁵ Denne oppveksten skal da ha ført til at Frederik forsøkte å flykte til Storbritannia, sammen med sin venn og mulige elsker, Hans Herman von Katte.⁶⁶ Det hele endte i katastrofe, da begge ble tatt til fange. Katte ble dømt til døden, mens Frederik selv måtte se på henrettelsen. Blanning spekulerer også i om Frederiks far, kong Frederik William, hadde tenkt å henrette sin egen sønn samtidig som Katte, men den østerrikske ambassadøren overtalte ham.⁶⁷ Dette skjedde ikke, og Frederik tok over tronen etter sin fars død i 1740.⁶⁸

Frederik fikk tilnavnet "den store" av en rekke årsaker. Kanskje den mest kjente årsaken er hans mange militære bragder. Han vant flere kriger som konge av Preussen. Blant disse finner man de to Schlesiske krigene (1740-42 og 1744-45), samt syvårs krigen (1756). Han orkestret også en av oppdelingene av Polen. Under alle disse fikk han utvidet Preussens landområder betraktelig, samt at han fikk samlet de resterende prøyssiske områdene under seg selv.⁶⁹ Frederik ble dermed den første kongen av Preussen, i motsetning til hans forfedre, som bare hadde tittelen konge i Preussen.

⁶¹ Feldbæk 1998: 190.

⁶² Blanning, Tim: *Frederick the great, King of Prussia* (New York, Random House, 2016): 240.

⁶³ Kershaw, Ian: "Hitler 1936-1945, Nemesis" (London, Allen Lane The Penguin Press, 2000): 277.

⁶⁴ Blanning 2016: 37.

⁶⁵ Blanning 2016: 37.

⁶⁶ Blanning 2016: 45.

⁶⁷ Blanning 2016: 45-46.

⁶⁸ Blanning 2016: 26.

⁶⁹ Snl: "Fredrik 2 (Den Store)". I Store norske leksikon. (2009, 14. februar). Hentet 26. april 2017 fra https://snl.no/Fredrik_2_%28den_store%29.

Det var ikke bare de militære bragdene Frederik II har blitt kjent for i ettertiden, men også hans opplysningsarbeid. Historikeren Derek Beales skriver også at Frederik II var den regenten som mest fortjente tittelen som en filosof konge.⁷⁰ Dette kommer da av hans støtte til filosofer, slik som Voltaire, samt en rekke kunstnere. Han skrev også tekster selv, slik som *Anti-Machiavel*.⁷¹ Denne skrev han sammen med den overnevnte Voltaire. Beales tar opp at det var en tro blant mange filosofer, samt andre menn på jakt etter opplysning, at om opplysningsprosjektet skulle bli gjennomført, så måtte det skje ovenfra og gjennom en likesinnet monark.⁷² Frederik var da et eksempel på en slik monark. Blanning trekker også frem at en av Frederik IIs favoritt metaforer skal ha vært «lumièr»,⁷³ som kan bli oversatt til opplysning. Dette mener han man kan se gjennom bruken av uttrykket i mange av Frederik IIs verker.⁷⁴

Han er også kjent for sine mange reformer, som ofte kom folket hans til gode. Man finner for eksempel en modernisering av rettssystemet under Frederik II. Dette er noe Blanning mener Frederik II brant for, da han selv tok såpass mange grep for å skape et rettferdig samfunn for sine borgere. Derfor mener Blanning at dette ikke var en fasade for å oppnå høyere popularitet.⁷⁵ Han trekker også frem at Frederik IIs synspunkt skal ha vært at retten skulle være lik for alle, enten de var fattige bønder eller høytstående fra adelen.⁷⁶ Blanning trekker også frem at mye av Frederik IIs popularitet kom fra hans heltestatus blant folket, fordi han sto opp for de svake og fattige, mot de mektige i samfunnet.⁷⁷ Frederik II var også selv meget for oppløsningen av livegenskapen universelt innad i hans rike, men dette var noe han ikke fikk til, da dette ville ha rystet samfunnet for hardt. Dette var også noe han hadde erfart selv, da han oppløste livegenskapen i de pommeranske områdene, hvor han møtte sterk motstand.⁷⁸

Når det kom til offentligheten i Preussen under Frederik II skriver Blanning at det prøyssiske litterære mangfoldet hadde en betydelig vekst under hans styre.⁷⁹ Han tar også opp Frederik IIs personlige syn på offentligheten, som i grunn var et positivt syn, i alle fall til å begynne med. Han myknet opp sensuren som hadde eksistert tidligere, der visse aviser fikk full

⁷⁰ Beales, Derek: *Enlightenment and reform in the eighteenth-century Europe*, (New York, I.B. Tauris & Co. Ltd, 2005): 35.

⁷¹ Beales 2005: 35-36.

⁷² Beales 2005: 54.

⁷³ Blanning 2016: 396.

⁷⁴ Blanning 2016: 396.

⁷⁵ Blanning 2016: 433.

⁷⁶ Blanning 2016: 433.

⁷⁷ Blanning 2016: 428.

⁷⁸ Blanning 2016: 440-441.

⁷⁹ Blanning 2016: 361.

sensurfrihet. Dette snudde dog etter hvert, og det ble innført en forhåndssensur, samt at det ble innført sensur mot noen utenlandske tekster som ble sett på som skandaløse og krenkende. Likevel var det en relativ stor frihet til å trykke det en ville innad i Preussen. Kongen blandet seg kun inn i sensuren når han følte de var blitt for slappe i hva de lot komme på trykk.⁸⁰

Når det kommer til Frederik IIs popularitet, strakk den seg også utenfor riket hans. Man finner en popularitet spesielt blant de andre protestantiske rikene i Europa, slik som mange av de andre tyske småstatene, og i Storbritannia.⁸¹ Blanning skriver at dette hadde å gjøre med at Frederik II ble sammenlignet med Gustavus II Adolfus.⁸² Han ble fremstilt som en protestantisk forkjemper for europeiske friheter, mot de tyranniske katolske rikenes overherredømme, slik Gustavus II Adolfus hadde gjort tidligere under 30-årskrigen. Når det kommer til hylling av Frederik II trekker Blanning frem Storbritannia spesielt, der han mente deres egen monark, George II, ikke var like karismatisk eller passende til rollen, slik som Frederik II var.⁸³ Det skal ifølge Blanning fremdeles være mulig å finne vertshus i Storbritannia ved navn "The King of Prussia" også den dag i dag.⁸⁴

Joseph II av Østerrike

Joseph II av Østerrike regjerte over et av Europas største riker, der han var regent over de habsburgske landene, samt keiser av det hellige romerske riket. Landet Joseph II hadde direkte kontroll over gikk under flere navn, slik som de habsburgiske landene, eller bare Østerrike som en fellesnevner for alle områdene. Det hellige romerske riket var bare en løsere samling av stater, og ble ikke regnet direkte som hans, selv om han var det øverste overhodet i disse statene. Siden keiser var den øverste tittelen til Joseph II, var det også denne han oftest også ble titulert ved. Joseph II var den eldste sønnen til Maria Theresa av Østerrike, og styrte frem til hennes død de habsburgske landene sammen med henne, som hennes co regent fra 1765-1780. Her skal Maria Theresa ha hatt en ledende rolle.⁸⁵ Joseph II ble likevel kronet til

⁸⁰ Blanning 2016: 343-345.

⁸¹ Blanning 2016: 374-375.

⁸² Gustavus II Adolfus var kongen av Sverige i perioden 1611-32. Han ble kjent som løven av Norden, etter sin rolle i 30-årskrigen. Her kjempet han på protestantene sin side, og fikk en ledende rolle der, hvor han satte Sveriges rolle som en stormakt i Europa.

Mardal, Magnus A: "Gustav 2 Adolf." I Store norske leksikon. (2015, 18. mars). Hentet 1. mai 2017. fra https://snl.no/Gustav_2_Adolf.

⁸³ Blanning 2016: 374-375.

⁸⁴ Blanning 2016: 374-375.

⁸⁵ Beales 2005: 182.

keiser over det hellige romerske riket i 1765, da Maria Theresa ikke kunne være keiser, fordi hun var en kvinne.⁸⁶ En annen person som bør nevnes når det kommer til Joseph IIs statsapparat er statskansleren Wenzel Anton, prins av Kaunitz-Reitberg, eller bare "Kaunitz" som han oftest ble kalt.⁸⁷ Han skal ha fungert som en slags konservativ motpol mot Joseph IIs mange reformer, og han var en viktig medspiller for Maria Theresa mens hun fremdeles var i live.⁸⁸ Han fortsatte i sin posisjon også under Joseph II, og var en av de mektigste personene i de habsburgske landene.⁸⁹ Kaunitz skal ifølge Beales ha sagt om Joseph II, at det var veldig godt gjort av han, når han endelig døde.⁹⁰ Dette er også en bod gjenspeiling av synet mange hadde, ettersom riket var på randen av kollaps mot slutten av Joseph IIs regjeringsperiode.⁹¹

I motsetning til Frederik II, fikk ikke Joseph II tittelen som den store, men mange var likevel fulle av store forventninger når han tredde in som regent alene. Hans periode som regent alene over alle de habsburgske landene startet etter hans mors død i 1780, og forventningene var store på grunn av at man allerede hadde fått et inntrykk av Joseph II som co-regent og dermed kjente til noen av standpunktene hans.⁹² Derek Beales trekker også inn Frederik II som en av de forventningsfulle, der han skal ha erklært at når Joseph II kom til tronen, så ville det også komme med store omveltninger.⁹³ Utad skal Joseph II ha vært flink til å holde kortene tett til brystet på hvordan hans styre kom til å bli, men det var likevel noen innad som hadde fått et innblikk i dette. Utad ble det oftest beskrevet som at det kom til å bli et opplyst styre, der mange pekte på at Joseph var en tilhenger av fransk opplysningsfilosofi, og det fantes håp om at Joseph skulle hjelpe til med å opplyse de germanske landene. Den milanesiske presidenten for finansdepartementet, grev Pietro Verri, skal også ha sagt at det så ut som Joseph II hadde et stort prosjekt han ville gjennomføre i sitt rike, og at hans styre ville markere en epoke i historien.⁹⁴ Innad derimot var situasjonen annerledes. Her kommer broren og arvingen hans, Storhertug Leopold av Toscana inn som et godt eksempel. Han skal ha skrevet etter et besøk til Wien i 1778 at han mente broren viste skremmende despotiske tendenser i hans fremtidige planer.⁹⁵

⁸⁶ Beales, Derek: *Joseph II, ii: Against the World, 1780-1790*, (2 bind, Cambridge, Cambridge university press, 2009): 13.

⁸⁷ Beales 2005: 184.

⁸⁸ Beales 2005: 184-185.

⁸⁹ Beales 2009: 7.

⁹⁰ Beales 2009: 639.

⁹¹ Beales 2009: 639.

⁹² Beales 2009: 14-15.

⁹³ Beales 2009: 15.

⁹⁴ Beales 2009: 14-15.

⁹⁵ Beales 2009: 15.

Joseph II er mindre kjent for sine militære prestasjoner. Likevel finner man en militær interesse hos han. Blant Joseph IIs mer aggressive politiske trekk finner man alliansen Joseph inngikk med det russiske keiserriket, der de to sammen sto for kanskje Europas mektigste allianse.⁹⁶ Dette ga han betydelig mer spillerom på den politiske arenaen, men han måtte også stille opp hvis det russiske keiserriket skulle havne i krig. En av de viktigste prosjektene Joseph II prøvde på var at han ville bytte de østerrikske Nederlandene mot kurfyrstedømmet Bayern.⁹⁷ Dette området ville være strategisk viktig for Østerrike, da det var nærmere de østerrikske kjerneområdene. Dette fikk han ikke til, da de diplomatiske forhandlingene ble stoppet av de tyske statene Preussen, Hannover og Sachsen. Dette var fordi de ville opprettholde integriteten til det hellige romerske riket.⁹⁸ Militær konflikt oppsto også i Østerrike under Joseph II, der han kom i krig mot tyrkerne, gjennom sin allianse med det russiske keiserriket. Denne krigen viste Joseph II seg, i motsetning til Frederik II, frem som en mindre dyktig general, og Beales skriver at Joseph kommanderte troppene sine bedre fra Wien, enn når han var ute i felten.⁹⁹ Beales skriver at selv om Joseph II hadde en stor armè under seg, ville han unngå å bruke den. Han ville heller oppnå territoriell ekspansjon gjennom avtaler og trusler.¹⁰⁰ Joseph II fikk ikke oppleve å se slutten på den tyrkiske krigen, da han gikk bort før den ble fullført. Det hele ble overlatt til arvtageren hans, Leopold II, som nå måtte få slutt på krigen, etter at det osmanske riket gikk inn i allianse med Preussen.¹⁰¹

Innad i riket var ikke situasjonen stort bedre. De østerrikske Nederlandene tok til våpen og gjorde opprør mot den habsburgske staten, mot slutten av Joseph IIs regjeringsperiode. Ungarn var ikke langt etter, og det var betydelige uroligheter også her.¹⁰² Joseph IIs styre av provinsene var preget av problemer. Hans omveltninger førte ofte til stor misnøye. Dette kom av hans forsøk på å gjøre disse provinsene som hadde sine egne styrer, grunnlover og tradisjoner, integrert inn under ett felles østerriksk styre. Dermed ville de habsburgske landene bli til ett rike, og ikke en samling av flere riker. De skulle da også ha ett felles administrativt språk, nemlig tysk.¹⁰³ Dette var lite populært. Det hele endte med at de østerrikske Nederlandene løsrevde seg, og at Joseph II måtte gå tilbake på de fleste

⁹⁶ Beales 2005: 104-106.

⁹⁷ Beales 2009: 388-389.

⁹⁸ Beales 2009: 395-398.

⁹⁹ Beales 2009: 645-646.

¹⁰⁰ Beales 2009: 646.

¹⁰¹ Beales 2009: 639.

¹⁰² Beales 2009: 688.

¹⁰³ Beales 2009: 647-648.

reformene han hadde gjennomført i Ungarn.¹⁰⁴ Det var ikke før året etter løsrivelsen, og etter Joseph IIs død at hans bror og arvtager Leopold II kunne gå inn militært og ta tilbake de østerrikske Nederlandene.¹⁰⁵

Styret til Joseph II er ikke et som har gått ned i historien som et av de mest vellykkede, men det blir likevel regnet som et styre av stor innflytelse. Beales skriver at Joseph II regnes som en av de tre store opplyste regentene, sammen med Frederik den store av Preussen og Catharina den store av Russland. Av disse var Joseph II den minst suksessfulle på den utenrikspolitiske arenaen, noe som han mener har ført til at Joseph II ikke fikk tittelen den store, slik som de to andre opplyste monarkene. Likevel skal Joseph II ha gjort stort inntrykk på sine undersåtter. Han var den eneste av de tre som opphevde livegenskapen, samt innføre et helt nytt rettssystem og lovbok. Beales setter dermed Joseph II som den mest innovative monarken de østerrikske landene noen gang har hatt, samt som en av de mest originale monarkene som noen gang har eksistert.¹⁰⁶ Likevel skal Joseph II ha hatt liten tro på seg selv og sitt styre mot slutten av sitt liv, der han skal ha sagt at han var uheldig i alt han foretok seg. Dette ble skrevet om i et brev til Leopold like før hans død i 1790.¹⁰⁷

Tyge Rothes tekst om Frederik II

Presentasjon av teksten

I denne delen av oppgaven skal vi se nærmere på hvordan de to tyske monarkene ble tatt opp i *Om Preussens Kong Frederik II Med hensyn paa den monarkiske Regiering, og paa Danske Staet*. Teksten handler om, som tittelen tilsier, Kong Frederik II av Preussen. Forfatteren Tyge Rothe tar for seg Frederiks tid som konge, etter hans død, samt monarkiet som styreform. Han tar også opp andre temaer, slik som forskjellige politiske situasjoner rundt om i verden, samt filosofiske og teologiske tanker Rothe selv gjør underveis. Teksten trekker også inn Joseph II, samt andre europeiske monarkier, der han gjerne setter de opp mot den prøyssiske monarken. Forfatteren Tyge Rothe holder seg i stor grad til hva en kan kalle datidens tankegang i Danmark-Norge, der det eneveldige monarkiet rådet, men han trekker gjerne inn opplyste

¹⁰⁴ Beales 2009: 647.

¹⁰⁵ Beales 2009: 647.

¹⁰⁶ Beales 2009: 690.

¹⁰⁷ Beales 2009: 628.

ideer og tanker. Han hyller gang på gang Frederik II, samt skriver og gjør tanker om dyder som gjør en god hersker.

I dette kapitlet skal jeg belyse hva som ble skrevet av Tyge Rothe i 1786 om den da nylig avdøde kongen av Preussen, Frederik II. Måten det blir gått frem på er ved først å belyse forfatteren og teksten, for å se hvilken kontekst denne pamfletten ble utgitt i. Etter dette vil det bli sett på hva som faktisk står i teksten, hvor det først vil bli sett på det første møte med teksten. Etter dette vil jeg se hva som står i teksten om Frederik II sammenlignet med andre monarker, her med et spesielt fokus på Joseph II av Østerrike. Deretter vil jeg se nærmere på hva Rothe sier om hvordan Frederik II fungerte som en administrator og regent. Til slutt vil jeg se mer på hvordan fokuset til Rothe har vært når han har skrevet denne teksten, og om det kan ha vært en underliggende agenda, knyttet til Danmark-Norge.

Teksten er det man kan kalle en politisk pamflett, der den ble skrevet i forbindelse med Frederik IIs død. Teksten skal ifølge Rothe selv være en hyllest til den prøyssiske monarken. Den avslutter også med en konkret hyllest til den avdøde kongen, og en hyllest til fremtiden under kong Frederik Wilhelm II.¹⁰⁸

Forfatteren

Forfatteren av boken, Tyge Rothe, regnes som en av de mest innflytelsesrike stemmene fra sin samtid, i Danmark-Norge.¹⁰⁹ Det blir sagt om Rothe at han bar preg av å være en "betydelig skribent", men også det at han var "en karikatur".¹¹⁰ Stilen hans bærer preg av å være relativt pompøs og kronglete. Bolle Willum Luxdorph beskrev Rothe som forfatter slik: " Rothe skriver virkelig et smukt Sprog; dersom han blev oversat, skulde jeg tilforladelig læse ham".¹¹¹

Tyge Rothes far var en tysk jurist i arbeide for det dansk-norske militæret. Rothe ble likevel oppdratt som dansk, spesielt da gjennom skolegangen. Karen Glente skriver at skolesystemet Rothe gikk gjennom var beregnet for å fange opp begavede gutter, og gjøre dem til akademisk nyttige borgere. Skolen var også tett knyttet til den gamle latinske tradisjonen, som også var med på å danne Rothe som mer enn bare en dansk mann, men også som en europeer.¹¹²

¹⁰⁸ Rothe, Tyge: *Om Preussens Kong Frederik II. Med hensyn paa den monarkiske Regiering, og paa Danske Staet* (København, Gyldendals forlag, 1786): 196.

¹⁰⁹ Jantzen, Albert Thorvald: "Rothe, Tyge Jesper", i *Dansk biografisk lexicon, xiv: Resen-Saxtrup*, redigert av Carl Frederik Bricka (19 bind, København, 1900): 369.

¹¹⁰ Jantzen 1900: 369.

¹¹¹ Jantzen 1900: 369.

¹¹² Glente, Karen: *Den unge Tyge Rothe: opplysningstro og fædrelandskærlighed på Frederik V's tid* (Hellerup, SPRING, 2009): 7-15.

Skolen hadde som mål at elevene skulle lære både latin og dansk, og dermed kunne beherske begge språk. Beherskelsen, som Glente skriver om i sin bok, var oppnådd når eleven kunne "tale smukt og overbevisende" på både latin og dansk.¹¹³ Dette kan også senere sees i måten Rothe skrev på, der han bruker latinske ord, uttrykk og sitater. Det kan også være med på å forklare måten Rothe formulerer seg på, som kan minne om retorikken en kan finne hos for eks. Cicero, eller hos mange av de andre klassiske retorikerne, da disse ofte ble sett på som forbilder i skolen og den lærde verden.¹¹⁴

I en alder av bare 16 år hadde Rothe oppnådd teologisk attestas ved universitetet i København.¹¹⁵ Etter dette tok Rothe en jobb som huslærer, hvor han fulgte en av elevene sine som hovmester til akademiet i Sorø. Her traff han på professor og statsviteren Jens Schelderup Sneedorff, som senere hjalp han med å få et reisestipend, slik at Rothe kunne fortsette sine studier i utlandet. Reisen på 3 år tok Rothe til diverse universiteter i Europa.¹¹⁶ Etter han var vendt hjem i år 1759 ble Rothe utnevnt som overordentlig professor ved universitetet i København, og lærer for den da 6 år gamle arveprins Frederik.¹¹⁷ Denne stillingen holdt han frem til 1761. Han skal ha fratrudd stillingen fordi "han manglede Taalmodighed, Blidhed i Ytringer og Omgang og var for stræng Moralist".¹¹⁸ Etter dette tok Rothe på seg et embete i generaltoldkammeret, der han fikk tittelen som justisråd.¹¹⁹ Rothes karriere fortsatte, og etter Johann Freidrich Struensees statskupp, ble Rothe i 1771 innkalt til å være 1.borgemester i hovedstaden København. Dette var en stilling, som ifølge personallhistoriker Albert Thorvald Jantzen, ikke var passende for Rothe.¹²⁰ Etter bare en og en halv måned som 1.borgemester i København, fikk Rothe en ny stilling i det da nyopprettede finanskollegiet. Her hadde Rothe ansvaret for hele landbovæsenet.¹²¹ Rothe rakk ikke gjennomføre mye i sin tid i finanskollegiet, da Struensee ble avsatt raskt etterpå, og Rothe med han. Rothe ble så utnevnt av den nye regjeringen til amtman i Segeberg, noe Jantzen trekker frem at ble sett på som en forvisning fra hovedstaden. Denne stillingen holdt Rothe i bare 9 mnd, før han gikk av med pensjon. Resten av livet sitt viet Rothe til litterær virksomhet på sitt gods, Tybjerggaard. På grunn av sin tilknytning til Struensees regjering, falt Rothe i unåde med den nye regjeringen,

¹¹³ Glente 2009: 40.

¹¹⁴ Glente 2009: 36-40.

¹¹⁵ Glente 2009: 65.

¹¹⁶ Jantzen 1900: 367.

¹¹⁷ Jantzen 1900: 367.

¹¹⁸ Jantzen 1900: 367.

¹¹⁹ Jantzen 1900: 367.

¹²⁰ Jantzen 1900: 368.

¹²¹ De hadde ansvaret for leilendingvesenet i Danmark-Norge.

noe som førte til at han ikke fikk sitte i landbokommisjonen i 1786. Dette skal ifølge Jantzen være noe som krenket ham dypt.¹²² Han ble likevel den ledende figuren i debattene som foregikk blant den dansk-norske offentligheten, i denne perioden.¹²³ I sammenheng med disse reformene ga han også ut en rekke tekster, som argumenterte til fordel for den fattige bonden.¹²⁴

Rothe hadde giftet seg med det eneste barnet til en rik kjøpmann, og kom gjennom henne over en betydelig formue. Dette hadde gjort han i stand til å kjøpe en av Danmarks eldste herregårder, nemlig godset Tybjerggaard.¹²⁵ Her tilbrakte han resten av sitt liv, lykkelig med familien sin. Rothes liv som embetsmann, var ikke det som i ettertiden har gjort ham kjent, men det er heller de mange litterære verkene hans. De tekstene Rothe ble mest kjent for omhandlet ofte enten kristendommen og dets historie, om forsvar for reform og om å fremme opplysningstidens ideer. Her da spesielt tekster skrevet omhandlende landbosakene.¹²⁶

I Rothes verker kan man finne en dobbelthet, der han er var tilhenger av det monarkiske eneveldet, og lovpriser det gang på gang, men samtidig støtter opp om datidens ideer om frihet. Han var virkelig en mann av det opplyste eneveldet, noe som gjenspeiler seg i tekstene hans. Rothe selv har også hatt filosofene Montesquieu og Rousseau som læremestre, der begge de to har vært med på å forme det som senere har blitt grunnsteinene til det moderne demokratiet vi kjenner i dag. Han var til en viss grad liberal, og dette kommer også frem i hans ståsted når det gjaldt landboreformene. Rothe ga ut en rekke tekster til støtte for reform, for å forbedre vilkårene til festebøndene i Danmark.¹²⁷ Frihet og det opplyste eneveldet er også noe en finner igjen i teksten om Frederik II.

Innholdet

Det som skal sees nærmere på i denne delen av oppgaven er hva som blir sagt om Frederik II i denne teksten. Her skal det først og fremst sees nærmere på hva Rothe sier om den prøyssiske monarken, og hvordan han går frem med å presentere han. Vi skal så se etter hvordan Frederik II ble satt opp mot andre monarker, da med et fokus på Joseph II. Det skal da sees på hva slags tanker Rothe gjør om denne habsburgske monarken, og hans styre. Videre skal det sees på hvordan Rothe mente Frederik II styrte sitt rike, der vi skal se etter de gode og det

¹²² Jantzen 1900: 368.

¹²³ Feldbæk 1998: 261.

¹²⁴ Jantzen 1900: 370.

¹²⁵ Jantzen 1900: 367.

¹²⁶ Jantzen 1900: 369.

¹²⁷ Jantzen 1900: 368-370.

dårlige siden ved dette. Når det kommer til måten Rothe presenterer Frederik II, skal oppgaven også se på om det muligens kan trekkes noen linjer opp mot det dansk-norske monarkiet.

Det første møte med teksten

Tyge Rothes tekst, *Om Preussens Kong Frederik II Med hensyn paa den monarkiske Regiering, og paa Danske Staet* vier de 10 første sidene i teksten til tanker om hva som gjør en bra konge, og hvordan både adelen, folket og kongene selv skal te seg for å fremme monarkiet og dets ideer. Her skriver Rothe om alt fra hvordan en best skal vinkle den fyrstelige oppdragelsen,¹²⁸ til hvordan 1700-tallets ideer og opplysning må fremmes.¹²⁹ Det er ikke før vi kommer til side 10 at Rothe nevner kong Frederik II. Dette gjør han også i sin klassiske stil, der han smører godt på i sine beskrivelser, noe som gjør Rothes intensjon meget klar:

Og nu, med Sielen giennemtrengt af disse stoere Tanker, staaer jeg hen for Eder, I mit ædle Fædrenelands Sønner og Døttre! Jeg vil tale for Eder om Preussens Frederik den Anden: om ham, sandeligen den Mand paa Tronen: om ham, den Konge, saa kongeligen herlig i Raad og Daad: saa kongeligen herlig ved Siels Kraft og stoere Arbeider: jeg af al min Evne vil forherlige hans Minde blandt Eder: vil befeste Rygtet om, hvad han var: han, Monarken, Landsfaderen, Helten, Philosophen.¹³⁰

Her er det ganske tydelig fra start at Rothe er en stor tilhenger av den prøyssiske monarken, der han roser Frederik II opp i skyene. Han forsetter også i neste avsnitt ved å rose kongen ytterligere:

Men den Konges Roes er Monarkiets Roes. Har han paa sin Trone frydet denkende Menneskevenner: har han forherliget sin Staet: lyksaliggjort sit Folk: taget retskaffen Mands Rygte med sig i Graven: taget mangen for ham fremmed Europæers Veemods Graad og velsignende Ønsker med sig: hvad kan da tenkes: hvad kan da siges Monark og Monarkie til Gunst! Og saa vil jeg da berømme Frederik: jeg vil berømme Monarkiet.¹³¹

Her trekker han altså en linje mellom Frederik II som konge og monarkiet som styreform. Dette gjør han for å vise hvordan monarkiet fortjener ros, da det gjennom å ha en slik konge ved roret, oppnådde en storhet som bare kan takkes Frederik II. Her kommer også forfatterens

¹²⁸ Rothe 1786: 1-2.

¹²⁹ Rothe 1786: 3-4.

¹³⁰ Rothe 1786: 10.

¹³¹ Rothe 1786: 10-11.

ståsted frem når det kommer til monarkiet, hvor han er en sterk tilhenger av institusjonen. Det kan virke her som Rothe setter Frederik II opp som toppen av det monarkiet kan oppnå.

Rothe kommer også i starten av teksten, nesten inn med en svakhet ved monarkiet, der han blant annet trekker frem at: "I Monarkiet kan Fyrsten paa tusinde Maader handle fuldeltigen umonarkisk: hans Adferd kan viise os det, der er fuldeltigen modsat Ideen om sande Monark"¹³² Det Rothe mener her er at det er en svakhet at en fyrste faktisk kan oppføre seg "umonarkisk". Om han gjorde at det, så ville det vist oss hva som er det motsatte av en ekte monark. Her følger han opp med:

O, lad os alstedse holde fast ved Tanken, og ved Sagnet, at der er sande Monarkie, hvor een har Evne, og har dette ham bindende Kald, at han skal være for hver i den stoere Folkeslegt en Fader, Forsørger, Vernsmand, Lovgivere, Dommere, Voldgiftsmand, Gudstjenestes Bestyrere, og endeligen, Veileder til at finde Udkomme: til at finde Menneske-Rettigheders Opfyldelse, og Menneske Evners Forædlelse.¹³³

Rothe legger også til at når en monark ikke klarer å oppfylle disse kravene, så er han ikke en ekte monark, men heller noe "*andet end Monark*".¹³⁴ På denne måten fritar han da Monarkiet som styreform skylden, og pålegger den heller til fyrsten som ikke ter seg som han skal.

Rothes første skildringer av Frederik II ble noe man kan kalle en speiling av forfatterens egne holdninger, der Rothe glorifiserer sine egne meninger gjennom bruken av Frederik II. Han bruker nemlig Frederik som et slags mål for hva en monark, og dermed et monarki, bør være. Glorifiseringen av Frederik stopper ikke her, og Rothe kommer med flere overdådige beskrivelser, slik som denne:

Jeg, en Mand i monarkist Staet: jeg havde Monarken Frederik for Øye: han syntes mig i eet og andet at kunne lignede med gamle Østerlands Underguder (Elohim)¹³⁵, dem man forestillede, som vandrende om blandt Folkene, og som virkende med saa sterk som veldædig Kraft.¹³⁶

Her går han nemlig så langt at han påstår at Frederik II minnet han om en gudeskikkelse, som da vandret blant folket, og spredte sin kraft rundt seg. Det at han sammenligner Frederik II med en gudeskikkelse kommer nok til dels ut fra retorikken og overdådigheten som Rothe bruker når han skriver, men også til dels for å virkelig understreke hva han mener når han

¹³² Rothe 1786: 19.

¹³³ Rothe 1786: 20.

¹³⁴ Rothe 1786: 20.

¹³⁵ Elohim er et gammelt hebraisk navn for "gud".

Groth, Bente. Jødedom. I Store norske leksikon. (2015, 27. november). Hentet 15. mai 2017 fra <https://snl.no/j%C3%B8dedom>.

¹³⁶ Rothe 1786: 27.

skriver om Frederik II, nemlig at han var et prakt eksempel på en god monark. Det at Rothe satt Frederik II opp som et eksempel som var verdt å følge, kan ha med offentlighetens stilling i Danmark-Norge å gjøre.

Historikeren Øystein Sørensen skriver om Rothes syn på makten til offentligheten. Her skal Rothe ha ment at denne offentligheten hadde en rådgivende rolle ovenfor monarkiet, noe som ville påvirket hva Rothe selv skrev. Hans omtale angående Frederik II vil dermed funke som en pekepinn på hvordan Rothe ønsket at det dansk-norske styret skulle te seg. Dette gjaldt ikke bare Rothe, og flere fra den dansk-norske offentligheten mente de selv sto i en posisjon, der de hadde en viss innflytelse og veiledende rolle ovenfor styret. Dette må ikke tolkes som at offentlighetens meninger kom til å bli fulgt, men heller som at offentligheten, som Rothe var en del av, forsøkte å påvirke monarkiet.¹³⁷

Frederik satt opp mot andre monarker

I sin tekst om Frederik II nevner Rothe også med flere andre monarker. Her trekker han blant annet en parallell mellom den tidligere kong Cristian IV., som hadde regjert Danmark-Norge litt over 150 år tidligere:

Stoer i min Siel er Tanken, og høyligen frydelig. End skeer mig, som det kan skee hver den Danske Staetes Mand, at Tanken om den saa lenge selvarbeidende Frederik festiigen parrer sig i hans Siel med Tanken om vor Fædrenelands Christian IV. (...) Det kan vekke Fryd, du Danske, Norske Mand? i Bryst, hvor der boer Kraft og Drift til Dyd. Men kiender du og vor fordums Christian? Hvis ei, da lær at kiende ham, og hør mig saa tale om Preussens Frederik.¹³⁸

Her la han også med en oppfordring til den danske og norske mann, om at hvis de ikke kan nok om Christian IV, så må de lære seg mer om han. Dette kom av at de to monarkene Christian IV og Frederik II, ifølge Rothe, delte mange karaktertrekk, og at man ville forstå hva Rothe mente når han snakket om Frederik II. Han la også til, at begge disse kongene burde være et forbilde for "hver Kongesøn, ja for hver Monark".¹³⁹ Det at Rothe her brukte ordene "Kongesøn" er også interessant, da det var kronprinsen som regjerte i Danmark-Norge på denne tiden. Setter man dette opp mot poenget som ble gjort tidligere, der Rothe prøver å veilede styret, er det mulig dette er en sterk referanse til akkurat dette. En finner altså hint om at kronprinsen bør følge etter både Christian IV av Danmark-Norge og Frederik II av Preussen som eksempler.

¹³⁷ Sørensen 1983: 101.

¹³⁸ Rothe 1786: 28.

¹³⁹ Rothe 1786: 28.

Joseph II er også en monark som blir trukket inn for å fortelle mer om Frederik II. Rothe bruker han som et eksempel fra samtiden, der han trekker en sammenligning mellom de to regentene. Joseph II, dog noen år yngre enn Frederik II, delte flere tanker og ideer med den prøyssiske monarken. De er i ettertiden begge to sett på som to gode eksempler på opplyste monarker, selv om suksessen til Joseph II er mer tvilsom en hos Frederik II.

Når det kommer til ydmykheten til disse to monarkene skrev Rothe:

Den Tale fra Europas Genius, den kunde Frederik høre med stolte Roelighed. Han ved Gierninger viiste sin Troe, sin Kraft, sin Sindelaug. Han trengte ikke til Lovsange, og ikke til Æresstøtter: tenkt har han, som herlige Joseph II, da han gav-prægtigt Kongesvar til dem, der vilde opreise Støtte ham til Heeder: det nemlig: at de skulde skulde tøve til han havde fortient den. Og dog veed han det vist, han, den Høymodige, hvad der hører til før en Monark, der saa let formaaer det meget kan skaffe det, hvorved han fortienter Rygte, der foreviges ved uforgiengeligt Kunstverk.¹⁴⁰

Det Rothe sa her var at begge de to kongene tenkte likt når det kom til hvordan de ble omtalt. De skulle nemlig ikke bli rost og skrytt opp i skyene, eller foreviget i "uforgiengelig kunstverk", med mindre de hadde gjort seg fortjent til dette. Rothe fortsetter også her med å legge til at Frederiks verker talte om han, og at de "tale med sandhedens Vælde".¹⁴¹ I følge Rothe taler de så "Røsten lyder Europa over".¹⁴² Når det kommer til Frankrike og det russiske imperiet, skrev Rothe: "Philosof kommer hen, der skal vel Hofmand vorde stum, naar han vil angive Versailliske og Sarsskoeseloske bløde Pragt, som Maal paa Fyrstes Herlighed; men fra Paris til Petersborg, fra Sud til Nord i vort herlige Europa høres Filosofernes Taler, og derfor kunde Frederik faae sit fortiente stolte Hæders Rygte".¹⁴³ Her igjen er det en opphøyning av Frederik II, men denne gangen sett gjennom en annen vinkling. Her så Rothe mer utover i Europa, og trakk inn to andre store absolutte monarkier, nemlig Frankrike og det Russiske Imperiet. Også i disse to, samt blant filosofer rundt om ellers i Europa, ble Frederik IIs gode rykte talt om. Dette gjorde da at Frederik II fortjente det gode rykte hans enda mer, ifølge Rothe.

Det er ikke bare Frederik II som ble forhøyet i denne teksten, men også keiser Joseph II, dog ikke like høyt.

Keiser Joseph, denne Regent, saa kraftfuld, saa selvvirkende, saa høymodig, at hans Sielævnens høye Spending, og at Beleyligheden han har til at arbejde i det colossalske stoere, vel kunde leede ham til at ville være hans Alders eksklusiv berømmelige Fyrste: Keiser Joseph, liveligen følede sig omstralet af prægtig Regents Herlighed, han —

¹⁴⁰ Rothe 1786: 33.

¹⁴¹ Rothe 1786: 33.

¹⁴² Rothe 1786: 33-34.

¹⁴³ Rothe 1786: 34.

eftersom fortelles — har sagt de stoere Ord, at Frederik skulde vare for ham et kiert Model.¹⁴⁴

Her ser man igjen Rothe smøre på med flotte ord om en monark. Det ble sagt at Joseph II kunne bli sin tids eneste berømmelige fyrste. Han legger også til at Joseph hadde hatt Frederik II som en av sine forbilder, eller modell, som Rothe kaller det. Her gjør han også noe spesielt, der han setter Joseph II som muligens hans tids beste hersker. Dette var da på grunn av at han hadde Frederik II som sitt forbilde. En ser derfor her at Rothe tar opp at om man følger Frederik IIs eksempel, så vil man oppnå storhet. Dette igjen kunne da ha vært en pekepinn til det dansk-norske styret.

Rothe fortsetter å gjøre poeng ut av Frederik IIs storhet, og stilte spørsmål ved hvorfor Joseph II ikke talte slik om andre store skikkelser fra antikken, slik som Pyrrhus, Scipio, Cæsar, Nerva eller Mark Auriel.¹⁴⁵ Han legger så til at det skal vanskelig gjøres å sette noen av dem over Frederik. Men dersom man skulle snu det og tenkt det samme om den "høymodige Joseph",¹⁴⁶ og da "lignede ham med noen af de anførte Fyrster [Pyrrhus, Scipio, Cæsar, Nerva eller Mark Auriel]",¹⁴⁷ så burde han ha vært fornøyd.¹⁴⁸ Han satt altså Joseph II litt under Frederik II, men han hadde fremdeles en god plass hos Rothe. Til tross for dette lille stikket, om en kan kalle det for det, kom Rothe tilbake til Joseph:

Men ikke kan Keiser Joseph være ængstligen misundelig ved at høre nogen Fyrstes Roes: han selv har nok af Stoerheds og Tenksomhæds Verker, dem han kan tilegne sig: han kan lade Verden have Fryd ved Rygtet om Preussens gamle herlige Frederik. Settes han nu nest ved denne: hvad da, efter den Snees Aar, i den han har har at bruge sin Siels de stolte Evner, forinden han naaer Frederiks Alder?¹⁴⁹

Her skrev han at Joseph ikke trenger å være misunnelig på noen andre fyrsters ros, og at han selv hadde nok å være stolt over. Her tok han også opp at Joseph er en del yngre en Frederik, og at han fremdeles hadde tid til å fremme sin egen storhet. Rothe gjorde også flere tanker om dette, der han spekulerer rundt grunnlaget for Joseph IIs fremtidige storhet:

Ja! vel vil han overaae Frederik. Det maae saa være; thi har han ikke al Frederiks Levealders Tenksomhed, Videnskab, Erfaring for seg? Og voxer ikke Massen af disse vore europæiske Skatter aarligen og dagligen? Hvorfor finde det synderligt, eller angive det som en Avisløgn, at Keiser Joseph har henviist paa Preussens Frederik, som

¹⁴⁴ Rothe 1786: 33.

¹⁴⁵ Alle disse personene er kjente antikke ledere og keisere.

¹⁴⁶ Rothe 1786: 33.

¹⁴⁷ Rothe 1786: 34.

¹⁴⁸ Rothe 1786: 33-34.

¹⁴⁹ Rothe 1786: 35.

paa sit valgte Model? ¹⁵⁰

Rothe viste her til sin tro om Joseph II og hans fremtid. Her mente han det kan være mulig at Joseph II kom til å overgå Frederik II en gang i fremtiden. Dette begrunnet han med at Joseph II hadde like stor tilgang til datidens vitenskap og ideer, som det Frederik II hadde. Rothe trekker også frem at det er en økonomisk oppgang i Europa, som også kunne hjelpe Joseph IIs storhet. Til slutt poengterer også Rothe at de tar feil, de som ikke trodde Joseph II hadde Frederik II som sin rollemodell. Alt dette bruker han altså til å bygge opp begge de to regentene, der Frederik II fungerer som en slags storhetens læremester, og Joseph II som hans mulige etterfølger og elev.

Rothe stadfester så hvordan Frederik II ble omtalt ellers i Europa:

Saa har da Frederik faaet sig sit Hæders Rygte tildømt fra det frie og herlige Europa, og fra Europas herligste Fyrster. Digtersange og kunstverker citeres ikke, naar det gjelder om at viide, hvilken Mand og Konge han var. Hvad Vegt kunde det Slags Vidnesbyrd have, i Forhold med Beretningerne fra Ministeren, Greve Hertzberg?¹⁵¹

Her skrev Rothe om hvordan Frederik IIs rykte ikke ble kjent gjennom kunstverk og poesi. Dette er noe han poengterer var unødvendig, da det fantes andre og bedre kilder for å snakke om Frederik IIs regjeringsperiode. Her tenker Rothe da på beretningene fra en av Frederiks ministre, nemlig Greve Ewald Friedrich von Hertzberg. Hertzbergs beretninger er også brukt av senere historikere, noe man for eksempel kan se når historikeren Tim Blanning skriver om Frederik IIs død, der han bruker Hertzbergs beretninger for å skildre dette hendelsesforløpet.¹⁵²

Frederik II som en administrator

[Frederik II og offentligheten](#)

Den britiske historikeren Tim Blanning skriver i sin biografi om Frederik II, at når det kom til offentligheten, og dens meninger, hadde Frederik IIs far, Fredrik Vilhelm I slått ned på skrivefriheten. Når Fredrik Vilhelm I. kom til tronen bannlyste han alle aviser, fordi han mente de førte folket på avveie, og oppfordret folket til å danne seg egne meninger. Etter hvert lot Fredrik Vilhelm noen starte opp igjen, men under strengt oppsyn, og harde retningslinjer.¹⁵³ Når Frederik II kom til makten 1740 var et av de første tingene han fikk

¹⁵⁰ Rothe 1786: 36.

¹⁵¹ Rothe 1786: 39.

¹⁵² Blanning 2016: 494-495.

¹⁵³ Blanning 2016: 344.

gjort, opphevelsen av dette forbudet, der han innførte trykkefrihet i samme slengen. Han skal også ifølge Blanning ha sagt at "If newspapers are to be interesting, they must not be interfered with".¹⁵⁴ Dette varte dog ikke evig, da Frederik II trakk tilbake denne friheten og innførte forhåndssensuren igjen i 1749, på grunn av at det var blitt publisert "slanders offensive to foreign courts".¹⁵⁵ Denne sensuren ble stående gjennom hele Frederiks regjeringsperiode.

Likevel finner en i Frederik IIs Preussen en form tenke og talefrihet. Her trekker Blanning frem den skottske John Moore etter hans besøk i Berlin i 1775. Moore ble meget overrasket over at han kunne finne folk som snakket åpent om både kongen og måten staten ble styrt på. Han hørte prat om politiske temaer som ble snakket like fritt om som på en kafé i London. Hos bokhandlerne fant han den samme friheten, der han kunne finne omtrent all form for litteratur. Dette inkluderte en pamflett omhandlende det da nylig oppdelte Polen, der den prøyssiske kong Frederik II ble stilt i et dårlig lys, samt en rekke satiriske tekster.¹⁵⁶ Blanning trekker også frem at en kan ta disse beretningene seriøst, da John Moore selv var en "learned, impartial and acute observer".¹⁵⁷

Den prøyssiske staten hadde altså en gjeldene skrivesensur, men den ble ikke slått hardt ned på under Frederik IIs styre. Blanning skriver at staten bare måtte steppe inn ved sjeldne anledninger når de syntes sensorene var blitt litt for slappe.¹⁵⁸ Dette med et noe mer avslappet forhold til skrive- og talefriheten er noe Tyge Rothe også tar opp i sin tekst. Tyge Rothe skriver om ytringsfriheten i Preussen: "Kong Frederik loed hver tenke og tale frieligen: han var den første Europas Monark, der antoeg dette Regierings Princip, og ivrigen holdt han ved det: saa ivrigen, som ingen anden Europas Monark det hidtil gjorde."¹⁵⁹ Dette stemmer dårlig overens med hva Blanning skriver. Preussen hadde faktisk sensur i perioden under Frederik II selv om den sjeldent ble slått ned på. Her virker det som Rothe mener Frederik ikke hadde noe særlig sensur i hans rike i det hele tatt. Det Rothe presenterte her minnet heller litt om den sensuren som fantes i Danmark-Norge mot slutten av 1780 årene. Her var det ikke forhåndssensur, men sensuren var teoretisk sett i effekt. Skribentene fikk likevel skrive relativt fritt om politiske saker.¹⁶⁰ Dette er også forskjellige fra når Rothe kommer tilbake til

¹⁵⁴ Blanning 2016: 344.

¹⁵⁵ Blanning 2016: 345.

¹⁵⁶ Blanning 2016: 347.

¹⁵⁷ Blanning 2016: 348.

¹⁵⁸ Blanning 2016: 345.

¹⁵⁹ Rothe 1786: 45.

¹⁶⁰ I Danmark-Norge ble det blant annet lagt ut et innlegg fra regjeringen som oppfordret offentligheten til å ta

sensuren senere i hans tekst, der han går tydeligere frem med å anerkjenne at det faktisk var sensur i Preussen.

Rothe tar også opp hvordan kongen skulle takle eventuell kritikk som blir skrevet om han, i en fritenkende offentlighet. Her fortsetter da Rothe på Frederik II og hans sensurfrihet:

"(...) men at handle i denne Fald med Beftaaenhed, som hans, det baade er vanskeligere for Regenten, og det er meere frugtbringende, end i Almindelighed begribes. Lidet er det, at en Monark lader haant ad Skrifter, der fornerme ham personligen: det har han let ved i sin Høyde, og i sin ubetvivlelige Vælde."¹⁶¹

Når det kom til talefriheten skrev Rothe at det kunne være problematisk for en regent. Men på den annen side trakk han frem at det også var mer "frugtbringende" enn det alminneligheten kunne begripe. Han tilføyer også at kongen ikke trengte å ta seg personlig nær av hva som blir skrevet og sagt, da hans status var så høy som den var.

Når det kommer til hvor hard sensuren var i Preussen, skrev Rothe dette: "Vilde nogen ved Bogcensur eller paa anden Maade, Lov og Ret uadspurgt, dømme en Skribent fra Værdighed til at tjene i Staeten, da som høyeste Staets-Øvrighed viiste han de Larmende og de Selvraaadige kraftigen tilrette."¹⁶² Her blir det sagt at om noen ville ved hjelp av boksensur ta fra noen retten til å tjene staten, så ville Frederik II som øverste statens "øvrighed" slå ned på dette. Dette sier noe om til hvilken grad trykkefriheten gjaldt i Preussen. Det var Frederik II som hadde siste ord i saken, og det var det som gjaldt. Det er slik også Rothe mente det skulle være, og han sier her at man gjennom trykkefriheten kunne tjene staten. Dette har nok å gjøre med den veiledende rollen han mente offentligheten hadde, som han dermed også strekker over at burde eksistere i Preussen. Unntaket da er om de hadde en så god konge som Frederik II, som kunne forsvare deres rettigheter likevel.

Når det kom til religion kunne man finne en skepsis hos Rothe:

Men atter siges maaskee, at under Herrens Regimente fremstoede Skribentere, der talede haardeligen mod Christendommen. Dette er ovenfor blevet berørt; men ydermeere bør betenkes, at fordi nogen lader Ord falde mod en symbolisk Bog: mod Ideen om hvad Ordet Canon og Canonisk er: mod en liturgisk Vedtegt: mod en Læsemaade og Variant i Bibelensforskjellige Afskrifter: mod et kirkehistorist Dokument, og Følgerne, hvilke drages af samme, derfor angribes dog ikke

del i diskusjonen rundt landbokkomisjonens reformarbeid.
Krefting et al. 2014: 268-269.

¹⁶¹ Rothe 1786: 45.

¹⁶² Rothe 1786: 143.

Christendoms Systemet.¹⁶³

Her finner man også litt om synet Rothe hadde på religion. Her forsvarte han kritikken som ble ytret om kristendommen, i et frittalende samfunn. Her trakk Rothe frem temaer han kunne tenke seg bli debattert om, før han trekker frem at disse bare blir diskusjoner om spesifikke temaer, og han mente de ikke ble angrepet på det kristne systemet. Han fortsatte også videre med dette i pamfletten, før han trekker frem en måte å takle slik kritikk på: "Der er let at fare til med Kongebud i denne Fald: der er let, at ansette Bogcensur saa streng, at vel ingen skal torde tale mod nogen hævdet Meening om hvad der angaaer Menneskets, enten religiøse, eller borgerlige Anliggender".¹⁶⁴ Rothe mente altså at slik tale om religion kunne føre til den lettvinde løsningen med en streng sensur. Dette ble da en for dårlig og lettvinde løsning ifølge Rothe. Denne sensuren ville da ifølge Rothe bare føre til at ingen turte å ytre sine meninger, enten om de var religiøse eller borgerlige rett. Det å innskrenke yttringsfriheten slik er tydelig noe Rothe anså som uheldig.

Rothe prøvde så å sette seg inn i Frederik IIs tankesett når det kom til innføringen av sensuren i rike hans:

Men svare Betenkeligheder kunne dog møde den Mennesket hædrende og elskende Fyrste, naar han vil indskrenke Tale-, Skrive- og Trykkefrieheit. At standse den opvakte og forskende Fornuft: at mismodiggjøre Menneskene i Staeten ved det, at hvo der troer at kunne forædle dem, og viise dem Vey til Lyksalighed, han tør ey oplade sin Røst: at skaffe blods Puder under dem, der hvile hen i Hovmods og Herskeskesyges Arme, og hvilke til da vare omværnede ved gamle Fordomme og ved Medmenneskers Vanmagt til at tenke: at lukke af for den Oplysning: den Sielsadel: den Fuldkommengjøelse: den Livets Formildelse, hvilken maaskee først efter nogle mislingede Fremtrin kan erholdes.¹⁶⁵

Her skrev han at det kunne oppstå vanskelige betenkeligheter når en fyrste ville innskrenke tale-, skrive- og trykkefrieheten. Rothe legger til at dette da også vil stanse den "opvakte og forskende fornøft" og virke negativt inn på folket, ved å ta fra dem noe som ville kunne "forædle" dem. Han mente da at en person som ikke hadde den friheten ville bli undertrykt, og dermed ikke vil kunne heve sin stemme mot de som står for gamle fordommer, og mot opplysningen.

¹⁶³ Rothe 1786: 143-144.

¹⁶⁴ Rothe 1786: 145.

¹⁶⁵ Rothe 1786: 145-146.

Etter dette stilte han så spørsmål ved om kong Frederik II har overveid dette, og la til:

Hvo vil meene, at den Herre, der gjorde det meget for at skaffe sit Folk Underviisniug i christne Skoeler: at han uden efter giennemtenkte Grunde skulde ladet Skribenterne tale med Frihed om Systemets Setninger? Dog der er eet, hvilket kan henleede os til at finde de Grunde, hvorefter han i dette Stykke har handlet: det nemlig, at han saa utvetydigen indbød enhver til at fremsette sine Tvivlsmaal over de Ideer, efter hvilke Udkastet til den nye Lovbog var affattet.¹⁶⁶

Her trekker Rothe inn at siden Frederik II selv sørget for å utbedre skolesystemet, vil han tro at Frederik II også hadde gjort tanker om sensurfriheten i hans land. Det Rothe argumenterte for her er at siden Frederik II tydelig var en tilhenger av opplysning, som en ser gjennom utdanningsforbedringene, så er det sannsynlig at også sensurfriheten hadde vært godt gjennomtenkt av ham. Rothe la så frem at dette kunne være en av grunnene til at sensuren var slik den var i Preussen, hvor man ofte fikk lov til å publisere tekster som viste tvil til lovene og systemet. Rothe selv var en tilhenger av sensurfriheten, men han kommer likevel Frederik II i forsvar når det er snakk om den i hans rike. Det kan virke som han legger opp til at sensuren kan fungere, så lenge den ligger i rette hender. Her legger han da opp til at de rette hendene er i Frederik IIs hender, siden han legger opp til denne relative friheten. Likevel kommer det frem at Rothe mente sensuren var en sterk stopper for opplysningen, og at den virket negativt inn på folkets fremgang. Rothe tar også opp hvordan Frederik II hadde latt folket kommentere på et utkast av en ny lovbok som Frederik II holdt på med å få gitt ut. Han involverte altså folket i prosessen med å lage denne nye loven, noe som er den typen ytringsfriheten Rothe selv støttet. Dette kommer av at han mente Frederik II var klok nok til å kunne ta til seg disse veiledende hjelpen når det var store nok saker som sto på spill.¹⁶⁷

Frederik II og staten

Rothe gikk også inn på hvordan den dansk-norske offentligheten snakket om Frederik IIs styre av staten, der han skrev:

Man har sagt om Kong Frederik, at han regierede med Strenghed. Herved kan forstaaes, og er af mangan en retfærdigen og billigen denkende Mand blevet forstaaet, at Herrens Syne vare stivt henvendte paa Staetstienene; at disse havde faa ledige Timer: at Lønningerne vare ringe: at Subordinationen var nøye fastsat: at Pensioner uddeledes med Knaphed.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Rothe 1786: 146.

¹⁶⁷ Rothe 1786: 146-147.

¹⁶⁸ Rothe 1786: 101-102.

Her beskrev Rothe synet mange hadde på Frederik IIs styre. Her trekker han frem at dette synet var at mange mente Frederik II regjerte med strenghet, og at de mente statstjenerne ikke hadde spesielt gode kår i sin tjeneste under kongen. Når Rothe her snakker om "rerfærdigen og billigen Tenkende Mand", så mener han antagelig de han vil se på som likesinnede som han selv.

Naar dette meenes, da kan for først svares, at Herren var saare vel betient: at han i Collegierne og Dikasterierne fik meere udrettet ved saa besoldede, end andensteds udrettes ved mange: (...) Staetssagers Behandling var saare simplificeret, og bragt i den Orden, at Sagen ikke giennemgik de Tiid og Skriverie spildende Formalier, hvorved den lade Embedsmand kan vinde Arbeids Udsettelse, og den ukyndige Embedsmand kan fore andre i Stikken for sig, saa maatte hver Skiødesløshed eller Ladhed falde sterkt i Øynene, og den ved sin Skadelighed maatte medføre svare Uleylighed for Embedsføreren.¹⁶⁹

Her fortsetter da Rothe på dette med at Frederik IIs tjenestemenn fikk dårlig betalt. Her skrev han at Frederik IIs regjeringsapparat var like effektivt, om ikke mer, som en annen nasjons statsapparat. Rothe mente altså at statsapparatet til Frederik II var blitt meget effektivisert, der han trekker frem at dette hadde blitt gjort gjennom at oppgavene var blitt forenklet, og formalitetene hadde blitt kuttet ned på. Dette førte da altså ifølge Rothe til at late embetsmenn ikke lenger ville klare å bruke systemet som en unnskyldning til ikke å få gjort arbeidet, eller i det minste gjøre det saktere. Dette ville da smitte oppover i systemet, og lage problemer for deres overordnede, som da måtte fikse på dette.

"Kong Frederik lavede det saa, at Manden, der havde Geist og Talent, han torde ikke ved at ville holdes for riig; derfor kunde Herren for sine Lønninger, hvilke i Forhold med andre Staeters, virkeligen vare ringe, have de synderligen duelige Embedsmænd fra Ministeren af indtil de langt ringere Klasser".¹⁷⁰ Her skrev Rothe at Frederik II hadde fått til en kultur blant hans undersåtter, der dyktige menn ikke hadde det som mål om å bli rike. Rikdom var da altså ikke fokus, men han mente heller fokuset ble flyttet over til dyktigheten deres. Dette la også Rothe til at førte med seg at han kunne betale sine undersåtter mindre, noe han også mener Frederik II gjorde. Dette førte til at embetsmennene i Preussen var ganske dyktige, helt fra ministerposisjoner til de lavere posisjonene.

Skattevesenet var også noe han trakk frem, der han skriver: "I den her omtalte Fald er det klogere og billigere tenkt, naar man undskylder Fyrsten, hvilken med Kong Frederik og med

¹⁶⁹ Rothe 1786: 102.

¹⁷⁰ Rothe 1786: 102-103.

Keiser Joseph anseer Staetens Skat som noget, der ikke er hans, men kun ham betroet til Forvaltning, og han da, i Følge den hans Meening, uddeeler Pensioner med Knaphed".¹⁷¹ Her prøvde Rothe å unnskyldte Frederik II for sin sparsommelige pengebruk, når det kommer til diverse utgifter. Her trakk han da frem hvorfor Frederik II var såpass sparsommelig når det kom til utbetaling av pensjoner. Dette mener Rothe at kommer av ståstedet både Frederik II og Joseph II hadde når det kom til statens skatteinntekter. Disse to regentene mente nemlig, ifølge Rothe, at skatteinntektene ikke var deres, men heller betrodd til dem, slik at de kan forvalte dem på vegne av deres undersåtter. Dette virker det også som er en ide Rothe selv kunne sagt seg enig i.

Når det kommer til hvordan Frederik II styrte statsapparatet sitt finner man at Rothe mente han var sparsommelig, men effektiv. Dette er ikke det samme som streng, som han først gikk ut med at mange mente Frederik II var. Det kommer frem at Rothe mente at det prøyssiske statsapparatet var drevet bedre enn mange andres, uten at han nevner konkret hvilke andre nasjoner han sammenligner Preussen med. Man ser også Rothe legge mye av skylden over på Frederik IIs syn på skatteinntektene, der han mener kongen ikke ville kaste disse pengene rundt seg. Det er også interessant å se Rothe trekke inn Joseph II her også, der han stilte han på lik linje med Frederik II i dette tilfellet. Rothe stilte seg altså generelt positiv når det kommer til Frederik II og hans måte å styre staten på.

Avslutning

Man merker det tidlig i Rothes tekst at denne pamfletten kommer til å ta for seg mer enn bare den avdøde Frederik II. Rothe bruker mye tid på å bygge opp poengene sine, noe man finner mye av i starten. Med tanke på at denne teksten ble utgitt rett etter, og i sammenheng med Frederik IIs død, kan det raskt tenkes at Rothes syn vil være noe farget av dette. Dette er også noe Rothe selv går ut med å kunngjøre ganske tidlig, altså hvilken oppfatning han selv hadde angående den da avdøde kong Frederik II.

Rothes intensjon og posisjon ble nemlig klargjort tidlig i teksten, der han kunngjør at hans oppdrag i teksten er å belyse Frederik IIs tid som konge. Dette gjør han da ved å ta frem at han vil belyse hvor herlig Frederik II var, samt at han vil befeste hans ettermæle som:

"Monarken, Landsfaderen, Helten, Philosophen".¹⁷² Alle disse er positivt ladde, og de sier mye om Rothes standpunkt og intensjon, nemlig å fremme Frederik II som et godt eksempel

¹⁷¹ Rothe 1786: 106.

¹⁷² Rothe 1786: 10.

på en monark. Dette går nemlig så langt at Rothe går frem å sammenligne Frederik II med gamle gudeskikkelser, for å fremme hans storhet og kraft.

Rothes sammenligninger er dog ikke bare disse gudeskikkelsene. De går også over på gamle antikke hærførere og keisere, samt mer dagsaktuelle regenter. Her trekker han frem Christian IV av Danmark-Norge som et mer lokalt eller kjært eksempel på en god og produktiv regent. Den Rothe setter opp nærmest til Frederik II blir likevel Joseph II av Østerrike. Her fremstiller han at Joseph II er som en slags protesjé til Frederik II, hvor han tar opp hvordan Frederik II var et forbilde for han. Dette med forbilde er noe Rothe mener Frederik II bør være for regenter i de kommende generasjonene også. Når det kommer til troen på Joseph IIs fremtid, går Rothe positivt ut, og mener at disse to mennene som han mener er bygd opp av de samme idealene om opplysning og rettferdighet, også skal klare å utrette det samme.

Når det kommer til Frederik IIs karakter, viser Rothe han frem som en virkelig opplysningens mann, der han fremmer Frederik II som en patron for kunst, og en støttespiller til utvikling av skolesystemet. Det eneste problemet man finner med Rothe angående Frederik IIs stat og styre blir med sensuren. Rothe viser seg selv som en stor tilhenger av sensurfrihet, men når det kommer til sensuren i Preussen stiller han seg likevel i en mer forsvarende posisjon. Rothe ytrer sin mening angående denne sensuren, der han mener det vil påvirke folket negativt, samt hindre fremgang. Likevel mener Rothe at Frederik II er en såpas klok og fornuftig regent at han mener sensuren under Frederik II også vil bli behandlet på slik måte.

Rothe trekker også frem et syn han mener er feilaktig gitt Frederik II, nemlig det at hans styre skal ha vært strengt. Her mener han at Frederik II ikke var streng, men heller fornuftig og at han gjordet det som var korrekt. Dette med tanke på at han ikke skulle betale sine tjenestemenn alt for store summer, da midlene som ble brukt for å betale de ikke tilhørte han selv, men folket. Dette blir da et noe annet syn enn hva man tenker når det kommer til et eneveldig monarki, der ofte kongen er staten, og at alt staten eier, er hans. Dette er altså noe Frederik II skal ha tatt til en viss grad avstand fra her, noe man ser Rothe likte godt.

Rothe setter i denne teksten Frederik II frem som et eksempel for andre regenter å etterfølge. Det blir altså trukket en indirekte linje mellom det som blir uttrykt i Rothes tekst, og hvordan han ønsker at den dansk-norske regenten skal te seg. Han trekker aldri inn datidens danske styre direkte, men med tanke på Rothes posisjon og troen på at offentligheten kunne veilede styret, kan det raskt tenkes at teksten kan ha hatt et underliggende budskap om å påvirke det dansk-norske styre. Folkets innvirkning på den dansk-norske staten er noe Jens Arup Seip tar

opp i sin Teori om *Det opinionsstyrte eneveldet*, der han argumenterer for at opinionen i Danmark-Norge mente de hadde en innflytelse på styret, eller i det minste en veiledende rolle.¹⁷³ Dette er da en offentlighet Rothe var en stor del av, hvor han antagelig fungerte som en agent for et slags opplyst eneveldet. Han kan ha ønsket å veilede den sittende regenten og styret i retningen mot det han så på som et godt og opplyst enevelde. Dette gjør han gjennom å bruke Frederik II som det ypperste eksempel på hvordan en monark burde styre.

Christen Prams "Historien" i *Minerva*

Presentasjon av Tidsskriftet *Minerva*

Hva er *Minerva*?

Minerva var et tidsskrift som ble startet opp og utgitt av Christen Henriksen Pram og Knud Lyne Rahbek.¹⁷⁴ Litteraturhistorikeren Ernhard Frederik Winkel Horn skriver om *Minerva* i *Den danske Literaturs Historie fra dens begyndelse til vore Dage*, at tidsskriftet spilte en meget fremtredende rolle i "datidens aandelige Liv",¹⁷⁵ og at den var en av de ledende dansk-norske tidsskriftene i sin samtid.¹⁷⁶ Horn skriver at målet til de to utgiverne var at de og deres medarbeidere skulle opplyse og veilede dets lesere i alle mulige retninger.¹⁷⁷ Dette er noe historikeren Edvard Hom også går inn på, der han skriver dette om *Minerva*: "Maaske have vi aldrig havt et Tidsskrift her hjemme, der for sin Tid har indtaget en saa vigtig Stilling."¹⁷⁸ Her skriver han også hva tidsskriftet inneholdt: "det var i Grunden alle betydelige Spørgsmaal, der fandt behandling, baade sociale, politiske, æstetiske og til Dels ogsaa filosofiske og religiøse, og det for en ikke ringe Del af virkelig intelligente Mænd"¹⁷⁹. *Minerva* inneholdt da alt fra poesi, til vitenskapelige artikler, og politiske leserbrev, samt religiøse og til dels religiøse tekster, samtidig som det hadde en fast avsluttende artikkel om "Historien" i hver utgave. I dette kapittelet er det artikkelen "Historien" som er i fokus.

"Historien" artikkelen var delt opp i 2 hoveddeler, der én del tok for seg Europa, og den andre resten av verden. Inndelingen etter dette var inn i stater, men noen ganger også inn i

¹⁷³ Seip 1958: 66.

¹⁷⁴ Horn, Ernhard Frederik Winkel: "Tidsskrifterne", *Den danske Literaturs Historie fra dens begyndelse til vore Dage, II: Oplysningens Tidsalder*, (2 bind, København, 1881): 27.

¹⁷⁵ Horn 1881: 27.

¹⁷⁶ Horn 1881: 27.

¹⁷⁷ Horn 1881: 27.

¹⁷⁸ Holm 1907: 388.

¹⁷⁹ Holm 1907: 388.

områder.¹⁸⁰ "Historien" ble skrevet av Christen Pram frem til 1793,¹⁸¹ for så at Jens Kragh Høst tok over spalten i en kort periode, før tøylene ble sendt over til Rahbek.¹⁸² Det vil da si at Pram var skribenten av "historien" i perioden denne oppgaven tar for seg.

Tidsskriftet *Minerva* ble utgitt hver måned, og de ble senere bundet inn i bind, der hvert bind inneholdt heftene som ble utgitt i løpet av 3 måneder. Et eksempel på dette er at juli, august, og september heftene, ble satt sammen til første bind for 1786 årgangen¹⁸³, og oktober, november, desember ble da det andre bindet. Hvert av månedsheftene ble også delt inn i fire avdelinger, der den fjerde avdelingen er fast avsatt til "Historien".

Rahbeks originale tanke bak *Minerva* var at innholdet skulle være hovedsakelig skjønnlitterært, men Pram ville også dra med resten av samfunnslivet inn i tidsskriftet. Pram fikk sitt ønske oppfylt, og innholdet i tidsskriftet ble dermed skjønnlitteratur, samt tekster om religiøse saker, den økonomiske utviklingen, undervisning og politikk, m.m.¹⁸⁴

Når det kommer til hva slags mennesker som skrev i *Minerva*, var dette varierende. Det var i likhet med andre tidsskrifter i stor grad basert på innsendte artikler fra en rekke forskjellige skribenter. Tidsskriftet tok for seg det meste, så de fikk også et like stort mangfold av skribenter. Blant de vanligste gjengangerne blant skribentene finner en utgiverne, Christen Henriksen Pram og Knud Lyne Rahbek, der begge var hyppig skribenter i tidsskriftet. Rahbek tok ofte for seg det skjønnlitterære og poetiske i *Minerva*, mens Christen Pram hadde sitt faste innslag om tilstandene rundt omkring i verden, nemlig innslaget "Historien". Det er her vi finner Prams beskrivelser av både Keiser Joseph II av Østerrike og Kong Frederik II av Preussen. Det er dette jeg skal ta for meg i denne oppgaven.

Horn skriver om Pram og Rahbek: "Pram og Rahbek havde ogsaa uden for deres Tidsskrifter nærmest Betydning som Folkeskribenter eller rettere som Skribenter for den dannede Almenhed, (...)".¹⁸⁵ Begge utgiverne var altså aktive skribenter, selv uten om tidsskriftet deres, og han trekker frem at målgruppen de begge var rettet mot når de skrev, i stor grad var

¹⁸⁰ Statene går ikke alltid inn under sitt egentlige navn, der det osmanske riket f.eks. går under "Tyrkiet". En har også en inndeling som tar for seg Italia og Tyskland, som ikke enda hadde blitt samlet til disse rikene. Tyskland går også ved visse anledninger under "Keiseren", så Pram var lite konsekvent når det kom til de forskjellige betegnelsene.

¹⁸¹ Høst, Jens Kragh: *Erindringer om mig og mine Samtlige* (Kjøbenhavn, C. Steens forlag, 1835): 18.

¹⁸² Høst 1835: 18-20.

¹⁸³ Første utgave av *Minerva* kom ut Juli 1785, så hver årgang ble telt derfra. Pram og Rahbek 1785: Forside.

¹⁸⁴ Rønning, Frederik Vilhelm Valdemar: "Pram, Christen Henriksen" ", *Dansk biografisk lexicon, xiii: Pelli-Reravius*, redigert av Carl Frederik Bricka (19 bind, København, 1899): 267.

¹⁸⁵ Horn 1881: 28.

den "dannede Almenhed", altså embedsmenn og borgere i Danmark-Norge. Man kan også se dette i listen over "Subskribenterne" på slutten av første bind, fra 1785.¹⁸⁶ Her finner man alt fra studenter, til prester, kjøpmenn og embetsmenn, samt "Hans Majestet Kongen",¹⁸⁷ dronningen, kronprinsen og arveprins Frederik.¹⁸⁸ *Minerva* hadde dermed et publikum fra og med det en kan kalle en middelklasse og helt opp til toppen, nemlig med kongefamilien.

Minerva fikk stor publikumsbase for sin tid, og ble kanskje datidens mest innflytelsesrike tidsskrift, i Danmark-Norge. "Historien", som kom ut i hver månedsutgave av tidsskriftet, ville derfor også ha en lignende rekkevidde. Man kan derfor tenke seg at denne artikkelen kom til å bli en betydelig formidler av verdens gang, ut til borgerskapet og de andre som leste artikkelen. Dette er antagelig noe forfatteren også var bevist om når han skrev.

Christen Henriksen Pram

Historikeren Frederik Rønning skriver i dansk biografisk leksikon at Christen Henriksen Pram ble født i Norge i 1756. Pram var en dikter og sosialøkonomisk forfatter, og hans utdanning var hovedsakelig innenfor de økonomiske-kameralistiske vitenskaper. Likevel studerte Pram samtidig både gresk og "de nyere Sprog"¹⁸⁹ der han også fokuserte på skjønnlitteratur. Denne dobbeltheten i hva Pram studerte, skriver Rønning gjenspeiler både hans natur og virksomhet.¹⁹⁰

Pram startet sin karriere som huslærer, men fikk gjennom sin fars kontakter tilgang til Københavns dannede krets. Dette førte til at han fikk en stilling i "Økonomi- og kommercekollegiet"¹⁹¹. Arbeidet som Pram ble mest kjent for derimot fant ikke sted her, men gjennom hans og Rahbeks tidsskrift *Minerva*. Denne stillingen i "Økonomi- og kommercekollegiet" hadde han samtidig som han holdt på med *Minerva*.¹⁹²

Som skribent oppnådde Pram forskjellige grader av suksess, der det er hans arbeide i *Minerva* og de sosialøkonomiske tekstene er hva han er blitt mest kjent for. Han skal også ha prøvd seg som en skjønnlitterær forfatter og poet. Her skal han ikke ha etterlatt seg noen verker som har vist seg som ikke levedyktige i ettertiden.¹⁹³ Pram kan heller ikke ha oppnådd noe enorm

¹⁸⁶ Pram, Henriksen Christen og Rahbek, Lyne Knud: "Subskribenterne", *Minerva*, Bind 1, Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Henriksen Pram, (København, 1785): 114-121.

¹⁸⁷ Pram og Rahbek 1785: 114.

¹⁸⁸ Pram og Rahbek 1785: 114.

¹⁸⁹ Rønning 1899: 266.

¹⁹⁰ Rønning 1899: 266.

¹⁹¹ Rønning 1899: 266.

¹⁹² Rønning 1899: 266.

¹⁹³ Rønning 1899: 267-269.

økonomisk suksess, der han i 1819 søkte seg embete på St. Thomas som tollforvalter, noe som var mye mer lukrativt.¹⁹⁴ Dette skulle så senere vise seg å være ett massivt feilgrep, der Rønning skriver om Pram: "P. kunde ikke taale det vestindiske Klima; han døde Aaret efter sin Ankomst til St.Thomas".¹⁹⁵ Prams liv endte dermed på den danske vestindiske kolonien, St. Thomas.

"Historien"

Pram starter i første bind og utgave fra 1785, med å fortelle litt om hva som var planen med "Historien". Her skrev Pram at han ikke skulle bruke den vanligste metoden, som mye av datidens historie ble skrevet på, nemlig ved å se på dokumenter, brev og lignende.¹⁹⁶ Pram skrev at det skulle være mulig å fortelle leserne sine én måneds historie, på få sider. Dette ville han klare ved å ikke gå inn på dokumenter, bedømmelser eller drøftinger. Det han ville legge frem istedenfor var "det virkeligen mærkelige, det alle eller dog de fleste Mennesker interesserede der foregaar i Verden (...)".¹⁹⁷ Han legger også til at sakene som skal behandles bør ha påvirket en god del mennesker, om det så skulle være av økonomiske, politiske, moralske årsaker, eller "(...) hvilken anden Henseende det end skulde være."¹⁹⁸ Pram legger også ved betryggelsen at: " Cabinets Hemmeligheder ville vi aldrig udgive os for at kunde udspionere".¹⁹⁹

Når det kom til Prams måte å skrive på, så har skribenten Jens Kragh Høst en bra beskrivelse. I en kort periode tok Høst over "Historien" fra Pram. Han prøvde da å etterligne Prams "Stil og Aand"²⁰⁰ ved å ha: "Samme Upartiskhed, Samme Circumspection i Foredraget, Samme Varsomhed i Udtrykkenes Valg, samme Despothat".²⁰¹ Han ville altså være like upartisk, like årvåken, ha samme varsomhet og samme despothat, slik som Pram praktiserte. Dette med despothat vil si at Pram kunne gå aktivt ut med å tale negativt om regenter han så på som despotiske. Dette er noe en for eksempel kan se når Pram skriver om det osmanske riket: "Tyrkiets forfatning er i Grunden den samme, den har været siden Omars tid".²⁰² Her skriver han da om hvor utdaterte og gammeldags de var, og de var ikke opplyste. Pram tar også konstant opp brutaliteter som skjer i det osmanske riket, noe som også gjenspeiler synet Pram

¹⁹⁴ Rønning 1899: 269.

¹⁹⁵ Rønning 1899: 270.

¹⁹⁶ Pram 1785a: 87.

¹⁹⁷ Pram 1785a: 87-88.

¹⁹⁸ Pram 1785a: 88.

¹⁹⁹ Pram 1785a: 88.

²⁰⁰ Høst 1835: 18.

²⁰¹ Høst 1835: 18.

²⁰² Pram 1785a: 102.

hadde angående riket:" Tyrkerne skielve under den nye Storvizier, som skal være ligesaa retfærdig, som voldsom, barbarisk og uvidene".²⁰³ Her tar han altså opp de brutale og barbariske tyrkerne. Dette riket ble av mange, inkludert Pram, sett på som et despotisk og gammeldags rike. Når Høst her brukte ordet despot, så mente han i en veldig negativ forstand, der en despot blir knyttet nærmere opp mot en slags tyrann. Stilen Pram hadde er noe Høst trekker frem at han fikk så bra til, at flere kritikere tok det han skrev som Prams eget arbeid.²⁰⁴

Innholdet

Måten dette kapittelet skal gå frem på, blir å se på alle de forskjellige utgavene av *Minerva*, som kom ut fra dets utgivelse og frem til og med 1790. Det skal så trekkes ut hva som står skrevet om de to tyske regentene, som er av interesse og som vil gi det mest komplette bildet av Prams presentasjoner og synspunkt. Denne inndelingen vil i hovedsak bli tematisk, men den vil også følge hendelsesforløpet kronologisk, der dette lar seg gjøre på en fornuftig måte. Kapittelet vil også starte med å se på de første utgavene noe vekk fra den ellers generelle tematiske inndelingen. Dette blir gjort for å tydeligere få frem hva slags holdninger som man kan finne hos Pram når tidsskriftet startet opp. Det blir da to introduksjonsdeler, en til hver av regentene. Videre blir inndelingen hovedsakelig tematisk, men også kronologisk, så lenge dette blir naturlig. Dette vil gjøre det lettere og tydeligere å se utviklingen av Prams holdninger og standpunkter.

De første utgavene

Keiser Joseph blir nevnt først av de to tyske regentene.²⁰⁵ Dette skjer raskt, kort, og i sammenheng med Holland,²⁰⁶ og stridighetene som hadde oppstått mellom Østerrike og Holland.²⁰⁷ Utenom dette, presenteres ikke de to tyske monarkene ordentlig før en kommer til avsnittet der Pram skal beskrive tilstandene i det hellige romerske riket: "Tydskland skinner herlig i vore Tidens Aarbøger, thi Keiseren og Kongen af Preussen opplyse dette mægtige Land, som ogsaa uden for disse Stater mere og mere gaae ud af Barbariets, Overtroens og Nedtrykkelsers Dunkelhed."²⁰⁸ Her skrev Pram at Tyskland skinte i deres dager, og at det i

²⁰³ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 1, Andre hefte for "Augusti Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1785b): 112.

²⁰⁴ Høst 1835: 18-19.

²⁰⁵ Pram 1785a: 98-99.

²⁰⁶ De forente Nederlandene kalles Holland av Pram i *Minerva*.

Eksempel se: Pram 1785a: 98.

²⁰⁷ Beales 2009: 390-393.

²⁰⁸ Pram 1785a: 100.

stor grad var takket være keiser Joseph II av Østerrike og Frederik II av Preussen. Dette kom av regentenes opplysnings virksomhet i deres respektive stater, som var de to største og ledene av statene i de tyske områdene. Pram trakk også frem at resten av de tyske statene også fulgte etter deres eksempel mer og mer. Når Pram skrev om "Tydskland"²⁰⁹ i sin artikkel, skrev han stort sett om de habsburgske landene, der Preussen ofte fikk sin egen del. Dette er ikke noe han holder fast ved, og det hender de resterende tyske statene, inkludert Preussen, får plass under delen "Tydskland", som hovedsakelig er designert til Joseph II og hans rike.

Introduksjon av Joseph II i Minerva

Pram fortsatte i den første utgaven av "Historien" å snakke mer om Joseph II, der han sier: "Keiseren vil, og griber Midlerne til, at Folket i Hans Stater, enten det vil eller ei, skal blive lykkelig og blomstrende. Dertil bruger han sin uindskrænkede Magt"²¹⁰ Denne beskrivelsen av Joseph II, der han prøvde å lykkeliggjøre og opplyste folket sitt med makt, enten de ville det eller ei, er noe Joseph II i ettertiden er blitt kjent for. Det at han ville opplyse og revolusjonere staten og folket hans ovenfra og ned, er også noe historikeren Derek Beales tar opp i sitt verk om Joseph II. Der trekker han frem noen eksempler, slik som Joseph IIs oppløsning av klostre og livegenskapen, samt innføring av en relativt stor religiøs frihet i hans rike.²¹¹ Dette gikk ofte mot mange av hans undersåtters vilje. Pram trekker også tidlig frem problemer med måten Joseph II styrte landet sitt på:

Landenes talrigste Stænde, de som nære dem, Bønderne og Borgerne, vil han, skulle være vindskibelige, og virksomme, og nyde Frugten deraf. Det er lettere at faae Folk til at ødelegge sig, end gjøre sig lykkelige; derfor finder han megen Modsigelse, og nogle rømme endog bort fra Hans Herredom.²¹²

Joseph II ville ifølge Pram at de habsburgske landenes forskjellige stender skulle være arbeidsomme og effektive, for så å nyte fruktene av dette. Pram tok også opp at det er enklere å få folk til å ødelegge for seg selv, enn det er å gjøre dem "lykkelige". Dette satt Pram opp som en av årsakene til at undersåttene til Joseph II stilte seg mot han. Pram antydte her at folket ikke gjorde slik Joseph II vil de skal gjøre, nemlig å være arbeidsomme og effektive. Pram skyldte altså på folket til å begynne med, for at Joseph IIs reformer og forandringer ikke alltid ble vellykkede.

²⁰⁹ Pram 1785a: 100.

²¹⁰ Pram 1785a: 100.

²¹¹ Beales 2009: 662-665.

²¹² Pram 1785a: 100.

Pram tok også opp litt om keiserens planer, og gjennomføringen av disse i de tidlige utgavene av *Minerva*. Her er Pram veldig generell i sin forklaring, og trekker ikke frem noen spesifikke situasjoner til å hjelpe med forklaringen. Pram sier også at han ikke vil gå dypt inn i alle reformene og forandringene Joseph II gjør, da dette ikke er poenget med "Historien".²¹³ Det han gjorde istedenfor var å prøve og oppsummere Joseph IIs måte å regjere på, samt vise frem Joseph IIs åpenhet, der han skrev: "Vi ville derimod fortælle, hvorledes man hver Dag tydeligere seer Kaiseren i sin Glands: hvorledes han forjager al mistænkelig Dunkelhed af sine Planer; vil, at ingen af Hans Hensigter med hvad han gjør for sine Undersaatteres Vel skal være skiult i noget politisk Mørke, fordi Hans Hensigter og Planer taale at see Dagens lys, og medbringe lys og yndigste Klarhed."²¹⁴ Her skrev Pram at for hver dag som gikk, kunne man se mer og mer hvordan keiseren skinte. Her satt han altså med en framtidstro når det kom til Joseph II, der Pram skrev at Joseph II jobbet med å fjerne alle mistenkeligheter ved planene hans. Ifølge Pram ville Joseph II at hans hensikter ikke skal være skjult for folket, og at planene til Joseph II måtte tåle å se dagens lys. Fra et nåtidssynspunkt vil dette synet være ukorrekt. På en side hadde Pram rett. Joseph II skal ha vært positiv til en viss form for ytringsfrihet, som en kan se i oppmykningen av sensuren under Joseph II.²¹⁵ Dette skal da ha hjulpet folk til å kunne kommentere på Joseph IIs reformer, lover og styringsmetode. På den andre siden, skal Joseph også ha holdt kortene sine noe tett til brystet. Dette kommer frem i Derek Beales biografi om Joseph II. Her skriver Beales om hvordan Joseph II ikke lenger trengte å forklare sine motiver og handlinger i like stor grad som før, etter Maria Theresas død.²¹⁶ En av kildene Beales refererer til når det kommer til keiseren her, kommer fra skrifter skrevet av Joseph IIs egen bror, storhertug Leopold av Toscana,²¹⁷ som sto i en særegen stilling til å få innblikk i livet til Joseph II. Han var også arvingen til Joseph II, og de to skal ha sendt en rekke konfidensielle brev til hverandre, som tok for seg noen av de forskjellige standpunktene til Joseph II.²¹⁸ Det er gjennom disse brevene mye av informasjonen som Beales baserer seg på kommer fra, når det er snakk om Joseph IIs hemmelighold.

²¹³ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 1, Tredie hefte for "September Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1785c): 105.

²¹⁴ Pram 1785c: 105.

²¹⁵ Beales 2005: 74.

²¹⁶ Beales 2009: 6.

²¹⁷ Senere keiser Leopold II, og erkehertug av Østerrike, etter Joseph IIs bortgang.

SnI: "Leopold 2: keiser 1790." I Store norske leksikon. (2009, 14. februar). Hentet 6. mars 2017 fra https://snl.no/Leopold_2_-_keiser_1790.

²¹⁸ Beales 2009: 6.

Det er også interessant å se hvordan Pram i sitatet over bruker lys og mørke for å komme frem til poenget sitt. Dette er noe man ser igjen og igjen i denne perioden, der lys ofte blir knyttet opp til opplysningen, og mørke mot det gamle og uvitende. Det man kan tolke ut fra dette da er at Pram ser Joseph II aktivt jobbe for å opplyse hans rike. Dette er da noe Pram mener man kan se i planene til keiseren, når han skriver om Joseph IIs hensikter. De skal altså være ment å "medbringe lys og yndigste klarhed", nemlig hjelpe til med å opplyse befolkningen hans. Ifølge Pram skal det heller ikke være noe "politisk mørke", som skal holde befolkningen tilbake, og undertrykke dem. Pram er altså i utgangspunktet meget positiv til keiser Joseph II, og har store håp, og en sterk tro på at Joseph II skal opplyse og gjøre det bedre for sine undersåtter i de habsburgske landene. Dette kan en også se videre: "Den tydske Keiser udbreder Fornuft og velgiørende Viisdom i alle Tings Gang; Skiønt vi alt have sagt det ti Gange, Maae vi dog hver Maaned gientage det; thi det er Hovedinholden af hans Rygtes idelige Raab."²¹⁹ Her ser en altså Pram gå ut med en sterk tro og et stort håp angående Joseph, om at han var og kom til å bli en god regent. Her sier han at Joseph II er fornuftig og vis i alt han gjør. Dette er noe Pram poengterer at han må gjenta igjen og igjen, til dette var det Joseph II ble kjent for. Denne fremtidstroen Pram viste her angående Joseph stemte lite overens med det ettermælet Joseph II senere har blitt kjent for, noe vi skal se nærmere på senere også hos Pram.

Introduksjonen av Frederik II i *Minerva*

Frederik II av Preussen fikk ikke like stor plass i *Minerva*, slik som Joseph II av Østerrike gjorde. Dette kom av at *Minervas* første utgivelse var først i 1785, og at Frederik II døde allerede året etter. Frederik II satt likevel sine spor, og ble tatt opp ved jevne mellomrom, ofte i sammenheng med Joseph II. Pram begynte sin introduksjon av kongen og tilstandene i Preussen i første utgave, ved å si: "Træt af Krigen anvender Kongen af Preussen nu sin høie Alderdoms Fred paa at gjøre sine Stater ligesaa ærede for alt, hvad der giver en Stat sand Anseelse, nyttig Virksomhed, lykkelig Folkemængde, alle Kunsters og Videnstabers Flor, som han har gjort dem frygtede ved Vaaben."²²⁰ Pram skrev her om en aldrende Frederik II, som tidligere hadde vært kjent for sine mange militære prestasjoner. I sine da eldre dager, var Frederik II ifølge Pram blitt en mer fredfull man, der han jobbet med å få fremme Preussen på den internasjonale arenaen, gi Preussen et mer prestisjefullt rykte, få opp produksjonen i hjemlandet, gjøre det prøyssiske folket til et lykkelig folk, samt det å fremme kunst og

²¹⁹ Pram 1786b: 538.

²²⁰ Pram 1785a: 101.

vitenskap. Disse ideene er ofte noe man forbinder med liberalisering og opplysning. Dette er noe Pram mente Frederik II gjorde like bra, som når han fremmet Preussen som en militærmakt. En ser dermed en høy aktelse fra Pram, når det kommer til Frederik II og opplysning. Dette fokuset er noe Pram vektla, og det er de opplyste prosjektene til Frederik II han henger seg mer opp i, enn de militære.

I september utgaven fra 1785 kan man se Pram fortsette sin beskrivelse av Frederik II, der han forteller om hva kongen gjorde for Preussen:

"(...) hvad denne Første gjør for sine Underfaatters Vel i sine egne Stater ere vore Blade alt for indskrænkede; man kiender desuden denne Konge nok for at vide uden Beretning , at alt hvad der kan gøres herligt, og Held udbredende, det foretages, faalænge han lever og regierer".²²¹

Pram skrev her om at han ikke har plass i dette bladet til å ta med alt det Frederik II gjorde for folket sitt. Han mente også det var unødvendig å snakke mye om hva som skjer innad i det prøyssiske riket, av den grunn at han mente de fleste da allerede kjente til Frederik II bragder godt nok fra før. Med dette mente han at de fleste da viste om at når Frederik II hadde mulighet til å forbedre tilstandene i Preussen, så ville dette også bli gjort. I alle fall så lenge Frederik II fremdeles levde og regjerte. Her tok Pram det omtrent forgitt at ryktet til Frederik II var så godt, at det omtrent var allmennkunnskap blant leserne hans at Frederik II ville forbedre riket hans. Dette sier mye om Frederik IIs rykte i Danmark-Norge blant offentligheten.

Når det kommer til hvordan Pram titulerer Frederik II i "Historien" -artikkelen så gjorde han dette på forskjellige, og noen ganger vittige måter. Ofte starter han med nøytrale titler som "Kongen af Preussen"²²² eller "Den preussiske Monark".²²³ Andre ganger var Pram mer kreativ og ga han noen mer spenstige titler. Her ga han kongen kallenavn, der han for eksempel kunne kalle Frederik II for "den ærværdige Olding"²²⁴. Dette kallenavnet kan man kalle litt vittig, men det viser også frem at Pram mente Frederik II hadde blitt veldig gammel. Et annet kallenavn Pram gir han er "Den Preussiske Titus"²²⁵. Her ser man litt av datidens forhold til det latinske og antikke. Her i likhet med filosofen og forfatteren Tyge Rothe, sammenligner Pram

²²¹ Pram 1785c: 107.

²²² Pram 1785a: 101.

²²³ Pram 1785c: 107.

²²⁴ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 3, "Januarii, Februarii, og Martii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786a): 128.

²²⁵ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 4, "april, Maji, og junii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786b): 539.

Frederik II med en av antikkens store idealer. Titus var en romersk keiser som har etterlat seg et godt ettermæle, og han var kjent for både sine militære prestasjoner, men også for sitt samarbeide med senatet.²²⁶ Det at han blir sammenlignet med akkurat denne keiseren stemmer da noe overens med ettermælet til Frederik II, der både hans militære prestasjoner, men også hans opplysnings- og moderniseringsprosjektet innad i Preussen, har vært med på å forme synet mange hadde på Frederik II. Dette kan man se stemme med samtiden, også i Danmark-Norge.

Frederik II, en fredens mann

Prams fokus når det kommer til Frederik II, var i stor grad som en fredens mann og megler. Dette kan man blant annet se i forsøket fra Keiser Joseph II, der han prøvde å bytte de østerrikske Nederlandene mot kurfyrstedømmet Bayern. Her viste han til Frederik II som en av motvektene mot keiseren når det kommer til politikken innad i det Hellige romerske riket: "At den tyske Førster, under den store Frederiks Præsidium, og tilligemed dem Kongen af England, som hannoversk Churfyrste have foreenet sig for at holde over Tydsklands grundfæstede Constitution, og altsaa standse de Anslag til Ombytning af Bayern mod de østerigske Nederlande (...)".²²⁷ Man ser altså her Pram rapportere om hvordan Frederik II og Kongen av England, som også var kurfyrste av Hannover, gikk sammen for å bruke det Hellige romerske rikets grunnlover for å stoppe byttingen av de østerrikske Nederlandene, mot kurfyrstedømmet Bayern. Dette strider mot det noe allmenne ryktet Frederik II har pådratt seg som en handlekraftig og militær mann.

Det er også ganske interessant å se på hvordan Frederik II blir hyllet som et militært geni, men også som en opplysningens mann. Dette er to syn som ganske ulike, der den ene kan sees å dyrke egenskaper som ofte kjennetegnes med råskap og mektighet, mens den andre med rettferdighet og klokskap. De er ikke motstridende, og de viser heller frem Frederik II som en mann av mange egenskaper. Når det kommer til opplysningstiden og synet på krig, skriver professoren Sara Eigen Figal at det i opplysningstiden fantes en generell drøm eller ønske om en varig fred. Dette trekker hun frem at skal ha blitt ønsket oppnådd gjennom en rasjonell håndtering av konfliktsituasjoner, som skulle være basert på dette felles ønske om fred.²²⁸ Det

²²⁶ Snl: "Titus: keiser." av: Andersen, Øivind. I Store norske leksikon. (2016, 18. oktober). Hentet 16. mars 2017 fra https://snl.no/Titus_-_keiser.

²²⁷ Pram 1785c: 105.

²²⁸ Figal, Sara Eigen: "The Point of Recognition: Enemy, Neighbor and Next of Kin in the Era of Frederick the Great", *Enlightened War: German Theories and Cultures of Warfare from Frederick the Great to Clausewitz*, red., Elisabeth Krimmer, Patricia Anne Simpson, (New York, Camden House, 2011): 22.

er dermed interessant å se en mann med et rykte så fastsatt som et militært geni også bli trukket frem som en forkjemper og idol for opplysning. Figal tar også opp Frederik IIs eget syn når det kom til krig, der hun finner en forakt hos Frederik II når det kommer til denne drømmen om fred. Han skal ha ment at om denne freden skulle ha blitt en virkelighet, så måtte en eksistere i en perfekt verden der konseptene om ditt og mitt var ukjente begreper. Prinser, ministre, og undersåttene skulle alle ha vært uten lidenskap, og rasjonalitet skulle styrte over alle.²²⁹ Bare da skal Frederik II ha ment at denne freden skulle kunne bli en realitet, så en kan trygt si at Frederik II ikke hadde en sterk tro på en slik fred. En finner da noe spennende her i Prams fremvisning av Frederik II der han blir trukket frem som en forkjemper for fred og diplomati, noe som strider imot Figals fremvisning av Frederik II. Prams vinkling er stort sett vekk fra det militære, som Frederik II var blitt så beryktet for. Fokuset til Pram når det kommer til Frederik II i *Minerva* blir dermed som en reformator innad i Preussen, men også som en megler i saker innad i de tyske områdene.

Pram skrev likevel i juni utgaven fra 1786 om Frederik IIs syn på militærets, og dets plass og viktighet for Preussen og kongen: "For svag af Alderens Byrder til selv at følge sine Krigsfolks Stridsøvelser, finder han ikke desmindre endnu Smag i dem, og lader sig derfor ideligen Rapporter give om dem. Uden Tvivl ikke for Leeg, Men fordi han ved, at hans Stats Fasthet og Barighed mere end de fleste andre Fyrsters berie paa hans Krigsmagt."²³⁰ Her kan man se Pram skrive om den aldrende Frederik II, som ikke lenger var i stand til å være med troppene hans ut på stridsøvelser. Dette trakk Pram frem som noe Frederik II skal ha vært lite fornøyd med, der han viste til at Frederik II fremdeles hyppig fikk rapporter om tilstandene i hans arme. Pram skrev så at dette ikke var noe Frederik II gjorde for underholdningens skyld, men heller fordi kongen var veldig bevist på at hans stats styrke og fremtid var avhengig av at Preussen fremdeles skulle være en betydelig krigsmakt. Pram så dermed ikke helt bort fra at Frederik II var innerst inne en militær mann. Dette legger han som mange andre senere, som en grunnstein for Frederik IIs Preussen sin eksistens og storhet. Med dette ser man at Pram fremdeles mener det er en kriger igjen i den nå aldrende Frederik II, selv om han tidligere presenterer kongen som enten en mann opptatt av å forbedre situasjonen innad i riket hans, eller som en megler i det tyskromerske riket.

²²⁹ Figal 2011: 22.

²³⁰ Pram 1786b: 845.

Frederik IIs død og ettermæle

Når Pram skriver om Frederik II i *Minerva* er kongen allerede en aldrende mann. Dette er noe han som sagt hadde det litt morsomt med, der Pram blant annet gir Frederik II tittelen: "(...) den ærverdige kronede Olding, den ædle Frederik af Preussen (...)".²³¹ Det er dermed ikke ukjent for Pram at Frederik II nå begynte å bli gammel, og dermed nærmet seg slutten. Dette kunne man også se når Pram skrev: "Den store Frederik af Preussen, den udødelige Frederik, truer med sin Bortgang."²³² Her skrev han at ryktet til Frederik II er "udødelig". Pram altså at Frederik IIs minne kommer til å gå ned i historien, noe han understrekte rett etterpå: "Det er ikke blot hans undersaatere, det er hele Europa, det er hele Menneskeligheden, som vil begræde hans Tab, om han ikke har foreviget sig saa, at Fyrsterne ville kappes om at ligne ham, at give Folkene ham igjen i sig".²³³ Frederik IIs død vil altså ikke bare være et stort tap for alle i hans rike, men også hele Europa og menneskeheten generelt. Pram skriver også at fremtidige fyrster vil "kappes" eller konkurrere om å etterligne Frederik II og hans storhet. Her ser vi igjen at Pram hadde store tanker når det kom til Frederik II, så store at han setter han som et idol for fremtidige herskere vil følge i fremtiden. Det at han setter Frederik II frem som et eksempel her, er det samme som man finner hos Rothe. Frederik II blir dermed også for Pram, en slags mal for å måle storhet hos andre konger.

Når det kom til selve bortgangen til Frederik II, så gjorde Pram en mye mindre sak ut av det, enn det man kanskje kunne forvente av han. Etter å stadig prise og hylle Frederik II holdt Pram seg fast til formatet han tidligere har fulgt i "historien" og vier det en kan kalle normal oppmerksomhet til Frederik IIs død. Med andre ord, en kort erklæring. Dette kommer da noe rart inn, der man tidligere kunne se en sterk beundring fra Pram når det kommer til Frederik II, så ville man kanskje forvente et lengre innlegg med større fokus på selve kongens død og ettermæle med en gang. Måten Pram presenterer Frederik IIs død på hadde nemlig et veldig annet fokus, enn akkurat den prøyssiske kongens død, nemlig: "Frederik den Stores Efterfølger paa Tronen, hans Brodersøn, Frederik Wilhelm den Anden, er hyldet og erkjendt som de preusiske Staters Monark."²³⁴ Pram åpner nemlig ikke her med å si direkte at kongen er død, men trekker heller frem at nevøen hans tar over som Preussens nye monark. Frederiks død er ikke noe som kan ha kommet som et sjokk på Pram, noe en kan se i de tidligere

²³¹ Pram 1786a: 128.

²³² Pram 1786b: 702.

²³³ Pram 1786b: 702.

²³⁴ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 4, "april, Maji, og junii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786b): 248.

utgivelsene av *Minerva*. Her har han som nevnt tidligere, gang på gang trakk frem hvor gammel Frederik II var.

Det er derfor litt interessant å se Pram gå så forsiktig frem ved Frederik IIs død, men det står likevel i stil med "Historien" -artikkelens metode. Pram gjør likevel litt plass til omstendighetene rundt Frederik IIs død og han slutter den månedens innlegg om Preussen med noe som kan minnes en slags takketale:

Saavidt om den Regents Død, hvis Regiering har gjort saa merkelig en Epoke i Aarbøgerne. Ligesom vor og seneste tiders Tænkere aldrig skal kunne tænke hans liv uden Fryd, ædel Fryd, ved at see paa Tronen en saa virkligen værdig til at beklæde den, Fryd over det Exempelan gav, helst om det maa i Tiden besindes saa virksomt som det kunde og burde blive; saa bør alle Europas, alle Jordens ædle Tænkere indhulle sig i Sorg, om de skulde see det Lys, han tændte, (...)²³⁵

Her skrev Pram at under Frederik IIs regjeringstid dannet det seg en egen epoke i årbøkene. Han skrev også at datidens, og de senere tiders tenkere, aldri vil kunne se på Frederik IIs rolle som konge og mene at denne rollen ikke passet han. Man kunne tydelig se at Pram var en sterk tilhenger av Frederik II. Han kunne ikke finne noe vondt å si om den avdøde konge. Han satte her igjen Frederik II opp som et eksempel for fremtiden å følge, slik han har gjort i tidligere. Her mente han også at alle verdens "Tænkere" burde være fylt med sorg, så lenge de kunne se det "lys" Frederik II tente. Ordbruken Pram bruker her når det kommer til "lys", er ment i sammenheng med opplysning, der Frederik II da tente denne opplysningen.

Dette kan man også se mer av senere i dette avsnittet omhandlende Frederik IIs død, der Pram skriver: "(...) klage så høiy, at de uagtsomme og blinde endeligen maae anspende alle egne eller laante Evner for at vedligeholde Lyset, den velgiørende Philosophies Lys brændende i sin Klarhed; at Jordens yderste, de endnu i Natten indhyllede, Vraaer omsider maatte opklares af den blide Dag".²³⁶ Dette kommer i sammenheng med Prams avslutning om Frederik IIs død, der han legger inn sitt syn på verden, og henter til hvordan det bør forbedres i fremtiden. Her skrev Pram om at man må klage så høyt, at alle får det med seg, slik at man kan "vedligeholde lyset". Dette kom av at også de som levde utenfor den opplyste verden, også skulle få muligheten til å bli opplyst, og dermed få se "den blide Dag". Her igjen snakker Pram om lyset, men tar også med mørket. Lyset representerer nemlig det opplyste og

²³⁵ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 5, "Julii, Augusti, og September Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786c): 248.

²³⁶ Pram 1786c: 249.

progressive, mens mørke det gamle og konservative. Denne parallellen er noe som ofte ble brukt når det kom til skriving om opplysning i denne perioden.

Pram fortsatte å skrive om Frederik IIs død også i neste måneds utgave av *Minerva*, der han starter sitt avsnitt om Preussen med å kalle riket for "(...) den udødelige Frederik den Stores efterladte Rige".²³⁷ Her det samme som nevnt tidligere, udødelig i den form at Frederik II kom til å bli husket av ettertiden. Dette evigvarende rykte var altså noe Pram var bevisst på, også i samtiden, der han og mange andre så på Frederik II som et idol og prakteksempel på hvordan en konge burde være. I denne månedens utgave av *Minerva* vier Pram betydelig mer tid til å snakke om den da døde Frederik II, enn den forrige, hvor han annonserte Frederik IIs død. Dette kommer blant annet av at han nå hadde fått tilgang til informasjon om den avdøde kongens testamente.²³⁸ Her benytter Pram muligheten til å gå gjennom akkurat dette, der han fremhever punkter han mener opphøyer Frederik IIs minne ytterligere. Her skrev Pram om forskjellige saker slik som hvordan Frederik II hadde spart opp penger til sin kone, til en ordre om hvordan hans etterkommer ikke må glemme å ta vare på de pensjonerte militære offiserene hans, samt hans tjenere. Han skal så ha sluttet med et ønske om at det ikke burde forekomme noen stridigheter innad i hans familie, grunnet hans bortgang.

Pram tok også opp en kuriositet, der han igjen sammenlignet Frederik II med den overnevnte romerske keiseren Titus.²³⁹ Her gjorde Pram et lite poeng ut av at Frederik II gjennom sitt liv sparte opp en betydelig sum, som han ved sin død donerte til "(...) arme og nødlidende Undersaatter"²⁴⁰ i Preussen. Om dette skrev Pram: "For disse sparede den gode, den Store. Ogsaa efter sin Død vilde han blive ved at være deres Velgiører, deres, som endog almindeligen gode kronede hoveder saa lidt tænke paa."²⁴¹ Igjen kan man se Prams positive tanker om Frederik II, her han for eksempel kaller han for "den gode, den store.", og gjør han kjent gjennom denne tittelen. Dette gjør han før han går videre med nye beskrivelser av Frederik II, der han kaller han for armeen og de vanskeligstilte undersåttenes velgjører. Ved å trekke frem disse to gruppene, viser Pram frem visse egenskaper ved Frederik II. Her som en lojal mann, siden han tar vare på sitt elskede militær også etter hans død. Pram viser han også barmhjertig og sjenerøs man, der han også viser til at han også tar vare på de mer vanskeligstilte folkene i Preussen.

²³⁷ Pram 1786c: 379.

²³⁸ Pram 1786c: 379.

²³⁹ Pram 1786c: 380.

²⁴⁰ Pram 1786c: 380.

²⁴¹ Pram 1786c: 381.

Pram tok også med et sitat fra forfatteren og historikeren Tyge Rothe, som også ble brukt i sammenheng med Frederik IIs død: "Hvad Mennesker i en Tid have været, det kunne Mennesker i en anden Tid blive".²⁴² Altså, har én konge slik som Frederik II eksistert, så er det mulig at en slik konge skulle kunne eksistere igjen. Med dette prøver Pram å skape håp for nyere tider, der han bruker Rothes ord for å vekke frem dette håpet.

Når det kom til Frederik IIs død så kunne denne ikke ha kommet brått på Pram, og han gjorde det klart og tydelig i *Minerva*, at kongen faktisk var aldrene. Etter kongens død kunne man også se en del av holdningene til Pram angående Frederik II komme frem, der disse var gjennomgående positive. Pram tok også opp at Frederik II burde fungere som et forbilde for fremtidige regenter. Dette var som sagt ikke et poeng han gjorde alene. Dette kunne man også se i Prams sitering av Tyge Rothe, der han som nevnt bruker han til å underbygge dette med at Frederik II bør være et forbilde for fremtidige herskere. Man finner dermed ikke en overveldende tristhet i Prams ord etter Frederik IIs død, men heller gode og prisende ord angående en mann som Pram tydelig så opp til, og mente var en av tidenes mest vellykkede regenter.

Keiser Joseph II og hans styre

Oppgaven stopper som sagt ikke med Frederik IIs død, men fortsetter frem til og med Joseph IIs død. Oppgaven skal dermed nå se nærmere på hvordan Joseph IIs styret ble tatt opp i *Minerva*. Her skjedde det også en utvikling vekk fra denne hyllesten vi til nå har sett forfatterne gjøre. Men Først skal vi se på hvordan Pram så på Lovverket til Joseph II, før vi skal se nærmere på hvordan noen av de andre mindre sentrale habsburgske landene ble tatt opp.

Joseph II, Lovverket og rettferdighet

Det kanskje viktigste Pram tok opp når det kom til Joseph IIs styre, var lovverket som han da hadde fornyet. Her ser man Pram fremdeles opprettholde en entusiasme for Joseph II, og man får ett overordnet syn på hans holdninger til hans styre frem til dette ble skrevet om i 1787.

Dette skriver Pram om de nye lovene:

I rettens Uddeeling roses denne dens væsentlige Egenskab i de Lande, over hvilke Joseph regierer, at den uddeles lige, uden Persons Anseelse; at Dødsdommene vedblive avskaffede, roses ogsaa; men det dadles, at grove Forbrydere ikke skaanes i den Hensigt at afsone noget af deres Brøde mod den fornæmede Menneskehed med Arbeid til dens Gavn, men at deres elendige Liv uden Nytte for Verden alelene

²⁴² Pram 1786c: 381.

bestemmes til Straffe, Fængsel og Piinsler verre end den rædsomste død.²⁴³

Pram stilte seg positiv til dette nye lovverket. Her trakk han frem det positive, slik som at loven skulle være lik for alle. Han tok også opp at dødsstraffen skulle være avskaffet i Joseph IIs rike, noe han også stilte seg opp bak. Han la også til at Dødsstraffen ikke var helt avskaffet, da den kunne bli tatt i bruk ved spesielt grove tilfeller. Når det kom til denne lovgivningen satte Pram seg tidlig ut som en tilhenger av denne nye loven. Pram stilte seg også skeptisk til noe som ble sagt angående Joseph II, hvor Pram tar opp at Joseph II skulle ha truet med å erklære en prest for sinnssyk. Dette kom av at presten la inn et ønske om å kunne få gifte seg. Her skal Joseph II ifølge Pram ha truet med å få presten lagt i "Daarekiste", som var en kiste der de la gale mennesker.²⁴⁴ Dette er da et rykte Pram avviste angående Joseph II:

Joseph, som har gjort sit Navn tilbedt i det fierneste af Jorklodens Braaer; ved sine Grundsætninger til Menneskerettighedernes upartiske Haandhævelse, Lyksalighedernes Fremme, derfor Barbarie-Levningernes, Legemlig og aandelig Trældoms, Blindheds, Overtroes, alt Ondes Askaffelse, og Oplysnings Udbredelse, den samme Joseph skal have givet denne Beslutning! Incredulus odi[latin for: Jeg er skeptisk], siger Menneskevennen til slik, saalænge han kan.²⁴⁵

Pram kom altså her Joseph II til forsvar. Her avblåser han det som tidligere hadde blitt sagt, om at Joseph II hadde truet denne presten. Dette er fordi Pram hadde en større tro på Joseph II og hans styre. Dette kom da av ryktet hans sa noe annet, der Pram tar frem dette. Her mente altså Pram at Joseph II hadde gjort nok for å opplyse, og fremme lykke i sitt rike, samt kjempet mot trelldom, barbariet, overtroen, og alt annet ondt, for at enhver fornuftig mann ville se at Joseph II ikke ville true en prest slik. I alle fall ikke av disse grunnene. Dette er interessant av Pram å ta opp her, for senere skal en se at dette synet vil forandre seg noe.

Pram mente altså at det fantes mennesker der ute som svartmalte Joseph II uten god grunn. Her gjorde han også én tanke om kongens makt, og om at Joseph II som en eneveldig hersker, ville gjøre det beste for sin stat:

Bestemte og strænge Midler ere ofte nødvendige; saa f.Ex naar Klostrenes Antal skal indskrænkes (...) er det vel neppe mueligt, at ikke nogen uskyldig Indviet derunder skulde lige; Menneskevenne maae da sely, maaske, døve sine Øren for nogle Lidendes Skrig; men han taber Ret til dette Navn, og fortienner strængeligen et modsat, om han uden høi Fornødenhed døver sig derimot (...)²⁴⁶

²⁴³ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 7, "Januarii, Februarii, og Martii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1787a): 405.

²⁴⁴ Pram 1787a: 406.

²⁴⁵ Pram 1787a: 406.

²⁴⁶ Pram 1787a: 406-407.

Her mente Pram at noen ganger så var det nødvendig med en monark som tar saken i egne hender, og trumfer gjennom sine forandringer. Her trekker han da frem opphevelsen av klostrene i de habsburgske landene som ett eksempel. Dette hadde da blitt gjort under Joseph IIs styre. Her mente Pram det var helt rett av Joseph å gå frem med å minske antallet av klostrene, og at når det kom til de uskyldige som tilhørte klostrene, så måtte man bare lukke ørene. Dette da for ikke å høre "nogle Lidendes Skrig". Om én menneskevevn da lukker sine ører, uten at det var helt nødvendig, mente også Pram at man ikke burde få tilnavnet for menneskevevn.

Likevel setter Pram en slags grense rett etter dette, angående hvor langt han mente en konge skal få lov til å gå. Altså, var det en grense på hva han skulle få kunne foreta seg som en eneveldig hersker? Dette kommer da i forhold til en sak Pram blåser vekk som usann, nemlig at Joseph II skal ha bestemt at studenter som fikk støtte av staten måtte gå med en pinn, eller merke på brystet, for å vise hvor mye de fikk i støtte.²⁴⁷ Man kan se at Pram mente dette var for strengt, og at dette ikke er noe en slik fornuftig konge som Joseph ville gjennomført. Det er hans gode tiltro til Joseph II, som fører til at Pram mener dette er feil. Pram presenterte det likevel som om det hadde vært sant, så ville dette vært å gå over streken over hva en eneveldig monark skulle hatt lov til å gjøre. Denne grensen kan en også finne tatt opp, i Håkon Evjus, *Frihet som et politisk problem i dansk-norske tidsskrifter*,²⁴⁸ men er i en annen setting.

Joseph II og Ungarn

Problemene og opprørene som foregikk i de habsburgske landene var noen av de mange sakene Pram aktivt holder følge med på, noe som gjenspeiler seg i hans innlegg i *Minerva*. Et av de første hendelsene Pram tok opp når det kommer til Tyskland og keiser Joseph II, er et opprør som skjedde i Ungarn.

Den bekiendte Tildragaelse med Horja. Denne Vallach, var som alle Hans Landsmænd opbragt over det Aag, de adelige Godseiere paalagde ringe Mand , og de Voldsomheder de beskyttede af deres storhed, udøvde de. Deres Begiering om Hjelp fra Keiseren blev, synes de, for langsom bønhørt; de forsøgte at tage sig til Rette. De mægtide Undertrykkere tillode sig derved kun desmere rædsom Vold, som atter mere ophidsede de urolige Vallacher.²⁴⁹

²⁴⁷ Pram 1787a: 407.

²⁴⁸ Evju 2010: 184.

²⁴⁹ Pram 1785a: 100-101.

Her skrev Pram om et opprør som ble utført av folkegruppen "Vallach", eller bedre kjent som vallaker.²⁵⁰ Disse opprørerne var ledet av en mann Pram kaller "Horja", men hans egentlige navn var antagelig Nicola Ursu.²⁵¹ Situasjonen eskalert da godseierne syntes det tok for lang tid før de fikk hjelp av keiseren, og dermed valgte å ta saken i egne hender. Dette opphisset bare til mer vold fra valakerne, og førte til at situasjonen eskalerte ytterligere.

Midt iblandt dette faaer Horja det ulykkelige Indfald, at ville være Oprørernes Regent. Disse vare vilde og grumme Folk, som desuden vare opbragte, og Horja var selv en Vallach. Det gik altsaa grusomt til, og Catastrophen blev, at Horja blev fangen, og skrekkelig henrettet. Imidlertid tager Keiseren saadanne Mesurer, at de Magtiges Vold ikke letteligen i Fremtiden skal kunne retfærdiggjøre noget alminoeligt Oprør. Oprørerne i Ungarn ere endnu aldeles ikke stillede.²⁵²

Lederen for dette opprøret fikk altså, ifølge Pram, for seg at han skulle gjøre seg selv til regent for opprørerne. Valaker opprøret som ble snakket om her ble av Pram fremstilt i et negativt lys, der han viste til opprørslederen som stakkarslig, og sier han fikk et "ulykkelige indfald" når han ble opprørernes regent. Opprøret endte med at opprørslederen Nicola Ursu ble fanget, og ifølge Pram, skrekkelig henrettet. Pram trakk også frem at Joseph II gikk aktivt inn for å forandre på forholdene, og han gjorde det slik at ingen skulle kunne rettferdiggjøre et slikt opprør igjen. Her viser altså Pram frem Joseph II som en handlekraftig leder, som ikke bare stiller seg bak adelen og godseierne, men heller en regent som vil ha bedre forhold for folket sitt. Pram fremstilte altså Joseph II som en forkjemper for fred og stabilitet. Det bør nevnes at dette er noe man senere ser forandre seg i Prams fremstilling av Joseph II.

Når Pram tok opp Joseph IIs behandling av de ungarske områdene, kunne man se Prams tro og håp komme frem, hvor han så på Joseph II som en opplyst regent. Dette kom spesielt frem i dette sitatet:

Saa vedbliver Keiseren, at anvende al Møie for at drage sine fornedrede Undersaatter, helst dem i det raae Ungarn tilbage til Menneskeligheden, ved ædelt Exempel, ædel Behandling, og Underviisnings udbredelse. Men mange Steder ere Menneskene der dybt faldne, som allevegne, hvor Undertrykkelse og Berøvelse af

²⁵⁰ "En valaker er en person som tilhører en rumensktalende folkegruppe, som har røtter til valakia, en provins sør i dagens Romania.

Snl: "Valaker". I Store norske leksikon. (2009, 27. mars). Hentet 2. mars 2017 fra <https://snl.no/valaker>.

²⁵¹ Horja var lederen for opprøret Pram skriver om her. Navnet Horja blir skrevet på forskjellige måter hvor han går under dette, Horea, og Horia, litt ettersom hvilke kilder en ser på. Derek Beales skriver at hans egentlige navn var Nicola Ursu, og at han egentlig var en kirkesanger og bygger av trekirker. Han skriver også at disse opprørerne trodde de fikk lov av keiseren, til å gjøre opprør mot godseierne i området, der dette skal ha hjulpet de å samle støtte til saken deres. Det hele endte med en grusom henrettelse av Nicola Ursu, samt hans medsammenborerne. De ble henrettet ved radbrekking, som var beordret av Joseph selv. Dette var en henrettelses metode som en ofte forbinder med middelalderisk tortur, og ikke opplysningstiden.

Beales 2009: 264-269.

²⁵² Pram 1785a: 101.

Menneskerettighetene have gjort dem dyriske.²⁵³

Her ble altså Joseph II fremstilt som en opplyser av et folk tilnærmet bestående av villmenn. Dette gjør han ifølge Pram gjennom å være et godt eksempel, behandle dem med respekt, samt det å fremme undervisning i området. Dette er altså et område som ifølge Pram som har forfalt, gjennom undertrykkelse og mangel på menneskerettigheter. Det at Joseph da jobbet for å bekjempe dette førte til at Pram fremviser han som en ekte opplyst regent, som dermed er ute etter å fremme folkets fremgang.

Når det kommer til de ungarske områdene i det habsburgske riket finner man at Pram stort sett er positiv til Joseph II. Her finner man uroligheter og motstand på lik linje med andre områder i Joseph IIs rike, men her ble Joseph II stilt i et noe positivt lys. Pram så ikke på dette området som et opplyst område, noe som kan være med på å forklare hvordan Pram lot Josephs behandling av disse opprørerne gli lettere forbi. Dette var ikke alltid tilfelle, noe en kan se senere når det kommer til opprørene i de østerrikske Nederlandene, som Pram så på som et mer opplyst område til å begynne med.

[De østerrikske Nederlandene, runde én](#)

De østerrikske Nederlandene var under Joseph II et område som var preget av uroligheter, der man finner to større opprør mot det Habsburgske styret. Opprørene i de østerrikske Nederlandene startet ikke før mot slutten av Joseph IIs regjeringsperiode, der Pram omtaler det første i 1787, og det siste og mer suksessfulle fra 1789 og utover. Opprørene skjedde på grunn av mange av Joseph IIs reformer, der kirkereformen og den forsøkte germaniseringen av området i senere tid har blitt sett på som noen av de utløsende faktorene. Opprørene ble etter hvert sidestilt med andre nasjoner i *Minerva*, der de får sitt eget avsnitt i "historien".²⁵⁴ Det bør også nevnes litt om perioden dette foregår, som er samtidig som den tyrkiske krigen, og den Franske revolusjon, som da spirte rett sør for de østerrikske Nederlandene. Pram begrunner urolighetene i de østerrikske Nederlandene slik: "Det er bekiend, at Keiseren her, som i sine øvrige Stater har foretaget og indført mange Forandringer og nye Indretninger, være sig nye Domstoles, nye Loves indførelse, Forandringer i den almindelige Bestyrelses Maade, Klosters og andre gudelige Stiftelsers Ophævelse og Forandring; offentlige

²⁵³ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 6, "October, November og Desember", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786d): 793.

²⁵⁴ I følge Pram hører de dermed ikke lenger til under "Keiseren" sitt domene, slik som de andre provinsene som tilhørte det Habsburgske monarkiet. Opprøret blir heller sidestilt med de andre frie nasjonene som Pram vier interesse til i *Minerva*.

Arbeiders forandrede Fordeeling, o. s. v."²⁵⁵ De østerrikske Nederlandske urolighetene kom altså på grunn av Joseph IIs reformprosjekter og forandringer, ifølge Pram. Flere av reformene og forandringene som blir protestert mot her inngikk i det en kan kalle for Joseph IIs samlingsprosjekt. Joseph II prøvde å gjennomføre de samme lovene og reglene overalt i sitt rike, noe som ikke ble tatt godt imot i de da mer autonome provinsene av de habsburgske landene. Her var da de østerrikske Nederlandene ikke noe unntak, der de da mente Joseph hadde forbrutt seg mot deres rettigheter, gjennom disse forandringene.

Keiserens svar på disse urolighetene fikk man først i en senere utgave av *Minerva*: "Keiseren har stedse paastaet, at han ikke har fornæmet Nederlændernes Rettigheder, og at alt hvad han har foretaget, har havt dere Velfærd til eeneste Gienstand."²⁵⁶ I følge Prams rapporteringer, påsto Joseph II at hans reformer i de østerrikske Nederlandene ikke hadde gått mot deres rettigheter, og at alt han hadde gjort var for deres eget beste. Pram ser også her ut til å ikke tvile med Keiserens ord, og han holder seg her så nøytral han klarer i sine beretninger om keiseren. Dette holder seg ikke, da Pram senere går frem i sine beskrivelser av hendelsene, der han skriver: "Uagtet de Keiserlige Nederlandes bestemte, faste, fornuftige, Fremgang begyndte at afbrydes ved en støiende og ubesindig Pøbels Fremgang; saa havde de dog saaledes anbrag deres Grunde for Landsherren, at han ved Greven af Murray den 21.Sept. Gav dem en aldeles tilfredstillende Erklæring, som der til begge Siders sande Ære har endt alle Uroligheder."²⁵⁷ Pram rapporterte her om hvordan disse urolighetene hadde kommet til en ende, med en enighet som var god for begge parter. Det som er interessant er at Pram her tar parti med Joseph II i disse opprørene, der han kaller keiserens fremgang for bestemt, fast og fornuftig. Han kaller også opprørene for "støiende og ubesindig", noe som sier litt om Prams ståsted i denne saken.

"(...) han har aldeles ophævet de ny indførte Øvrigheder og Domstole, som fornærmede disse Rettigheder, og sat Juridictionen aldeles paa den gamle Fod. Det synes, som Hs. Majestæt har følet Santheden af deres Paastand "at en oplyst og lykkelig Nation Maatte, bedre end nogen anden, selv kiender Midlerne til sin Lykke".²⁵⁸ Her gjør Pram noe interessant, her vender han nemlig noe om. Han fortsetter å snakke godt om Joseph II, men her går han frem

²⁵⁵ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 8,"april, Maji, og junii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1787b): 410.

²⁵⁶ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 9," Julii, Augusti og September Maaned " Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1787c): 367.

²⁵⁷ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 10," October, November og Desember ", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1787d): 126.

²⁵⁸ Pram 1787d: 126-127.

og viser til at Joseph II har måtte innrømme sin feil i denne situasjonen. Feilen som Pram trekker frem ble gjort var at de østerrikske Nederlandene, som en opplyst og lykkelig nasjon, selv viste midlene til sin egen lykke. Dette strider mot den absolutte monarkiske ideen som bygger opp under det opplyste eneveldet, der kongen er alene på toppen. Man ser altså Pram vakle litt vekk fra ideen om dette, til fordel for opprørene. Likevel stiller han ikke Joseph II i noe dårlig lys her, der han heller viser han frem som en sympatisk og fornuftig regent, som hører på og tar hensyn til sine undersåtter. Disse urolighetene var midlertidig stoppet, men dette varte ikke evig, da de et par år senere fortsatte sitt opprør mot det habsburgske monarkiet.

De østerrikske Nederlandene, Runde to

Opprørene mot Keiseren startet opp igjen i løpet av ett par år, og Joseph klarte ikke å få roet situasjonen under hans regjeringstid. Prams standpunkt kunne man også se skifte seg mer og mer til fordel for rebellene denne gangen, der han nå stilte Joseph II i et mørkere lys. Her så man Prams håp og tanker om Joseph II som en opplyst regent, svekkes mer og mer. Dette kan en se når Pram skriver om holdningene fra de østerrikske Nederlandenes perspektiv: "De Keiserliges Foragt for Insugenterne, da man kalde Anføreren i offentlige Acter med idel Skiildsord, en elendig nederdrægtig Skielm og deslige, at man har gaaet imod dem meere som mod Røvere, end som væbnede Misfornøiede."²⁵⁹ Her tar Pram opp at keiserens menn fornærmet rebellene med skjellsord og andre nedverdigheter, noe som ikke falt i smak hos Pram. Han poengterte også at fremgangsmåten de brukte mot rebellene var mer som mot røvere, en mot væpnede misfornøyde borgere. Her kan man se at Pram valgte rebellenes side i større grad enn tidligere, og han gikk der nærmere med å rettfærdiggjøre deres sak. Dette gjorde han da gjennom å kalle de for "væbnede Misfornøiede" fremfor røverne, eller andre nedlatende ord.

Som en opplysningens mann må Pram ha syntes det vært bedrøvelig, nemlig måten disse rebellene ble behandlet på, der han rapporterer at Josephs menn: "(...) altid havende Bødler og Hængeanstalter i Mængde for sig, og at man vil vide at Keiseren selv skal have sagt, at han saae heller afbrændte en oprørske Stæder i sine Lande, alt dette har forbitret den længe misfornøiede Almue."²⁶⁰ Her kunne man se Prams standpunkt forandre seg noe i rapporteringene om Joseph II. Her gikk han nemlig inn på en mer brutal side ved Joseph IIs

²⁵⁹ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 18, "October, November og Desember", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1789a): 268.

²⁶⁰ Pram 1789a: 268.

styre, som ikke kjennetegnet opplysningstidens idealer. Det Pram tar frem her med at Josephs menn brukte henrettelser aktivt for å kue disse rebellene, er en taktikk som lett kunne bli assosiert med det voldsomme, brutale og fortidige. Pram tegnet altså et mentalt bilde for leseren gjennom å trekke frem at Joseph personlig skal ha sagt at han heller ville ha nedbrente, enn opprørske steder i hans rike. Dette bilde var ganske brutalt, og taktikken som Pram beskriver kan minne om taktikken til en despot eller en tyrann, dog dette er ikke noe Pram skrev direkte.

De østerrikske Nederlandene var i en vanskelig situasjon rent politisk for Joseph II. Dette kom også frem i *Minerva*. Her så man Pram i starten av rapporteringene fra de østerrikske Nederlandene holde med Joseph II, og at han fremdeles var håpefull som han i starten var når det kom til Joseph II. Dette forandret seg etter hvert, der man kan finne en slags sympati for opprørerne vokse hos Pram. Under det første opprøret kunne man se Pram var negativ til disse opprørerne, der han blant annet kaller de for "pøbler", men etter hvert finner en Pram skifte dette over til å kalle de for " væbnede Misfornøiede ", eller den "misfornøiede Almue". Han mente også at de østerrikske Nederlandene allerede var et opplyst og lykkelig område, som selv viste sitt eget beste, uten hjelp fra den eneveldige Joseph II. Pram stilte seg dermed mer kritisk til Joseph II og hans reformprosjekt, som var noe han tidligere var meget håpefull for. Dette skifte er Pram ikke alene om å gjøre, og stemmer overens med Joseph IIs regjeringstid i mange av dagens historiebøker. Her raknet det for Joseph II mot slutten av hans regjeringstid, spesielt når det kom til de østerrikske Nederlandene. Det som blir ekstra interessant her er hvordan Pram setter grenser for hva han mener det er greit at kongen foretar seg. Pram mener da Joseph IIs holdninger er for voldsomme, og at han ofte handler uten rett. Man finner altså en skeptisk holdning til den fullverdige eneveldige styreform, koste hva det koste vil, selv om dette ikke er noe Pram skriver direkte.

Joseph IIs død og ettermæle

I likhet med Frederik II av Preussen kom ikke Keiser Joseph IIs død brått på Pram, der han i flere utgaver av *Minerva* hadde spekulerte rundt Keiserens dårlige helse. Her hintet også Pram til at én av årsakene til Joseph IIs forverrende helse, ligger i de østerrikske Nederlandenes opprør mot han. Dette kan en se i en av utgavene av *Minerva* som kom ut bare måneder før Josephs død: "Efterretningerne om Sagernes slette Gang i Nederlandene skal det være der paa nye have undergravet Keiser Josephs Sundhed, og true hans liv".²⁶¹ Om det var hendelsene i

²⁶¹ Pram 1789a: 423.

Nederland som var årsaken til kongens bortgang er høyst spekulative, men det sier fremdeles en del om at Josephs styre raknet når det nærmet seg slutten på hans regjeringstid. Dette kunne man igjen se i forbindelse med de opprørske østerrikske Nederlandene der Joseph II skal ha gått ut med: "(...) Keiseren har besluttet, at tilstaar Nederlandene alting, lade den gamle Forfatning igien fornye, ja oprette igjen de alt ophævede Klostre".²⁶² Joseph II var altså villig til å gå tilbake på alle reformene han hadde gjennomført i de østerrikske Nederlandene, i bytte mot at de brøt opp opprøret deres. Dette er noe en ser jevnt over når det kommer til Joseph IIs reformer, når det nærmer seg hans død.

Når det kom til Joseph IIs sykdom mot slutten skrev Pram: "Keiserens Sygdom har skiøndt som stedse med taalelige Melletrum været yderlig. den har overvundet den Taalmodighed og Standhaftighed, han før skal have viist, og gjort ham vanskelig, bitter og haard mod alle dem, der ere om ham. Hans nætter ere søvnløse og kvalfulde. Døden nærmer sig hans sottesæng, som det synes i sin rædsomste Skikkelse"²⁶³ Sykdommen til Joseph II hadde altså påvirket han sterkt på slutten, der han ifølge Pram hadde mistet taalmodigheten og standhaftighet sin. Den hadde også gjort han bitter og hard mot folkene rundt han, og nettene hans søvnløse og smertefulle. Døden nærmet seg Joseph II, poengterer Pram. Her ga Pram altså Joseph II visse stoiske egenskaper, som da hadde visnet bort.²⁶⁴ Dette er også trekk som ofte kjennetegner en god konge, som da vil si at Pram tidligere har sett på Joseph II som akkurat dette. I alle fall med trekkene som skal gjøre en god hersker. Dette kan man også se i de tidligere utgavene av *Minerva*, når Pram går frem med å beskrive kongen. Det at han nå går ut med å stille Joseph II i et dårligere lys, med tanke på hans nå dårligere helse, kan også hjelpe til med å beskrive Joseph IIs forfallene regjeringstid. Historikere Derek Beales tar opp at det var en generell tro at det eneste som kunne redde det raknede østerrikske monarkiet var Joseph IIs død.²⁶⁵ Når Joseph II endelig gikk bort, skal den østerrikske utenriksministeren under Joseph II, prins Wenzel Anton von Kaunitz-Reitbergs ha sagt at dette var meget godt gjort av han å endelig dø.²⁶⁶ Det at de habsburgske landene var i en dårlig periode mot slutten av Joseph IIs liv var altså noe som ikke gikk hus forbi Pram.

²⁶² Pram 1789a: 268.

²⁶³ Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 19, "Januari, Februari og Martii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1790a): 191.

²⁶⁴ Snl: "Stoisisme.: sinnsro." I Store norske leksikon. (2011, 21. november). Hentet 29. mars 2017 fra <https://snl.no/stoisisme.-sinnsro>.

²⁶⁵ Beales 2009: 639.

²⁶⁶ Beales 2009: 639.

Det er også interessant å se forskjellen i måten Pram tok opp de to monarkene, der han før Frederik IIs død nærmere mimret tilbake på Frederik IIs storhet. Frederik II bruker han som et eksempel på hvordan fremtidige regenter burde oppføre og te seg, men dette finner en lite av når Pram skriver om Joseph II. Joseph II får heller ikke den samme behandlingen når det kom til det å annonsere regentens død, slik som Frederik II. Frederik IIs død ble presentert med en større fremtidstro, og med håp om den nye regenten som tok over. Slik gikk ikke Pram frem med Joseph IIs død, der han heller slenger ut en spekulasjon: "Keiseren er, skiøndt de sidste Tider ei endnu indeholdt denne Efterretning, formodeligen alt død."²⁶⁷ Det at han kom med denne antagelsen, og ikke ga noen håpefulle eller gode ord kan, si litt om Prams syn spesielt i forhold til hvordan han tok for seg Frederik II før hans død. Det han skriver etter dette kunne også minne om det en ser i Beales sitt arbeide, nemlig det at Joseph IIs dødsfall ikke ble sett på som et like stort tap, som den overnevnte Frederik II: "Uden Tvivl for Europas almindelige Anliggender, som for hans Stater og for de Nederlændere som nys ophørde at regnes dertil, især et høit vigtigt Dødsfald."²⁶⁸ Her skrev han ingenting om at det var beklagelig, sørgelig eller lignende, som man kanskje kunne forvente når en slik person gikk bort. Det at Pram bare tok opp at det er for Europa, Josephs stater, også inkludert de opprørske østerrikske Nederlandene, et "høit vigtigt Dødsfald", viser at Pram var lite positiv mot slutten av Joseph IIs regjeringsperiode. Det var nemlig ikke trist, sørgelig, eller et tap, men bare et viktig dødsfall. Dette står da i stil til beretningene gjort av Beales, som også tok opp dette med at Joseph IIs død var tilnærmet ønsket.²⁶⁹

Det er ikke før i den neste utgaven av *Minerva* at Pram kommer med det man kan kalle for en offisiell og håndfast annonsering av Joseph IIs død, der denne selve annonseringen skjer kort og konsist. Pram legger så til noen ord om Joseph II og hans regjeringstid, der han skriver: "Han saae næsten overalt sit Livs Bestræbelser frugtelsløse, eller Tegn til at de vilde blive det."²⁷⁰ Her trekker Pram frem det man kan kalle for en generell oppfattning av Joseph II i ettertiden. Nemlig det at hans reformer og regjeringstid stort sett møtte motgang, og led av dette. Pram så på Joseph IIs tid som regent som en noe mislykket regjeringsperiode, i alle fall når han så på hvordan det endte opp. Dette kommer frem i hans videre ord og oppsummering av Josephs tid som regent: "Nederlandene vare frafaldne; tyrkerkrigen vare spaaede end viiste lykkelig Forhaabning i sidste Feldttog; men at ogsaa dette Haab skulde spildes, maatte han

²⁶⁷ Pram 1790a: 304.

²⁶⁸ Pram 1790a: 304.

²⁶⁹ Beales 2009: 639.

²⁷⁰ Pram 1790a: 433.

tilsidst see sig truet med en Krig fra Preusisk Side, der rimeligviis vil kuldkaste alt, hvad Vaabnenes Lykke mod Porten ellers kunde udrette; (...)"²⁷¹ Her trekker han da opp de opprørske østerrikske Nederlandene, samt Josephs militære prestasjoner. Her poengterer da at Joseph II hadde mistet de østerrikske Nederlandene, og når det kom til krigen mot tyrkerne, som han også hadde kjempet mot, så kom denne i skyggen av Preussen. Dette var fordi prøysserne da sto truende på grensene mot Østerrike, og kunne angripe dem om de fortsatte krigen mot tyrkerne. Her fortsetter altså Pram med å ta opp Josephs mislykkede prestasjoner, da med tanke på den internasjonale scenen.

Når det kom til det statlige fortsatte Pram noe i den samme negative tonen: "Ungerns Krone maatte han, for at forekomme i Østen lige Optrin med hine i Vesten, sende tilbage til Presburg; i saare meget saae han sig tvungen til at opgive sine kiæreste Ideer; alle Hans indenlandske Indretninger saae han nu ogsaa enten halv fuldendte, eller slet begyndte, men alle vaklende;"²⁷² Her tar igjen Pram opp noen av Joseph IIs mislykkede prosjekter, nemlig det at Joseph ikke fikk samlet riket sitt, slik han prøvde på. Dette kan man se Pram ta opp gjennom at Joseph II måtte levere den ungarske kronen tilbake til Pressburg i Ungarn, der den tidligere hørte hjemme. Pram poengterer at Joseph II også ble tvunget til å gi opp "sine kiæreste Ideer", og at alle reformprosjektene innad i riket da enten var utilfredsstillende gjennomførte, eller var halvveis påbegynt. Det han gjør klart er at reformene til Joseph II egentlig ikke var vellykkede. Her gjør altså Pram det samme som han gjorde tidligere, og holder fokuset på de tingene Joseph II mislyktes med i hans regjeringsperiode. Dette står som en kontrast til hvordan Frederik II ble tatt opp etter hans død, der Pram fokuserte på hvordan Frederik II hadde fremmet det prøyssiske riket gjennom sitt liv. Det er nemlig ikke ideen bak reformene Pram rakker ned på, men heller måten de ble mottatt og utført. Det er dette som skaper problemene Pram tar opp, samt fører til den negative holdningen han etter hvert utviklet.

Avsluttning

Man finner dermed en mengde rapporteringer fra Christen Henriksen Pram i *Minerva* når det kommer til Frederik II av Preussen og Joseph II av Østerrike. Her presenterer Pram det tyske området som et sted på veien ut av barbariets og overtroens land, og inn i opplysningen. Dette gir han de to regentene Frederik II og Joseph II æren for. Han tar jevnlig opp de to monarkene, der Joseph som en av datidens mektigste og viktigste regenter, får mye

²⁷¹ Pram 1790a: 433.

²⁷² Pram 1790a: 434.

oppmerksomhet. Frederik II fikk også en del oppmerksomhet, men han døde dessverre tidlig i *Minervas* levetid, noe som gjenspeiler seg i tidsskriftet.

Prams første inntrykk av Joseph II kommer ut som stort sett positivt, der han tar opp keiseren som en opplyst monark. Han starter å definere han som en ekte opplyst eneveldig hersker, som da opplyser folket sitt med makt, enten de vil det eller ei. Han tar opp situasjoner som kan minne om de som da foregikk i Danmark-Norge, slik som opphevelsen av livegenskapen i Østerrike. Dette var en debatt som da foregikk i den dansk-norske offentligheten, og noen år senere skulle denne debatten utfolde seg som landboreformene. Han fortsetter også å skrive om mange av de reformene som Joseph II gjennomførte, og satte scenen i de første utgavene av *Minerva* for hvordan Joseph II var som en regent.

Når det kommer til Frederik II så kan en si Pram også satt scenen her. Dette ble dog gjort veldig annerledes. Her blir Frederik II fremstilt som en gammel mann, som da nærmer seg slutten på sin regjeringstid. Dette stoppet han ikke fra å gjøre sin plikt, noe Pram gjør tydelig. Pram tar frem Frederik II som en virkelig opplysningens mann, der han setter Frederik som en av datidens beste regenter. Han gjør også det samme som Tyge Rothe i hans minneverk om Frederik, der han sammenligner kongen med store antikke herskere og hærførere. Når Pram først presenterer bør det også nevnes at han tar det for gitt at leserne hans så på Frederik II som en stor hersker. Dette sier altså litt om holdningene som fantes blant den dansk-norske offentligheten angående denne kongen.

Pram gjør også noe litt uvanlig når han skriver om Frederik II, nemlig det å fremstille han som en diplomat og fredens mann. Dette skylder han på kongens høye alder, og bruker dette til å ytterligere fremme Frederiks storhet. Det å fremme Frederik II som en fredens mann, hjelper også med å vise Frederik som en tilhenger av opplysningsprosjektet, der krig og brutalitet ofte ble sett på som en del av det gamle. Likevel glemmer ikke Pram at Frederik II var en av datidens største militære ledere.

Når det kommer til Frederik IIs død ser man Pram gang på gang prise han. Her går han frem å kaller han for en udødelig konge, med tanke på innvirkningen han hadde hatt på Preussen og historiens gang. En finner ingen vonde ord fra Pram når det kommer til Frederik II på slutten, der han setter Frederik II som et eksempel for fremtidige fyrster og regenter å følge. Prams rapporteringer fremstiller altså Frederik II som et idol for resten av Europas herskere, og hvordan Pram mener en konge burde oppføre seg. Nemlig som en virkelig opplyst hersker, som vier sitt liv til å bedre sitt folks velvære og lykke.

Når det kommer til Joseph II, så går Pram som sagt ut håpefullt. Dette kan man i motsetning til hos Frederik II, se utvikle seg. Der han med Frederik II hadde et stabilt inntrykk av, ser man dette vakle angående Joseph II. Man ser som sagt at Pram gikk ut i starten ved *Minervas* utgivelse, med en positiv holdning angående Joseph II. Denne holdt seg oppe også når det kom til de interne lovene man så ble gjennomført under hans styre. Prams beretninger om Ungarn holder seg også med et stort sett med et positivt syn. Dette er med ett unntak når det kommer til den brutale behandlingen Joseph II utførte over en gruppe rebeller, der man kan se konturen av en misfornøyd og lite begeistret Pram. Likevel rapporterer han at Joseph II er en opplyser av disse områdene, og fremstiller ham som en slags barmhjertig redningsmann. De østerrikske Nederlandene derimot, får en litt annen vinkling av Pram. Her starter det også med å se på Joseph II som en opplyser, men dette forandrer seg etter som tiden går. Her kan man se måten Pram rapportere om situasjonen på forandret seg. Først hadde Pram situasjonen i underoverskriften tilhøre Joseph IIs anliggende. Dette forandret seg, og rebellene fikk sin egen underoverskrift, som rapporterte om at rebellene her kjempet en sak for sine rettigheter. Pram rapporterer også om måten disse rebellene ble behandlet på, der han tar frem henrettelser og harde straffer som eksempler. Dette er da i kontrast til den da opplyste og mer rettslige tankegangen Pram selv skal ha vært en tilhenger av. Han bytter også fra å kalle de ved navn som pøbler, til å kalle de en misfornøyd allmue, noe som også sier litt om det skiftende ståstedet til Pram. Hans syn på Joseph II var altså blitt negativt, i alle fall i en mye større grad enn før.

Dette skiftende synet kommer også frem når Pram rapporterer om Joseph IIs død. I motsetning til ved Frederik IIs død, som Pram fokuserte på alt det gode han hadde gjort, tok han nå og fokuserte på det Joseph II ikke fikk til. Her tar han opp de mislykkede reformene hans, hvordan utenrikspolitikken hans til slutt ikke nådde noe steds, og hvordan han nå hadde mistet de østerrikske Nederlandene. Den siste setter han til og med som en mulig årsak til hans svekkede helse, og da senere død. Han trekker inn at Joseph II mot slutten og på sin dødsseng måtte trekke tilbake mye av sine forandringer, og at han på slutten var blitt hard og vanskelig mot folk rundt seg. Dette kan dermed si litt om hvordan Joseph II da ble oppfattet i Danmark-Norge, nemlig som en håpefull, men mislykket reformator. Man finner dermed en tydelig forskjell i Prams fremvisning av de to monarkene, der Frederik II blir sett på som et høydepunkt blant alle regenter. Joseph II på den andre side blir fremstilt som en håpefull regent, som vil sitt folk det beste, men som til slutt ikke fikk noe til

Debatten om Joseph II

Presentasjon av debatten

I denne delen av oppgaven skal vi se nærmere på en liten debatt. Den foregikk i tidsskriftet *Minerva* i 1790 om den tyskromerske Keiseren og kongen av Østerrike, Joseph II. Denne debatten dreide seg om hvordan den opplyste monarken Joseph II regjerte over sitt mangfoldige rike. Den tar også for seg hvordan noen av de forskjellige reformene ble tatt imot, samt hvordan befolkningen ble påvirket. Debatten ble satt i gang av historikeren Frederik Sneedorffs innlegg i *Minerva*, nemlig *Breve om Keiser Joseph II*, som ble skrevet etter Joseph IIs død. Dette brevet ble ikke godt mottatt hos én av leserne av tidsskriftet, nemlig den østerrikske generalkonsulen Emanuel Bozenhard. Han sendte så inn *Nogle Anmærkninger ved det stykke over Keiser Joseph II* til tidsskriftet. Dette førte til et svar fra Sneedorff, hvor han så seg uenig i flere av Bozenhards bemerkninger. Vi skal dermed forsøke å belyse hvilke ideer som ble presentert, samt gå inn på hvilke tanker disse skribentene gjorde rundt disse ideene. Oppgaven skal forsøke å få frem hvilke standpunkt de to skribentene holdt angående Joseph II. Den skal også se på standpunktet rundt Frederik II, der han også blir dratt inn i tematikken denne debatten tar for seg.

Deltakerne

Frederik Sneedorff

Frederik Sneedorff, historiker og sønn av den mer kjente professoren Jens Schiølderup Sneedorff, ble født på Sorø Ridderakademi i 1760. I en alder av 4 år mistet han faren sin, og da han var 16 år, mistet han moren. Etter hennes død ble han tatt inn i huset til presten Poul Egede.²⁷³ Arveprins Frederik, som tidligere hadde hatt faren til Frederik Sneedorff som lærer, ble velynderen til Sneedorff. Dette gjorde det mulig for han å studere uten økonomiske problemer. Han var en hardtarbeidende student, og gikk ut med hovedstudium i klassisk filologi og historie.²⁷⁴ I 1783 fikk han et reisestipend, som tok han på en reise til en rekke universiteter rundt i Europa. Her fikk han studere videre, før han startet som foreleser ved universitetet i København.²⁷⁵ Her ble han senere i 1788 "Professor extraordinarius".²⁷⁶

²⁷³ Schwanenflügel, Herman Heinrich Louise: " Sneedorff, Frederik ", *Dansk biografisk lexicon*, xvi: *Skarpenberg-Sveistrup*, Red., Carl Frederik Bricka (19 bind, København, 1902): 135.

²⁷⁴ Schwanenflügel 1902: 135-136.

²⁷⁵ Schwanenflügel 1902: 136.

²⁷⁶ Schwanenflügel 1902: 136.

I 1791 startet Sneedorff på en ny reise i Europa, der han skrev lange brev hjem. Disse ble ofte publisert i tidsskriftet *Minerva*. Noen av disse brevene tok for seg den franske revolusjon, der Sneedorff var til stede og opplevde den selv.²⁷⁷ Disse beretningene har han også senere blitt kjent for. Sneedorffs skjebne fikk en brå slutt, da han 14.juni 1792, ble offer for noen løpske hester. Sneedorff skal ha forsøkt å hoppe ut av vognen, men falt på hodet og døde den påfølgende natten.²⁷⁸

Emanuel Bozenhard

Det finnes ikke mye informasjon om Emanuel Bozenhard, sett bort fra at han ble født i Augsburg, og var keiserlig østerriksks generalkonsul i Danmark-Norge. Han bodde da i København og døde der i 1799.²⁷⁹ Annet av informasjon som finnes om han, er at han var gift med søsteren til både kammerherinden Suhm, samt hoffapoteker og ridder G. Becher.²⁸⁰ Noe mer informasjon om henne finnes ikke. Dette sier litt om hvor lite som finnes bevart angående han i dansk-norsk sammenheng. Emanuel Bozenhard skriver selv at han var en flittig leser av tidsskriftet *Minerva*. Han har dog ikke flere innlegg i det, enn *hans Nogle Anmærkninger ved det stykke over Keiser Joseph II.*²⁸¹

Sneedorffs brev om Joseph II

Første møte med teksten

Frederik Sneedorff startet sitt brev med et annet fiktivt brev, som han senere skal svare på. Her tok han opp datidens dagsaktuelle sak, altså "Den almindelige Discours er nu om den avdøde Keiser."²⁸² Her ble det stilt en del spørsmål som Sneedorff senere skal se nærmere på. Spørsmålene som blir stilt er blant annet: "hvad er det, som den forrige Keiser fornemmelig har gjort sig berømt ved?"²⁸³ og "hvad vil det betyde, at være Keiser i Tydskland? og hvem skal nu være det?"²⁸⁴ Sneedorff tok også opp de forskjellige synspunktene han hadde truffet på når det kom til Joseph II. Her skrev han:

²⁷⁷ Schwanenflügel 1902: 137.

²⁷⁸ Schwanenflügel 1902: 137.

²⁷⁹ Nyerup, Rasmus og Kraft J. E.: *Almindeligt litteraturlæxicon for Danmark, Norge, og Island; eller fortegnelse over danske, norske, og islandske, saavel afdøde som nu levende Forfattere med anførelse af deres vigtigste levnet-omstændigheder of liste over deres Skrifter*, (København, Gyldendalske boghandlings forlag, 1820): 84

²⁸⁰ Øst, Niels Christian: *Litteraturlæxicon, fortsættelse af litteraturlæxiconet ved Nyerup og Kraft* (København, Peter Thr. Brunnich, 1826): 105.

²⁸¹ Bozenhard, Emanuel: "Nogle Anmærkninger ved det stykke over Keiser Joseph II., i *Minerva*, Mars, s 366 og f.", *Minerva*, Red., Bind 20, Knud Lyne Rahbek, Christensen Pram, (København, 1790): 53-54.

²⁸² Sneedorff, Frederik: "Breve om Keiser Joseph II", *Minerva*, Bind 19, Red., Knud Lyne Rahbek, Christensen Pram, (København, 1790a): 366.

²⁸³ Sneedorff 1790a: 367.

²⁸⁴ Sneedorff 1790a: 367.

"Han er først og han er sidst; nogle sige: det var godt, han døde; andre det var Skade; nogle sige, han var en Despot, udsvævende, uden Samvittighed, men havde megen Forstand — andre, at han gjorde meget Godt, var arbeidsom, men havde kun liden Klogstab og ingen Religion; atter andre ophøje ham til Skyerne og sætte ham ved Siden af den forrige Konge af Preussen. Man fortæller her tusinde Ting om ham, Gud maae vide hvad der er sandt".²⁸⁵

Her ble det skrevet at det er stor forskjell i hvordan Joseph II ble oppfattet. Sneedorff trekker for eksempel frem at Joseph II ble sett på som en despot, som en av måtene han ble sett på. Han trakk også frem, i likhet med Tyge Rothe, at Joseph II kunne bli sammenlignet med Frederik II av Preussen. Også her ble dette sett på som positivt.²⁸⁶ Man fant dermed både positive og negative synspunkter i Danmark-Norge, angende Joseph II.

Sneedorff startet sitt svar til dette fiktive brevet med å trekke frem kong Frederik II av Preussen: "Af alle bekiendte Førster er der ingen, troer jeg, hvis Handlinger har opfordret saa meget sin Tidsalders Beundring, ingen, der har beskæftiget Rygtet saa meget, som den forrige Konge af Preussen."²⁸⁷ Her opphøyet han Frederik II, og skrev at ingen i deres tidsalder fortjener så stor beundring, slik som han. Sneedorff trakk også frem at om man skal tørre å "sætte nogen hen ved Siden af ham, uden Frygt for Rygtet"²⁸⁸ så var det kun Julius Cæsar som var verdig.

Når det kommer til Joseph II sier Sneedorff: " Kong Frederik den Andens Medlevende var Keiser Joseph den 2den, en Første, hvis Virksomhed heller ikke har ladet Rygtet være ledigt"²⁸⁹. Her tenker han på likhetene som var mellom de to tyske monarkene, der begge var store reformatorer, og de utrettet begge mye for deres respektive riker.

Sneedorff trakk også inn Joseph II som et fremtidig eksempel, om man klarte å se på hans styre upartisk. Regjeringsperioden hans ville da bli et meget lærerikt eksempel, som ville skildret en fyrste som ønsket å gjøre "meget Godt"²⁹⁰ men " kun udrettet lidet".²⁹¹ Dette var da spesielt i forhold til det Joseph II faktisk ønsket å utrette, men det lille han fikk gjennomført førte bare til " Tabet af sine Undersaatters Kierlighed".²⁹² Sneedorff la til at

²⁸⁵ Sneedorff 1790a: 366.

²⁸⁶ Rothe 1786: 33-36.

²⁸⁷ Sneedorff 1790a: 368.

²⁸⁸ Sneedorff 1790a: 368.

²⁸⁹ Sneedorff 1790a: 368.

²⁹⁰ Sneedorff 1790a: 368.

²⁹¹ Sneedorff 1790a: 368.

²⁹² Sneedorff 1790a: 368.

Joseph II ville i fremtiden være et eksempel på at visdom, som trengs til å lage gode lover, ikke var nok. Man trengte også visdom for å få lovene til å fungere i praksis.²⁹³

Sneedorff tar også opp at Joseph II møtte en del motgang i riket hans, der: "Den sandrue Historie vil aldrig kunne frie ham for Despotisme, men den vil og skildre den mægtige Adel og den vældige catolske Geistlighed med Farver, der vil retfærdiggjøre mange af hans Skridt."²⁹⁴ Joseph II hadde altså en mektig adel, og en sterk kirke å kjempe imot. Ifølge Sneedorff var dette en av årsakene som førte til at Joseph II tok de valgene han tok, og derfor også dro på seg rykte som en despot. Sneedorff la også til at man da måtte være forsiktig så man ikke misbrakte "det forhadte Navn Despotisme".²⁹⁵ Dette ble da til forsvar for den østerrikske monarken.

Sneedorff trakk så igjen frem den hyllede Kong Frederik II av Preussen, og Joseph II: "Som Konge i Preussen udrettede Frederik den 2den store, fast ubegribelige Ting; men det er et Spørgsmaal, hvor meget af alt dette han vilde have udrettet, om hans Trone havde været i Wien."²⁹⁶ Sneedorff stilte altså spørsmål ved om Frederik II hadde klart å oppnå det samme under de samme omstendighetene, slik som Joseph II måtte håndtere. Sneedorff skrev så at mye av arbeidet Joseph II måtte gjennomføre, gikk ut på å samle makten hos seg selv. Dette gikk blant annet ut på å få "ophævet den forrige skadelige Forbindelse imellem sine Stater og Rom",²⁹⁷ bedre kjent som paven og hans katolske kirke.

Religion i Sneedorffs brev

Ved Klosterne Ophævelse Har han søgt at udbrede Oplysning og Virksomhed. Undtager man Benedictiner-Ordenen, der har frembragt de mange store Mænd (...) saa er der ingen oplyst Mand, som jo tilstaaer, at efter Staternes nu værende Indretning ere alle Munkeordener Landeplager for de Stater, hvor de findes.²⁹⁸

Sneedorff, i likhet med Joseph II, var ingen tilhenger av munkeordener. Sneedorff gikk så langt som å kalle de for landeplager. Det primære Østerrike²⁹⁹ hadde rundt 500 kirkebygninger og rundt 11.000 geistlige, før kirkereformene til Joseph II ble satt i kraft.

²⁹³ Sneedorff 1790a: 368-369.

²⁹⁴ Sneedorff 1790a: 369.

²⁹⁵ Sneedorff 1790a: 369.

²⁹⁶ Sneedorff 1790a: 369.

²⁹⁷ Sneedorff 1790a: 369.

²⁹⁸ Sneedorff 1790a: 370.

²⁹⁹ Her ment som territoriet Østerrike, i det habsburgske monarkiet, dvs. øvre- og nedre Østerrike, Tyrol, Vorarlberg og Vorderösterreich. Beales 2005: 228.

Dette var blitt redusert til 233 kirkebygg og 4.500 geistlige ved hans død i 1790.³⁰⁰ Som årsak til denne reduksjonen av mange av de monistiske ordenene, trakk Sneedorff frem Joseph IIs søken etter opplysning. Joseph II satset også stort på å bygge ut skolesystemet, noe som tidligere hovedsakelig hadde blitt drevet av kirken. Sneedorff tok opp at noen munkeordener fikk fortsette som før, som lærere:

Han har føiet mange Anstalter til Skolevæsenets Forbedring. Der ere munkeordener endnu tilbage, men dem er der afskaaret al forbindelse med deres Generaler i Rom. Theologien maae ikke, som tilforn, læres i deres klostere, hvor det vilde være umueligt, at udrydde den gamle Suur-dei; men den læres i de saakaldte Seminarer, Hvis Bestyrelse han har overgivet til Geistlige, Som han troede vare oplyste.³⁰¹

Joseph II skal da ha fjernet båndene mellom de geistlige i Østerrike og Roma. Den nye teologiopplæringen skulle ikke lenger skje på den gamle måten, men heller gjennom seminarer som ble styrt av geistlige som ble sett på som opplyste. Dette virker det som Sneedorff er en fan av, der han liker at de utrydder den gamle læren, og erstatter den med noe nytt og mer opplyst.

Sneedorff tok også opp hvordan Joseph II prøvde å øke toleransen for religioner og religiøse retninger i riket hans. Dette trakk Sneedorff frem som kanskje det mest mislykkede prosjektet Joseph II prøvde å gjennomføre, og formulerte det slik: "Han har søgt at innføre Tolerancen i sine Stater. Men det synes ikke han har været uheldigere i noen forandring, end i denne".³⁰² Det skulle ifølge Sneedorff ikke ha manglet på geistlige edikter. Han la til at det var kommet ut over 40 edikter i perioden desember 1780 til juni 1782, som nesten alle ble trukket tilbake.³⁰³ Ediktet som kom ut 13. Oktober, 1781, var ifølge Sneedorff det "berømteste af dem alle".³⁰⁴

Sneedorff skrev om dette ediktet: "I Følge dette Edictet taales ingen andre Secter, end Lutheranere, Reformette og ei uneerte Græker. Der, hvor 100 Familler boe af een af visse Secter, der kan have en Præst og et Forsamlingshuus, uden Taarn og uden Klokker."³⁰⁵ Dette ediktet ga altså lutheranere, reformerte og ortodokse grekere som anerkjente paven som sitt overhode, rettigheter til å danne egne kirkesamfunn. De skulle uhindret få lov til å dyrke sin religion, samt få lov til å ha en prest, og ha et forsamlingshus uten klokkeårn. De skulle ikke

³⁰⁰ Beales 2005: 227-228.

³⁰¹ Sneedorff 1790a: 372.

³⁰² Sneedorff 1790a: 374.

³⁰³ Sneedorff 1790a: 374.

³⁰⁴ Sneedorff 1790a: 374.

³⁰⁵ Sneedorff 1790a: 375.

stoppes fra å ta embeter, holde titler eller drive med akademiske sysler. Ediktet legger så til: "dog skal der tilstaa dem en dispensasjon."³⁰⁶ Sneedorff kommenterte: " ingen hindring --- og dog Dispensasjon!"³⁰⁷ og skrev at dette blir som "at tage med den ene Haand, hvad man giver med den anden".³⁰⁸ Sneedorff var altså ikke helt fornøyd med denne friheten. Dette kom av at de trengte en dispensasjon, for å dyrke sin religion. Historiker Derek Beales skriver i *Enlightenment and Reform in the Eighteenth-century Europe*, at denne friheten var ment som en måte å drive på med "*Privat-Exercitium*"³⁰⁹, eller privat tilbedelse som det kan bli oversatt til. Beales legger til at dette blir en noe feil oversettelse, da ediktet heller ga mulighet for det han vil kalle for begrenset offentlig tilbedelse.³¹⁰

Sneedorff stiller også et stort spørsmål til klausulen som kom etter dette, i ediktet: "en hver, heder det, som ikke inden 6 Maaneder fra Edictets Publikasjons Dato erklærer, hvad Religion han bekiender sig til, har ingen Fordring paa de Rettigheder Edictet tillader; han skal ansees, som Catholik."³¹¹ Man måtte altså registrere seg innen seks måneder, for å få de rettighetene som fulgte med ediktet. Om man ikke gjorde dette ville man altså bli sett som en katolikk. Det trakk Sneedorff frem at dette ga grunnlaget for at denne paragrafen kunne bli misbrukt.³¹² Dette sier han gjør ediktet om toleranse til et "af de intoleranteste, som nogensinde er udkommet".³¹³ Sneedorff skrev også at kommisjonen som ble utnevnt til å registrere de som erkjente seg som enten protestanter, reformerte eller gresk ortodokse, ble skjelt ut på "den pøbelagtigste Maade".³¹⁴ Etter at denne registreringsperioden var over, kom det også ut en ny lov. Denne innførte ett forbud til de protestantiske geistlige, om at de ikke fikk betjene de som ikke var blitt registrert som protestant.³¹⁵

Utdanning og trykkefrihet i Sneedorffs brev

Sneedorff tok også opp at Joseph II, som tidligere nevnt, satset på å reformere og forbedre skolesystemet.³¹⁶ Her tok Sneedorff opp opprettelsen av det som ble kalt for "Normal-Skoler"³¹⁷. Ved opprettelsen av disse mente han at hensikten til Joseph II var god, og at de var

³⁰⁶ Sneedorff 1790a: 375.

³⁰⁷ Sneedorff 1790a: 375.

³⁰⁸ Sneedorff 1790a: 375.

³⁰⁹ Beales 2009: 171.

³¹⁰ Beales 2009: 171.

³¹¹ Sneedorff 1790a: 375.

³¹² Sneedorff 1790a: 375.

³¹³ Sneedorff 1790a: 375.

³¹⁴ Sneedorff 1790a: 375-376.

³¹⁵ Sneedorff 1790a: 375.

³¹⁶ Der mange av munkeordene fremdeles fikk lov til å fortsette, så lenge de underviste.

³¹⁷ Sneedorff 1790a: 372.

ment for å "udbrede Oplysning"³¹⁸. Problemet her var at det ikke funket slik som Joseph II hadde håpet, noe som førte til: "tusinde Hindringer, forbundne med Mangel af de bedste Midlers Valg, have gjort, at disse Forandringer ere deels ikke blevne betydelige Forbedringer, deels have stiftet Skade"³¹⁹ Sneedorff skrev her om reformeringen av undervisningssystemet i Østerrike under Joseph II, og mente at disse forbedringene som ble gjennomført, ikke gikk som de skulle på grunn av at dårlige valg ble gjort. Forandringene som ble gjort, var enten ikke forbedringer, eller så gjorde de heller skade, ifølge Sneedorff. Dette er noe han ikke utdyper noe mer.

Når det kommer til sensuren i Østerrike under Joseph II, skriver historiker Derek Beales i hans *Joseph II, ii. Against the world, 1780-1790* at så raskt Joseph II kom til makten i Østerrike, satte han i gang en oppmykning av den gamle sensuren.³²⁰ Den nye sensuren var betydelig friere, og skulle ifølge Josephs "Ground Rules"³²¹ kun sensurere verk som presenterte et problem for staten. Dette inkluderte saker om religion, de verkene som oppfordret til dårlig moral, samt de tekster som kritiserte regenten.³²² Av disse var det bare det religiøse som ble sett noe strengere på, men når det kom til kritikk av regenten selv, var det hele mer løssluppent. Beales trekker også frem at når det kom til komedier, skulle også disse bli sensurert, da de hadde en stor innvirkning på folkets moral.

Sensuren i Østerrike var også noe Sneedorff tok opp:

At der ikke maae lægges Keiseren til Brøde, at Censuren endnu er saa stræng i hans Stater, det kan man tydelig see, baade af de Principer han fastsatte, for at indrette en nye Censur, som Schlözer har indtrykket i hans Briefvexel No. 58.p 222., og af Skrivter, som ere komme ut midt i Wien, hvis Udgivelse han ikke har tilladt Censuren at undertrykke, enskjøndt de angrebe aabenbare hans egen Person.³²³

Her skrev Sneedorff at man kunne se at sensuren i keiserens stat ikke var veldig streng. Her trekker han frem to måter for å vise at den ikke var det. Den første var Joseph IIs prinsipper når det kommer til sensur, som ble trykket i den tyske historikeren August Ludwig Schlözers brevveksling. Den andre, ved å se på hva som ble trykket i Wien under keiser Joseph II, som åpenlyst angrep "hans egen Person". Dette passer også overens med hva som blir sagt av

³¹⁸ Sneedorff 1790a: 372.

³¹⁹ Sneedorff 1790a: 372.

³²⁰ Beales 2009: 89.

³²¹ Joseph II lagde noen "Ground Rules" når det kom til hvordan sensuren skulle fungere i Østerrike i hans regime.

Beales 2009: 91.

³²² Beales 2009:91.

³²³ Sneedorff 1790a: 373.

Derek Beales, der Beales skriver at Joseph II tillot at en del kritikk av ham selv, ble publisert.³²⁴ Sneedorff la også til et kort innlegg med uttalelser angående Joseph II, som var blitt publisert i sammenheng med en rettssak. Innlegget fordømte straffen som ble utgitt i denne rettsaken, der en person hadde skrevet en rekke kjetterske setninger i sitt kirkehistoriske verk, og han hadde blitt dømt for dem.³²⁵ Her utrykte innsenderen sin sterke misnøye med den daværende monarken, og Joseph II blir kalt en tyrann gang på gang i dette innlegget.³²⁶

De habsburgske provinsene i Sneedorffs brev

Ungarn

Når det kom til hvordan de forskjellige folkene i de habsburgske landene ble behandlet under Joseph IIs styre, ble Sneedorff mer negativ enn tidligere. Han skriver om Joseph II:

Han har aabenbare mishandlet Hungarerne; et Folk af 7 Millioner Mennesker, som udgjør Kiernen af hans Undersaatter; et Folk som han Skyldte den største Taknemmelighed, da det var dem, som befestede hans Moders Høistvklende Trone, da Frankerige, Spanien, Preussen og Baiern vilde dele hendes Stater imellem sig.³²⁷

Her blir det skrevet at Joseph II hadde mishandlet den største folkegruppen i riket hans, nemlig ungarerne. Dette var et folk som Joseph II, ifølge Sneedorff, skyldte en stor takk til, da de hadde hjulpet hans mor å beholde riket hennes i krigen mot Frankrike, Spania, Preussen og Bayern.³²⁸ Denne krigen Sneedorff refererer til, er i ettertiden bedre kjent som den østerrikske arvefølgekrigen.³²⁹

Denne behandlingen av Ungarn er noe Sneedorff fortsetter å skrive om, hvor han først tok opp Joseph IIs mål for Ungarn og de andre statene i det Habsburgske monarkiet:

Han haabede saaledes engang at realisere hiin Plan, at Skabe af alle de forskjellige Folkeslag, som udgiøre hans Stater, eet Folk, og regiere dem alle på en Maade; en nyttig, en fortreffelig Plan, saasnart som den kunde være udført uden paa Bekostning af Millioners baade naturlige og borgerlige Rettigheder.³³⁰

Her skrev Sneedorff om hva Joseph II ønsket å oppnå i riket hans. Her ville Joseph II gjøre de mange nasjonalitetene innad i det Habsburgske monarkiet til ett stort folk. Dette mente

³²⁴ Beales 2009: 91.

³²⁵ Sneedorff 1790a: 373-374.

³²⁶ Sneedorff 1790a: 373-374.

³²⁷ Sneedorff 1790a: 378.

³²⁸ Sneedorff 1790a: 378.

³²⁹ Snl: "Østerrikske Arvefølgekrig". I Store norske leksikon. (2009, 14. februar). Hentet 2. februar 2017 fra https://snl.no/%C3%98sterrikske_arvef%C3%B8lgekrig.

³³⁰ Sneedorff 1790a: 379.

Sneedorff selv var en "fortreffelig" plan, men han mente likevel at måten planen ble gjennomført på, var dårlig. Dette kom av at Sneedorff mente måten Joseph II prøvde å gjøre dette på, gikk på bekostning av millioner av menneskers naturlige og borgerlige rettigheter. Dette ønske om å forene det Habsburgske monarkiet kom også frem i samtaler mellom Joseph II og hans bror Leopold,³³¹ som foregikk før Joseph kom til tronen i Østerrike. Beales skriver om denne samtalen, der Joseph II fortalte om sine ambisiøse planer for fremtiden. Her lagde Joseph II planer om alt fra å prøve og få gjort et bytte av de østerrikske Nederlandene mot kongerike Bayern, til hvordan han ville forene alle administrasjonene i de forskjellige statene hans under en felles administrativ ordning. Denne skulle være sentrert rundt ham.³³²

Sneedorff skrev om Ungarn: "Det er et Kongerige, og, langt fra ingen Provins. Det har Grundlove, det har Stænder, hvis magt ikke uden ved vilkaarlig Magt er bleven et Phantom, saavel her, som i andre Stater."³³³ Her skrev Sneedorff at Ungarn var et eget kongerike, og ikke bare en provins i det Habsburgske monarkiet. Ungarn hadde sin egen grunnlov, samt egne stender, som hadde mistet nesten all sin makt, i likhet som i de andre statene underlagt det habsburgiske monarkiet. Beales trekker også frem at hvis Joseph IIs planer hadde blitt satt ut i live, ville dette også bety oppløsningen av den ungarske grunnloven.³³⁴

Selv om planene ikke ble vellykkede, ble de likevel startet på av Joseph II, noe man også så Sneedorff kommentere: "Deres konger skulle etter grundlovene lade sig kronge i Ungern; Keiseren har aldrig ladet sig Krone der. Som et Symbol paa deres Riges Selvstændighed havde de Rigets Klenodier i ofen: Guldtrone, Septer, Kappe, Sølvkors, Keiseren slæbte dem til Wien, til deres største Misfornøyelse".³³⁵ Sneedorff tar opp at grunnloven til Ungarn sa at deres konge skal krones i Ungarn. Dette ble aldri gjort av Joseph II. Han poengterer at Joseph II også flyttet kronjuvelene, som var et symbol på Ungarns selvstendighet, til Wien. Dette skriver Beales var en del av planen til Joseph, der han ikke tok eden om å opprettholde grunnloven, som også hørte til for å kunne bli kronet konge av Ungarn. Dette kom ifølge Beales av at Joseph II hadde sterk tro på det eneveldige monarkiets prinsipper, og at han ikke ville ha noen andre partnere når det kom til å regjere riket hans.³³⁶ Det var ikke før "Først paa sin Dødsseng"³³⁷ Joseph II lot kronjuvelene bli ført tilbake til Ungarn.

³³¹ Senere Leopold II av Østerrike.

³³² Beales 2009: 362-363.

³³³ Sneedorff 1790a: 379.

³³⁴ Beales 2009: 363.

³³⁵ Sneedorff 1790a: 379.

³³⁶ Beales 2009: 364-366.

³³⁷ Sneedorff 1790a: 379.

Alt var dog ikke negativt når det kom til Joseph II og Ungarn, der Sneedorff mente det ville bli "Total oppstand, hvis Keiseren ikke hadde vidst at smigre dem paa andre Maader."³³⁸

Joseph skal visstnok ha reist til Ungarn ofte, og:

(...) han klæde sig der i Ungarsk Dragt; han havde havt en ungersk Magnat til Hovmester, og talte Sproget saa godt som en Indfødt. Heri visste han Aktelse for dem, og endskjønt det, hvori han viiste den, efter manges Meening kun var Smaating, saa kan enhver Første lære derag, at det er i det mindste betydelig Smaating.³³⁹

Her skrev Sneedorff om at Joseph faktisk behandlet Ungarerne med en viss respekt. Når Joseph var i Ungarn kledde han seg i deres drakter, han hadde en hovmester som var ungarsk, samt at han snakket flytende ungarsk når han var der. Dette trakk Sneedorff frem at mange mente bare var småting. Selv skrev han at det "i det mindste betydelige Smaating." Dette fant altså Sneedorff verdig, og kan være en av grunnene til at Joseph ikke fikk en like streng dom av han angående Ungarn, slik han fikk når det kommer til de østerrikske Nederlandene.

[De østerrikske Nederlandene](#)

Når det kom til de østerrikske Nederlandene holdt Sneedorff en noe lignende tone som ved Ungarn. Sneedorff startet med:

Hvorledes har han behandlet sine Nedelændere, disse meer end 2 Millioner Mennesker, so udgiøre den rigeste og vindskibeligste Deel af hans Undersaatter? Vare de 4 Millioner Gylden, som de aarlige ydede til ham, ikke nok; han vilde vilkaarlig skatte dem, for at bestride Omkostningerne til en unødvendig Krig, som de hverken Kunde have noget at frygte for, eller Fordele at vente af (...)³⁴⁰

Her gikk Sneedorff ut og klassifiserte nederlenderne som den rikeste og mest arbeidsomme del av Joseph IIs "Undersaatter". Sneedorff poengterte at selv om de allerede betalte mye til Joseph i skatter, så var ikke dette nok. Dette pekte Sneedorff på at kom av kostnadene til en "unødvendige Krig", som nederlenderne ikke hadde noe å frykte for, eller noe nytte av. Denne krigen han snakker om her er krigen mot tyrkerne. Sneedorff stilte seg meget negativ til Joseph IIs beskatning, og ser seg enig i med de østerrikske nederlendernes holdning.

Han vilde give dem en Religion de ikke vilde have; og berøve dem Privilegier, som var deres Eiendom; paa hvad Grund ville han dette? At ville gjøre Mennesker lykkelige med Magt, Oplyse dem med Trusler og omvende dem med Sværd, har alt for ofte været praktiseret i Verden, hvor stridende det end er imod den sunde Fornuft.³⁴¹

³³⁸ Sneedorff 1790a: 380.

³³⁹ Sneedorff 1790a: 380.

³⁴⁰ Sneedorff 1790a: 280-381.

³⁴¹ Sneedorff 1790a: 381.

Sneedorff skrev her om hvordan Joseph skulle ha påtvunget nederlenderne en religion de ikke ville ha, samt det at han tok fra dem deres rettmessige privilegier, som tilhørte de østerrikske Nederlandene. Her stilte Sneedorff spørsmål ved fornuften til Joseph II, siden det å lykkeliggjøre folket sitt med makt, opplyse de med trusler, samt det å omvende de med sverd, stridde mot "den sunde fornuft", ifølge Sneedorff. Her igjen fremkom det at Sneedorff så negativt på måten Joseph styrte landene sine på, og mente han hadde gjort urett mot sitt folk.

Denne uretten kan en også se han begrunne litt senere, der han tar opp Joseph IIs løfter til folket i de østerrikske Nederlandene:

(...) hvad Ret havde Keiseren til i sine Nderlande at Bruge disse Midler? Da Maria Theresa døde, maatte han førend han blev Regent i disse Stater, høitidelig besværges deres gamle Privilegier, som findes fornemmelig i en Grundlov, der bestaaer af 59 Artikler og kaldes *Joyeuse Entrée*. Den Eed Førsten gjør, er en glad velkomst, derfor kaldes den saa.³⁴²

Her stilte Sneedorff altså spørsmål ved hvorfor Joseph II skulle få lov til å tvinge lykke på nederlenderne, opplyse dem med trusler, samt konvertere dem med sverd. Sneedorff mente denne behandlingen kom helt uten rett. Dette kom av at de østerrikske Nederlandene, i likhet med Ungarn, hadde sin egen grunnlov. Denne grunnloven måtte Joseph II sverge ed over når han tok over som regent i disse statene, etter at hans mor døde.

Denne grunnloven og eden er noe Sneedorff mente Joseph II ikke hadde levde opp til, noe han poengterer her: "At Keiser Joseph den Anden ikke har holdt denne Eed, det veed hele Europa; Men hvor mange veed, eller vil vide, at faa Fyrster i verden, selv ikke Phillip den Anden, har brudt den saa voldsom, saa yderst krænkedt, som han."³⁴³ Denne eden, eller pakten, er altså noe Sneedorff mente Joseph II ikke tok hensyn til. Han mente at selv ikke Phillip IIs styre krenket nederlendernes rettigheter like mye. Denne sammenligningen Sneedorff gjorde her kan sees som sterk kritikk til Joseph II. Dette kommer av at Phillip II var regenten nederlenderne løsrev seg fra under den nederlandske frihetskrigen, som var en del av åttiårskrigen. Løsrivelsen skal ha vært på grunn av Phillip IIs dårlige behandling av disse stater.³⁴⁴

Sneedorff fortsatte med å skrive om de østerrikske Nederlandene:

Keiseren var Nederlandenes Lands-herre, deres Første, men ikke deres Monark, i

³⁴² Sneedorff 1790a: 381-382.

³⁴³ Sneedorff 1790a: 382-383.

³⁴⁴ Snl: "Filip 2: sønn av Karl 5". I Store norske leksikon. (2016, 5. april). Hentet 3. februar 2017 fra https://snl.no/Filip_2%2Fs%C3%B8nn_av_Karl_5.

Ordets egentligste Forstand; her er Stænder, her er Statsret og Grundlove, og dem havde han besoret. Her var ikke Spørgsmaal allene om nogle Kloster Privelegier, hvis Skadelighed hele den oplyste Verden er overbeviist om. Her var ikke Spørgsmaal, om nogle blot ved Hævd og Misbrug authoriseerte Rettigheder, men her ere Kirkers og Klosteres, og Geistlighedens Privelegier saaledes forbundne med Statens Forfatning og med Hans egen Eed, at naar han angres dem, uden Hans Medregierendes, uden Stændernes Samtykke, saa blev han paa eengang baade Despot og Meeneder.³⁴⁵

Her skrev Sneedorff at Joseph II var herskeren og fyrste av de østerrikske Nederlandene, men at han ikke var deres Monark i "Ordets forstand". Her tenkte Sneedorff på grunnloven, statsretten samt de adelige og geistlige gruppene som Joseph egentlig delte makten med i disse landene. Sneedorff peker da på at Joseph II ikke skulle ha full makt i disse områdene, og at han derfor ikke var eneveldig hersker her. Sneedorff tok så frem at det også i de østerrikske Nederlandene var blitt slått ned på klostrene, men at det her var mer problematisk, enn i de andre stedene i det Habsburgske monarkiet. Her var nemlig kirkenes, klostrenes og de geistliges privilegier forbundet med staten, samt den kongelige pakten Joseph II hadde inngått med folket, når han ble kronet konge over de østerrikske Nederlandene. Denne pakten mente Sneedorff at Joseph II brøt, og gikk tilbake på. Dette fremkom ved at han tok store avgjørelser i de østerrikske Nederlandene, uten å få samtykke fra de lokale stendene. På grunn av dette gikk Sneedorff så langt som å kalle Joseph II for en despot, og en krenker av pakten han hadde gjort med folket i de østerrikske Nederlandene. Ordet despot var en meget negativ tittel å få, og nettopp det at Sneedorff går så langt som å kalle Joseph II for en despot, kan ha satt i gang Emanuel Bozenhards svar til denne teksten i den neste utgaven av *Minerva*.

Avslutning av brevet til Sneedorff

Sneedorff sluttet sitt brev om Joseph II ved å si: "Dette Brev er blevet længere end jeg havde troet. Besvarelsen paa Deres øvrige Spørgsmaal maae jeg derfor opsætte til næste Post."³⁴⁶

Sneedorff avrundet sitt brev angående Joseph II, med å skrive at brevet ble en del lengre enn han hadde trodd. Svarene på de resterende spørsmålene måte han derfor utsette til senere.

Sneedorff hadde litt splittede meninger når det kom til Joseph II av Østerrike, I hans *Breve om Joseph II*. Visse steder i denne teksten kan man se Sneedorff rose noen av avgjørelsene som ble foretatt av Joseph II, men man finner også en del saker som han sier seg sterkt uenig i. Tidlig i dette brevet finner man tendenser til ros, der Sneedorff sammenligner Joseph II med

³⁴⁵ Sneedorff 1790a: 392.

³⁴⁶ Sneedorff 1790a: 394.

den høyt aktede avdøde kongen av Preussen, Kong Frederik II. Her ser Sneedorff på hvordan de to kan bli sett på som forbilder, der han vil sette Frederik II fremfor Joseph II som et eksempel verdt å følge. Han finner nemlig mangler og feil i Joseph IIs styre. Han mente nemlig at Joseph IIs intensjoner ofte var de beste, og at han ville opplyse og føre sitt rike fremover, slik som Sneedorff mente Frederik II hadde gjort. Problemet her kom i hvordan dette ble utført. Sneedorff brukte da store deler av teksten sin til å trekke frem de forskjellige reformene og avgjørelsene som Joseph II gjennomførte, og skrev om både de bra tingene som han mente ble gjort, men han la mer og mer trykk på de dårlige ettersom teksten utvikler seg. Når det kom til de religiøse reformene til Joseph, så Sneedorff seg i stor grad enig i ideene bak det som ble gjort, men han skyldte på Joseph II for den dårlige gjennomførelsen av disse. Det som Sneedorff trekker frem som det verste, er når det kommer til hvordan Joseph II styrte i Ungarn og de østerrikske Nederlandene. Her går Sneedorff, som nevnt tidligere også så langt som å kalle Joseph II en despot, noe som setter tonen for hvor Sneedorff endte opp med dette *Breve om Keiser Joseph II*. Jeg vil også avslutte Sneedorffs brev med enda et sitat fra hans tekst. Her skrev han om de forandringene Joseph II gjorde i riket hans, og det oppsummerer Sneedorffs syn på kongen meget bra: "Ved de anførte forandringer har Keiser Joseph enten virkelig udrettet meget godt, eller i det mindste søgt at udrette det, men forfeilet sit Maal af Mangel paa Standhaftighed, eller standset ved uoverstiglige Hindringer."³⁴⁷

Bozenhards anmerkninger til brevet om Joseph II

Første møte med teksten

Emanuel Bozenhard startet sitt innlegg med å erklære seg selv som en "flittig Læser av deres almeennyttige Maanedskrivt"³⁴⁸, og skrev at han alltid venter spent på hver nye utgave av *Minerva*. Bozenhard gikk så ut med å fortelle om årsaken til innsendingen av innlegget sitt:

I det sidste traf jeg en Artikel, som tildrog sig min hele Opmerksomhed. De gietter lettelig, at det er den, som handler om Keiser Joseph. Men min Forventning blev ikke opfyldt, og det gjorde mig ondt for den gode Mand, der af sin Ven i Hovedstaden havde begiært Efterretninger om denne Monark, at han ikke var bleven bedre betient, end med dette Svar.³⁴⁹

Bozenhard startet med å presentere hvorfor han har bestemte seg for å skrive dette innlegget. Dette var på grunn av den forrige utgaven av *Minerva*, der det var blitt skrevet et *Breve om Keiser Joseph II*, som Bozenhard ikke så seg enig i. Bozenhard mente at Frederik Sneedorffs

³⁴⁷ Sneedorff 1790a: 378.

³⁴⁸ Bozenhard 1790: 53.

³⁴⁹ Bozenhard 1790: 54.

tekst, omhandlende Joseph II, ikke stilte Joseph i et bra nok lys, og at den fiktive personen som dette brevet var rettet til, burde fått et bedre svar.

Bozenhard fortsetter:

Den Frihed at bedømme enhvers Rolle, var det end den første paa Jorden, udgiør en af vor Tidsalders største Prydelser; men hvis Historien, denne strenge Dommer over de Afdøde, ikke gaaer ligefrem paa Upartiskheds Vei, og Maleriet faaer Skygge, hvor der skulde være Lys, saa bliver Billedet ufuldkomment, og den Fremmede, der ikke selv kiendte Originalen, skuffes.³⁵⁰

Han mente at et av datidens store privilegier var det å kunne ytre sin mening om forskjellige mennesker, selv en fyrste. Bozenhard bruker her et maleri som en metafor for å forklare problemet med dette. Han mente problemer oppsto om man var partisk når man skrev ned historien. Historien ble da feil og ufullkommen, for de som skulle lese om den i fremtiden. Han mente altså at Sneedorff var partisk i hans brev angående Joseph II.

"(...) jeg troer, at adskillige Optrin, som denne Regent gav Anledning til, deri ere noget vel stærkt beskygede, og Forfatteren paa den anden Side har udeladt Træk, som høre til Billedet og gjøre det behageligt."³⁵¹ Bozenhard gikk så frem med å kritisere måten Sneedorff skrev om Joseph II på. Bozenhard mente at de "adskillige Optrin" som Joseph II gjorde i sitt rike, ble dårlig forklart. Han mente også at Sneedorff utelot detaljer i sin tekst. Disse detaljene trakk Bozenhard frem at kunne hjulpet til å se det større bildet, og dermed forstått Joseph IIs regjeringstid i et bedre lys.

Jeg er ikke nær nok ved Kilderne, for at kunne deraf tage de diplomatiske Beviis, som kunde savnes i Mine Rettelser; (...) Saa holder jeg mig da allene til Virkeligheder, som ligge for Verdens Øine, og ikke kunne modsiges; og enhver Læser, uden Fordomme, vil finde, at det ikke er den afdøde Keisers Tiener, men den upartiske Kosmopolit, som her fører Ordet.³⁵²

Her skrev Bozenhard om sin egen troverdighet. Han skriver han ikke var nær nok kildene for å kunne legge frem "diplomatiske Beviis". I stedetfor ville Bozenhard legge frem åpenbare sannheter, som dermed ikke kunne motsies. Dette ville han gjøre for at "enhver Læser" skulle kunne se at Bozenhard ikke var "den afdøde Keisers Tiener", men heller en "upartiske Kosmopolit". Dette kan ha noe med hans tittel som generalkonsul for Østerrike å gjøre, og at han ville prøve å virke upartisk i denne teksten.

³⁵⁰ Bozenhard 1790: 54.

³⁵¹ Bozenhard 1790: 54.

³⁵² Bozenhard 1790: 54-55.

Anmerkning til Joseph II som person

Bozenhard sa seg enig med Sneedorff når det kom til hvordan Frederik II var som konge over sin nasjon, nemlig at han "bør regnes blandt de største Regeter, Verden nogensinde har eiet."³⁵³ Han skrev også at det kommer "hans berømmelse for nær",³⁵⁴ når man setter Joseph II opp mot Frederik II. Forskjellen mente Bozenhard lå i hvor lenge de hadde regjert, der Frederik II satt på tronen i 46 år, og Joseph bare i 10 år.³⁵⁵ Bozenhard stilte spørsmål til hvem av de som var "Lykkens Yndeling"³⁵⁶, og skriver at om de skulle fått hvert sitt stjernebilde oppkalt etter seg, så ville Frederik IIs stjernebilde het "Frederiks Hæder"³⁵⁷ og Joseph IIs "Josephs fromme Ønsker".³⁵⁸ Med dette mente Bozenhard at de to kongene var ganske like, men at Joseph II ikke hadde samme hell, eller like god tid, som det Frederik II hadde til å få gjennomført sitt statsprosjekt.³⁵⁹

Næsten røber det Mangel paa tilstrækkelig Kundskab , naar paastaaes , at Joseph har udrettet lidet. For den korte Tid, han regierede, og ved det meget, der baade inden- og udenlands arbeidede imod ham, er skeet meget, og Efterkommerne skal høste Frugterne, dem Joseph plantede med saa megen Umage , og hvoraf han kun fik at see Blomstierne.³⁶⁰

Her skriver Bozenhard at det er mangel på kunnskap når Sneedorff prøver å si at Joseph II utrettet lite i sin regjeringstid. Bozenhard mente at i sin tid som regent fikk Joseph II utrettet en god del, selv om han ble motarbeidet på både innenriks- og utenriksfronten. Bozenhard poengterte at Joseph II likevel utrettet mye, og at de som skal ta over tronen etter han kan dra nytte av reformene og omveltningene som Joseph II satte i gang.

Bozenhard forsvarte også Joseph II mot Sneedorffs anklagelse, om at Joseph II var en despot:

Ikke despotismus var det, men Fasthed og Alvor, hvormed Joseph gav sine Love, og søgte at haandhæve dem; men saasnar en af hans hensigter mislykkedes, strax havde han ogsaa Uret: og denne store Mand havde ogsaa den haarde Skeibne tilfælles med saa mange andre Verdens-Borgere at miskiendes al deres gode Villie uagtet.³⁶¹

Her skrev Bozenhard at det ikke var despotisme, men gjennom fasthet og alvor Joseph II hadde lagd lovene sine, samt innført dem. Bozenhard mente altså, i motsetning til Sneedorff,

³⁵³ Bozenhard 1790: 55.

³⁵⁴ Bozenhard 1790: 55.

³⁵⁵ Her tenker Bozenhard på de årene Joseph hersket alene.

³⁵⁶ Bozenhard 1790: 55.

³⁵⁷ Bozenhard 1790: 55.

³⁵⁸ Bozenhard 1790: 55.

³⁵⁹ Bozenhard 1790: 55.

³⁶⁰ Bozenhard 1790: 55.

³⁶¹ Bozenhard 1790: 57.

at Joseph II ikke gikk over denne streken som gjorde en hersker til en despot. Bozenhard mente så at man ikke bør kalle en regent for en despot på grunnlag av at hans reformer og lover slår feil. Han gjør her et argument for når tanken bak reformene og lovene er gode, så er også herskeren god. Han gjør det også gjennom å trekke frem at vi alle kunne gjøre feil, dette gjelder også en hersker.

I Bozenhards øyne så var Joseph II en person like stor som Frederik II. Han legger årsaken til Joseph IIs feil over på ulykke og dårlig tid. Joseph II fikk ikke like lang tid som Frederik II på tronen, og fikk dermed ikke fullført sine planer. Bozenhard begrunner Joseph IIs storhet gjennom hans planer og ambisjoner, og mente disse også burde bli tatt opp til vurdering om man skulle dømme Joseph II.

Joseph II som en forbedrer

Selv om Joseph II hadde store planer og ambisjoner for sitt rike, som ikke alltid endte slik de var ment, ville det ikke si at han ikke fikk gjennomført noen forbedringer. Dette er også noe Bozenhard da tar opp, der han presenterer konkrete eksempler på forbedringer som faktisk ble gjennomført under Joseph IIs styre:

Samvittigheds Frihed I Hans Stater, Opdragelsens Forbedring baade i og udenfor Skolerne, Jødernes og Zigeunernes Kultivering, Livegenskabets Aag sønderknust, Bestillingsmændenes Drivtighed, den indenlandske Handels og Fabrikernes Befordring, Saarlægekunstens Forædling, Fortienesters Paaskiønnen endog hos Borger og Bonde, Retfærdigheds Fyldestgiørelse paa de Ophøiede, Nedladelse til enhver af sine Undersaatter, dette og det meget andet ere saa mange Velgierninger, som ei allene Hans Monarkie, men ogsaa, formedelst Exemplet, andre Lande i Europa have nydt godt af.³⁶²

Bozenhard trakk her frem at det var en hel del forbedringer som skjedde under Joseph II. Dette inkluderte blant annet det han kalte for "Samvittigheds Frihed" som betydde at man hadde frihet til å ha sine egne meninger. Bozenhard tar også opp forbedringen av utdanningssystemet, både i og utenfor skolene. Han tok også frem integreringen av jødene og sigøyerne inn i samfunnet,³⁶³ samt opphevelsen av livegenskapen. På den økonomiske fronten skrev Bozenhard at Joseph II forbedret innenlandshandelen og fremmet industrialiseringen. Joseph II skal også ha forbedret legetjenestene i riket hans, både for borgere og bøndene, og gjort samfunnet mer rettferdig.

³⁶² Bozenhard 1790: 55-56.

³⁶³ Disse gruppene holder seg stort sett utenfor det generelle samfunnet, der de hadde sin egen kultur, sitt eget språk, samt egne tradisjoner. Denne integreringen ble da sett på som positivt av Bozenhard, og mange andre i datidens samfunn.

Dette er bare noen av de omveltningene som Joseph II gjennomførte ifølge Bozenhard, som han også mente fungerte som eksempler, andre nasjoner i Europa senere kunne dra nytte av. "Utaknemmelig da vilde det være, hvis man glemte i Josephs Levnet og Regiering alle disse Hovedtræk; de fortiene at læses paa det evige Marmorminde, og Efterslægterne, indtil de seeneste Tider, skulle velsigne Menneskevennens Ihukommelse."³⁶⁴ Bozenhard mente da det ville vært utakknemlig og urettferdig om man glemte alle de gode trekkene ved hans regjeringstid. Han mente disse forbedringene fortjener å gå ned i historien. Bozenhard legger også til at Joseph IIs omveltninger likevel kostet "Ham hans Undersaatters Kierlighed".³⁶⁵

Bozenhard forsvarer Joseph II med: "Men nævne mig den Regent, der elskes lige høit af hver Undersaat, eller det Land, hvor slet ingen Klager høres; slig Regent vil jeg dyrke som en Helgen, og Landet skal være mig Forjettelsernes Land."³⁶⁶ Han poengterte her at det ikke finnes en regent som er elsket av alle sine undersåtter, eller et land som det ikke finnes noen klager ved. Om det i så fall gjorde det, så ville Bozenhard dyrke regenten som en helgen, og hans rike skulle ha vært det lovede land. Han mente dermed at Joseph II fungerte som en positiv kraft for hans rike. Hans reformer og omveltninger ble ofte til forbedringer, selv om flere av hans undersåtter ikke så på det som akkurat dette. Bozenhard gjorde altså argumentet til at ikke alle er perfekte, og at Joseph II dermed har fått urettmessig mye motgang og negativ omtale.

Joseph IIs reformer

Bozenhard gikk også inn mer detaljert på noen av Joseph IIs forbedringer. Et av de forbedringene Bozenhard går dypere inn på omhandler trykkefriheten og sensuren under Joseph II: "Censuren blev under den afdøde Keiser et Phantom, og Skrive- og Tryk-Friheden hævede sig til den høyeste Spidse. Joseph indsaae ret vel, at denne Friheds Nytte overgik langt den Skade, som maaske kunde frygtes av dens Misbrug."³⁶⁷ Her skrev altså Bozenhard, at sensuren under Joseph II forsvant, samt at skrive og trykkefriheten nådde nye høyder. Dette mente Bozenhard kom av at Joseph II selv innså nytten denne sensurfriheten ga, og at den gjorde mer enn opp for det misbruket som kunne oppstå. Bozenhard selv kan man dermed se er en tilhenger av sensurfriheten, og han fremmer også Joseph II som en regent som baserte

³⁶⁴ Bozenhard 1790: 56.

³⁶⁵ Bozenhard 1790: 56.

³⁶⁶ Bozenhard 1790: 56.

³⁶⁷ Bozenhard 1790: 58.

sitt styre på frihet til egne meninger. Dette er også noe som er veldig sentralt når man snakker om opplysning, samt de opplyste kongedømmene.

Når det kom til de østerrikske Nederlandene var Bozenhard noe kritisk til hva Sneedorff tidligere skrev: "Vi have seet i Josephs sidste Regierings-Aar, at en betydelig Stat affaldt fra ham og søgte Friheden, som Indvaanerne troede at være i Fare under deres Hersker, medens dog alle de Indretninger, som giordes i Nederlandene, blot sigtede til Landets Vel."³⁶⁸ Her tar altså Bozenhard opp de østerrikske landenes løsrivelse, der han unnskylder det hele med at de reformene som Joseph II ville gjennomføre i de provinsene bare var ment til deres eget beste.

Bozenhard går også ut med å forklare hvorfor de østerrikske Nederlandene løsrev seg fra Joseph II: " Overtroe og Haardnakkenhed have fra lang Tid opreist deres Banner i disse Provindser, og havde man ladet dem beholde deres Broderskaber og Processioner, saa havde man maaskee i mange andre Ting meget lettere naaet Maalet med dem."³⁶⁹ Bozenhard holder her tydelig parti med Joseph II, noe som skiller seg ut fra både Sneedorff og Prams forestilling av hendelsene som skjedde i de østerrikske Nederlandene. Bozenhard mente det var overtro og hardnakkethet blant opprørerne som førte til denne løsrivelsen. Til gjengjeld sa Bozenhard seg delvis enig i at Joseph II kan ha gått for hardt ut mot disse provinsene. Han trodde da at Joseph II kunne fått gjennom flere reformer om han hadde latt disse provinsene beholde mye av sin identitet, samt deres lovverk. Bozenhard var altså noe enig i hva Sneedorff tar opp, men han virker mer uenig i måten det ble gjort på, samt hvor hardt Sneedorff gikk ut. Standpunktet de to holdt er også ganske forskjellig, der man ser en mer sympatisk holdning fra Bozenhard, enn det man finner hos Sneedorff.

Det at Bozenhard fremmet Joseph II som en reformator kom altså godt frem i teksten hans, der han viser oss sitt syn på hvordan Joseph II var som en reformator: "Det er i enhver Reformators Karakter, at det er Ild i hans Anordninger. Joseph vilde see Frugter af de Træer, han plantede, og ved hans fyrige Driftighed forsømte han vel stundom at undersøge nøie nok, hva og hvormeget Jordsmonet kunde bære."³⁷⁰ Bozenhard gikk her frem og beskriver hva en reformator prøver å oppnå, og derav også Joseph II. Her la han altså til at det som gjorde en reformator, var at det var "ild" i hans reformer, det bør altså være en lidenskap og fasthet fra regentens side. Han gikk også nærmere inn på hva Joseph II ville oppnå. Nemlig det at Joseph II ville se sine reformer være suksessfulle, men at han sjeldent sjekket opp grunnlaget for

³⁶⁸ Bozenhard 1790: 57.

³⁶⁹ Bozenhard 1790: 57.

³⁷⁰ Bozenhard 1790: 59.

reformene sine. Dette mente da Bozenhard førte til at reformene hans ofte ikke var gjennomtenkte nok til at de faktisk var i stand til å fungere. Man finner dermed ikke bare lovprising og positivitet fra Bozenhard, når det kommer til Joseph II. Bozenhard var for så vidt enig i Sneedorff når det kommer til hva Joseph II faktisk klarte å oppnå i sin regjeringsperiode. Det vil si i alt lite. Forskjellen ligger heller i hvordan de to dømmer Joseph II. Bozenhard gjorde dette ut fra Joseph IIs ambisjoner, forsøk og tanken bak, mens Sneedorff gikk ut fra det Joseph II faktisk greide å oppnå.

Sneedorffs svar til Bozenhard

Frederik Sneedorffs svar til Bozenhards tekst kommer ut allerede i samme nummer av *Minerva*. Svaret var ikke like langt slik som den forrige teksten, men kommer heller som en liten notis på slutten av den månedens *Minerva*. Notisen var skrevet av noe som kan virke som en lettere irritert Sneedorff, der han raskt gikk ut med å svekke Bozenhards troverdighet. Dette skriver Sneedorff om Bozenhards upartiskhet i hans tekst: "den afdøde Keisers Tiener førte her mere Ordet, end den upartiske Kosmopolit".³⁷¹ Sneedorff mente altså ikke at Bozenhard var upartisk nok når han skrev om Joseph II, og at hans ståsted farget teksten. Dette gikk da mot Bozenhards egen erklæring om at han selv skulle være upartisk nok i sin tekst.

Sneedorffs svar på sammenligningen av Frederik II og Joseph II

Et av hovedproblemene som Sneedorff mente forekom i Bozenhard sin tekst, var gjennom sammenligningen av Joseph II og Frederik II av Preussen. Her mente Bozenhard at Joseph IIs feil dreide seg mer om uflaks, og at Joseph II kunne vært en like stor regent som Frederik II, om omstendighetene rundt han hadde vært bedre. Dette er noe Sneedorff gikk imot: "Den sidste [Her menes Bozenhard] kan aldrig saa uden videre paastaae, at Frederik den 2. var Lykkens Yndeling: hans hele Ungdoms Historie, Syvaars Krigens skrækkelige Scener ere vist ikke Beviis paa Lykkens Yndest."³⁷² Her mente altså Sneedorff at Frederik II ikke kunne sees som en stor regent, bare fordi han hadde lykken på sin side.

Dette var noe han var uenig i, der Sneedorff så på Frederik II som en stor regent av mange andre årsaker. Her viser han til at Frederik II definitivt også opplevde ulykke opp gjennom sitt liv, der han tok opp oppveksten hans, samt syvårskrigen skrekkeligheter som eksempler på ulykke i Frederik IIs liv. Derfor mente Sneedorff altså at det ikke er ulykke som gjorde at

³⁷¹ Sneedorff, Frederik: "Note til det ovenstaaende Stykke Side 53 om Keiser Joseph II", *Minerva*, Bind 20, Red., Knud Lyne Rahbek, Christensen Pram, (København, 1790b):164.

³⁷² Sneedorff 1790b: 164.

Joseph II ikke kunne måle seg på lik linje som Frederik II. Her skrev Sneedorff: "Nei, den upartiske Kosmopolit vilde sige, at det var Modgang som lærte Kong Frederik den 2. at vinde Lykken ved Klogskab, og at det var Medgang som gjorde at Keiser Joseph stødte Lykken fra sig ved Uforsigtighed."³⁷³ Om Bozenhard var så upartisk som han mente han kunne være, så mente Sneedorff da at Bozenhard skulle kunne se og meddele at det er motgangen som gjorde Frederik II til en dyktig regent. På den anden side hadde Joseph II medgang i starten, noe som gjorde at Joseph II ikke gikk forsiktig nok frem, noe som dermed førte til hans nedgang.

Sneedorff gjorde også en annen distinkt forskjell på de to monarkene: "Til disse kiendte Frederik den 2. Menneskene, og det Folk han regierede, mere, langt mere end Keiser Joseph: derfor regierede han dem og med mere klogskab og med større lykke; men at han elskede dem mindre, det er ofte sagt, men aldrig bevist."³⁷⁴ Her fortsatte Sneedorff med sammenligningen av de to monarkene. Her tok han opp forholdet de to monarkene skulle ha hatt til sine respektive undersåtter. Her mente da Sneedorff at Frederik II kjente godt til det folket han regjerte. Dette førte da til at han kunne regjere folket med klokskap, og dermed skape større lykke blant folket. Dette mente Sneedorff at Joseph II ikke fikk til. Han mente Joseph ikke kjente sitt folk like godt.

Fokuset til Sneedorff i starten på dette notiset var å svare på kritikken Bozenhard hadde gjort angående Sneedorffs sammenligning mellom Joseph II og Frederik II. Dette forandret seg senere i svaret hans, der Sneedorff gikk over på å fokusere mer på Bozenhards fremstilling av Joseph II: "Min Paastand, at Keiser Joseph har udrettet lidet i Forhold til det meget han har villet, troer jeg for en Deel at have bevist (...) Dette lidet er imidlertid noget, og meget meer end mange Førster tilsammentaget have udrettet;(...)"³⁷⁵ Her tok Sneedorff opp sin tidligere påstand, som også Bozenhard måtte si seg enig i, nemlig det at Joseph II ikke fikk utrettet like mye som han ønsket å utrette. Her kom Sneedorff også Joseph II til forsvar, der han sier at det Joseph II fikk utrettet var mer enn de fleste andre regenter klarte til sammen. Det er interessant å se Sneedorff holde et slikt positivt standpunkt, til tross for hans tidligere kritikk. Spesielt om man ser på årsakene til denne notisen, samt Sneedorffs generelle holdning angående Joseph II. Det som virker som årsaken til at Sneedorff satt i gang med denne notisen er sammenligningen som ble gjort mellom Frederik II og Joseph II. Her kommer han da heller til forsvar til Frederik IIs rykte, enn det han kommer til angrep på Joseph IIs.

³⁷³ Sneedorff 1790b: 164-165.

³⁷⁴ Sneedorff 1790b: 165.

³⁷⁵ Sneedorff 1790b: 165.

Sneedorffs kritikk til Joseph IIs reformer

Sneedorff tok likevel opp noen konkrete forandringer som han mente ikke ble bra nok gjennomført av Joseph II. Det han tenkte på her er opphevelsen av livegenskapen. "At livegenskabets Aag er sønderknuset, er imod alle upartiske Efterretninger; de vidne, at ligesom Livegenskabet er hævet ved Edicter, saa er det forøget og gjort tungere ved den vilkaarlige behandling, som edicterne have givet Anledning til."³⁷⁶ Sneedorff virket hovedsakelig positiv til opphevelsen av livegenskapen, men finner likevel problemer i måten dette ble gjennomført på. Det Sneedorff trekker frem her var at alle upartiske kilder sier at situasjonene ikke hadde blitt forbedret. Sneedorff skrev her at situasjonen heller hadde forverret seg for de tidligere livegne bøndene, på grunn av den vilkårlige behandlingen de nå kunne bli utsatt for. Dette er også noe han poengterte disse ediktene la opp til. Dette bruker da Sneedorff som ny kritikk ovenfor den avdøde Joseph II, og som et eksempel på at Joseph IIs reformer ikke alltid oppnådde sine hensikter.

Sneedorff tok også opp flere saker han mente Bozenhard tok feil på. En annen av disse var angående sensuren i de østerrikske landene under Joseph II:

Censuren, siger Forfatteren[Bozenhard], er under den forrige Keiser blevet et Phantom. Ja! i Wien, og derfor anførtes og i Brevet den Charteque om Sczekelys Straf, som Beviis. Saa ussel denne Piece end er, saa bliver dens uforstyrrede Publication dog et Beviis paa Keiserens gode Tænkemaade i denne henseende.³⁷⁷

Her tok altså Sneedorff opp hvordan sensuren under Joseph II slapp gjennom det meste, selv når det var støtende innhold i teksten. Her mente han Joseph II hadde riktig tenkemåte, men han gjør også et poeng ut av at denne relative sensurfriheten bare fantes i Wien. "I Vien er Censuren et Phantom, men i de øvrige østerrigske Stater vist ikke. For at bevise dette behøver man hverken selv at være nær ved kilden, eller diplomatiske Efterretninger."³⁷⁸ Her spilte altså Sneedorff videre på dette med at sensuren bare var lettet i Wien, mens den i resten av områdene som var under Joseph II, fremdeles var gjeldene. Sneedorff gikk så videre med å kritisere troverdigheten til Bozenhard. Her skrev han at man ikke trengte å være nærme verken kilden eller ha tilgang til diplomatiske etterretninger for å kunne se at sensuren ikke var universell i Josephs rike. Dette viser da til noe Bozenhard beklagde seg over i starten av teksten hans, nemlig at han ikke var nær nok kildene, samt "dipomatiske Efterretninger".³⁷⁹

³⁷⁶ Sneedorff 1790b: 165-166.

³⁷⁷ Sneedorff 1790b: 167.

³⁷⁸ Sneedorff 1790b: 167.

³⁷⁹ Sneedorff 1790b: 167.

Sneedorff kom også seg selv til forsvar, der han tar frem Bozenhards argument om at Joseph IIs forandringer i de østerrikske Nederlandene var til deres eget beste: "Jeg har ikke vovet at ville bevise, om Keiserens Forandringer i Nederlandene sigtede til disse Staters Vel eller ei. Jeg har udtrykkelig formodet, at hans hensigter vare stridende mod Landets Love, og mod hans egen ed, det har jeg villet bevise, og mere ikke."³⁸⁰ Her skrev Sneedorff at han ikke var ute etter å bevise om Joseph IIs reformer i de østerrikske Nederlandene var ment til deres beste eller ikke. Det eneste Sneedorff mente han var ute etter å få frem, var at Joseph II gikk mot østerrikske Nederlandenes grunnlov, samt Joseph IIs ed som deres monarkiske overhode. Sneedorff skrev også at han ikke hadde våget å påstå om lovene Joseph II gjennomførte var til folkets beste, eller ei. Dette er fordi han ville uttalt seg om keiserens hensikter, noe han her skriver han ikke kunne vite noe om.

Når det kommer til hva Sneedorff mente Joseph IIs reformer førte til, så skriver han:

Kan det ikke bevises at Keiserens Reforme berøvede ham hans Undersaatters Keirlighed, saa kan intet i Verden bevises. Opstand og den aabenbareste Misfornøielse fra den eene Ende af hans Stater til den anden, er alt for Mægtigt Argument. Fremmede Kabaler Spire aldrig i det Folks Hierte, som brænde for deres Første.³⁸¹

Sneedorff sto altså fast ved at reformene til Joseph II til slutt førte til misnøye blant hans undersåtter. Dette er også noe han mente var åpenbart og tydelig for alle å kunne se. Dette kom da av, som han poengterte, gjennom den store misnøyen man fant rundt i de forskjellige statene Joseph II regjerte over. Når Sneedorff her skriver om hvordan fremmede kabaler ikke spirer i hjertene til de som brenner for sin fyrste, så er dette mest sannsynlig enda et stikk til Bozenhard. Dette ble en fortsettelse av Sneedorffs kommentar på at Bozenhard var Joseph IIs tjener, der han nå antar at Bozenhard ikke ville vært i stand til å være kritisk til Joseph II.

Avslutning på debatten om Joseph II

Frederik Sneedorffs tekst angående Joseph startet det man kan kalle en liten debatt i *Minerva*, mellom Emanuel Bozenhard og ham selv. Her la de begge ut innlegg, der de omtaler den da avdøde Joseph IIs regjeringstid. Sneedorffs første innlegg gikk gjennom store deler av Joseph IIs reformer og omveltninger, der han delvis stiller seg negativ til mange av disse. Sneedorffs tekst var ikke en direkte avvisende tekst, men man finner likevel få positive ord angående den avdøde keiser Joseph II. Sneedorff bygde heller opp argumentet sitt med en

³⁸⁰ Sneedorff 1790b: 166.

³⁸¹ Sneedorff 1790b: 166.

gjennomgang av Joseph IIs styre, der han presenterte en hel rekke saker han mente Joseph II mislyktes i å gjennomføre.

Når Joseph II ble omtalt ble han ofte sammenlignet med datidens kanskje mest prestisjefulle regent, nemlig Frederik II av Preussen. Denne lille debatten var ikke noe unntak. Sneedorff trakk også denne sammenligningen mellom de to regentene, der han kom frem til at Joseph II ikke klarer å leve opp til Frederik IIs gode rykte. Han la her litt av skylden over på at det var to vidt forskjellige riker og folkegrupper de to monarkene regjerte over, der Frederik II hadde en lettere jobb en Joseph II.

Sneedorff gjorde også en sak ut av noen av opplysningstidens grunnpilarer, nemlig religiøs toleranse. Her mente han Joseph II mislyktes, selv om Sneedorff selv stilte seg enig i ideen om å øke toleransen. Han mente også opphevelsen av de mange munkeordrene under Joseph II, samt hans forsøk på å trekke seg vekk fra paven og hans makt, var positivt. Sneedorff mente problemene oppsto på grunn av håndteringen av toleransen angående de protestantiske og de andre minoritets religioner i Joseph IIs rike. Her mente han systemet var satt opp helt feil, noe som la opp til økt religiøs forfølgelse, samt muligheter for misbruk av de nye lovene. Dette satt Sneedorff som kanskje Joseph IIs mest mislykkede reformprosjekt.

Når det kom til opplysningen av Joseph IIs rike tok Sneedorff opp skolesystemet og sensurfriheten som to eksempler. Når det kom til skolesystemet mente han reformene og tiltakene som ble satt i gang ikke var gode nok. Sneedorff trekker her frem at Joseph II skal ha hatt de nødvendige midlene til å få gjennomført de nødvendige skolereformene, men at de ikke ble tatt i bruk ordentlig. Her trakk han likevel frem at hensikten til Joseph II skal ha vært gode, slik som ved mange andre av hans reformer, men at resultatet ikke endte opp til slik han mente de burde endt opp. Hvordan de faktisk endte opp er ikke noe Sneedorff gikk inn på, der han bare skriver at de enten ikke var forbedringer eller bare førte til skade. Oppmykning av sensuren er også noe Joseph II satt i gang, og som også blir tatt opp av Sneedorff. Dette blir dog gjort veldig kort og det kan virke som Sneedorff ikke er ute etter å prise Joseph II ytterligere for dette, selv om Sneedorff virker positiv til denne oppmykningen.

Disse reformene blir også tatt opp i Håkon Evjus *Frihet som politisk problem i Dansk-Norske Tidsskrifter*, der han har et kort innblikk i denne debatten. Her kommer han frem til at Sneedorff er positiv til de religiøse reformene, styrkingen av utdanningsvesenet, samt lettelsen av sensuren.³⁸² Dette blir en forenkling av Sneedorffs egentlige syn, der han stiller

³⁸² Evju 2010: 182.

seg positiv til tankene som lå bak disse forandringene, ikke selve forandringen som ble gjennomført. Han er negativ til måten de ble gjennomført på, der han indirekte setter Joseph II som en av årsakene til at de mislykkes. Her med tanke på misbruket Sneedorff mente registreringen av protestanter muliggjorde, samt misbruken av midlene som da heller burde blitt brukt til forbedringen av skolesystemet.

Når det kommer til omtalen om Joseph II og Ungarn, skiller Sneedorff seg noe ut. Her kan man se som tidligere nevnt i oppgaven, at når Pram så på Joseph II som en opplyser av Ungarn, så trekker Sneedorff heller frem de negative aspektene. Her fokuserte han nemlig mer på de krenkede tradisjonene, samt rettighetene det ungarske folket hadde tidligere hatt under det habsburgske styre. Her trakk han frem saker som at den ungarske tronen ble flyttet til Wien, og at Ungarn var et kongerike, ikke en av Joseph IIs provinser. Dette med å krenke sine undersåtters rettigheter er noe Sneedorff fortsetter å legge vekt på når han tar opp de østerrikske Nederlandene. Her holder han et noe likt synspunkt som det man finner hos Pram, men tar det også lenger. Her argumenterer han for at Joseph II sviktet sine undersåtter, og Sneedorff gikk så langt som å kalle Joseph II for en despot. Dette var på grunn av måten han hadde gått mot de denne provinsens grunnlov. Misnøyen hos Sneedorff når det kommer til de østerrikske Nederlandene og Ungarn er også noe som kommer frem i Evju sitt innblikk i denne debatten. Her blir det tatt frem at Sneedorff mente Joseph II gikk for langt i sin behandling av disse områdene, noe som ligger til grunn i Sneedorffs negative holdning.

Det er på grunn av disse negative holdningene at Bozenhard kom med sitt svar. Det virker som Bozenhard gjennomgående prøvde å forsvare Joseph II i sin tekst, der han mente Sneedorff dømte han på helt feil grunnlag. Bozenhard mente Sneedorff, og mange andre, glemmer å se på hva Joseph II ønsket å oppnå. Han mente de istedenfor fokuserte på feilene, og dermed gikk for negativt ut. Han mente heller ikke at Joseph II var en despot, der han trekker frem at definisjonen på en despot og en monark er veldig like, og at man ikke må misforstå de to.

Han sammenlignet også Joseph II med Frederik II, der han igjen unnskylder Joseph II. Her ser en det gjennomgående temaet i Bozenhards tekst komme tydelig frem, nemlig det at Joseph II mente godt. En ser dermed Bozenhard argumentere for at omstendighetene rundt de to regentene var så forskjellig, og i Frederik IIs favør, at det er dette som skiller dem. Bozenhard mente at de to regentene hadde samme mål og drømmer om å fremme sitt folk, dermed burde de også bli dømt likt. Dette er noe Sneedorff sa seg sterkt uenig i, da han skrev sitt svar til Bozenhard. Her mente han at Frederik II var en betydelig bedre konge, som var sterk på grunn

av hans harde kamp gjennom livet. Joseph II var da det motsatte, og at mange av hans fiaskoer kom som følge av at han hadde hatt det for enkelt tidligere i hans liv, og at han dermed ikke var i stand til å forutse feilene sine.

Bozenhard så seg også nesten enig i noen av Sneedorffs negative argumenter, slik som at det var mange av Joseph IIs reformer som førte til hans undersåtters misnøye med Joseph II. Men Bozenhard mente likevel også at dette var urettmessig, og han unnskylder dette med at ingen er perfekte. Bozenhard spilte videre på at Joseph II bare var misforstått når han prøvde å gjennomføre reformer i de østerrikske Nederlandene. Her mente han da at Joseph II bare ville folkets beste, og at det bare var staheten deres som førte til at de ikke aksepterte Joseph IIs forandringer. Når man ser på Sneedorffs svar til Bozenhard så var han langt mer tilbakeholden på de sterke meningene hans, enn det han var i det første innlegg angående de østerrikske Nederlandene. Her gikk han heller ut med å forsvare seg selv, enn å få frem et standpunkt. Han trekker likevel frem den største forskjellen mellom disse mennene. Sneedorff mente det ikke hadde noe å si hvilke intensjoner Joseph II hadde i hans behandling av de østerrikske Nederlandene, når han likevel tydelig gikk mot deres grunnlov og rettigheter. Dette er som sagt i motsetning til Bozenhard, som mente Joseph II hadde full rett til å gjøre det han ønsket, som deres eneveldige hersker.

Sneedorffs svar til Bozenhard bar preg av at han var noe hissig, der han bygger flere av sine argumenter opp ved å trekke Bozenhard ned. Da gjerne gjennom å se på hans bakgrunn. Sneedorff ser tydelig på Bozenhard som en partisk stemme når det kommer til å informere folket om Joseph II, og begrunner dette med Bozenhards stilling som generalkonsul for de østerrikske landene i Danmark-Norge. Han har derfor også en noe nedlatende holdning ovenfor Bozenhard i sitt svar.

Når man ser på det store bildet så finner man fremdeles en enighet hos både Sneedorff og Bozenhard, nemlig ved idealene som de mente Joseph II prøvde å fremme i hans rike. De mente begge at Frederik II fungerte som et prima eksempel på hvordan en konge burde være. Sneedorff var også faktisk positivt innstilt til de fleste reformene Joseph II gjennomførte, så lenge de var ment til å opplyse riket hans. Han mente bare at de ble gjennomført feil. Han la heller skylden over på Joseph II, enn de ideene som fulgte med det opplyste eneveldet. Det blir altså ideene han er en stor tilhenger av. Dette kan man blant annet se gjennom hans opphøyelse av Frederik II. Bozenhard på sin side er heller ikke alltid entusiastisk ovenfor Joseph II, men han kommer gang på gang inn med unnskyldninger for Joseph IIs feiltakelser. Hovedbudskapet hans virker til slutt som det er nærmere ment som en oppmykning av

Sneedorffs kommentarer, enn motstridende argumenter. Skillet går altså mer på om en slik opplyst monark bør regnes som opplyst ut fra hans ønsker, eller ut fra det han faktisk oppnådde. Her mente da Sneedorff at Joseph II gikk frem på helt feil måter, og stiller dermed spørsmål ved han som en verdig hersker. Han mente dermed at en eneveldig hersker ikke kan gjøre hva som helst i jakten for å opplyse sitt folk. Dette er da i motsetning til Bozenhard, som mente at det som ble gjort av Joseph II var i hans rett, som eneveldig hersker. Man finner en lignende tankegang hos Håkon Evju i hans *Frihet som politisk problem i Danmark-Norge*, der han trekker inn dette opp mot et mulig ønske om å innskrenke kongens makt.³⁸³

Avslutning

I denne oppgaven har vi nå sett på hvordan Frederik II av Preussen og Joseph II av Østerrike ble sett på i den dansk-norske offentligheten, etter kronprins Frederiks statskupp i 1784 frem til, og med, Joseph IIs død i 1790. Her fantes det en rekke temaer som ble tatt opp rundt disse regentene. I dette kapitlet skal vi oppsummere hva som ble sagt i disse tekstene, og trekke de sammen for å se hvordan de fungerte som en større helhet. Vi skal se nærmere på likheter og eventuelle ulikheter som ble presentert av Rothe, Pram, Sneedorff og Bozenhard. Vi skal så se på hva som ble presentert, hvorfor, og hvilken innvirkning de hadde.

Når det kommer til Tyge Rothes fremstilling av Frederik II, kommer det tydelig frem at dette skal være en hyllest til den avdøde kongen. Her setter han frem Frederik II blant toppen av historiens herskere. Frederik II blir også tatt frem som en virkelig opplyst monark, og man finner lite vondt fra Rothes side angående Frederik II. Her er det kun sensuren Rothe setter opp som det negative, der han mener dette forhindrer fremgang. Han unnskylder likevel Frederik II med at han trolig er klok nok til å kunne opprettholde sensuren. Det vil si at om man hadde en slik vis konge som Frederik, så hadde Rothe troen på at det var en nøye gjennomtenkt grunn til å ha denne sensuren.

Noe av det mest øyenfallende når det kommer til Rothes tekst angående Frederik II, er det at han konstant trekker han frem som god i måten han regjerte på. Han setter han som et eksempel på hva som er en god konge. Med tanke på Rothes stilling som en stemme i den dansk-norske offentligheten kan man dermed raskt tenke seg at det finnes en baktanke med denne teksten. Det vil si at Rothe prøver å formidle hvilken retning han vil det dansk-norske

³⁸³ Evju 2010: 184.

styret skal ta, nemlig mer likt det man fant hos Frederik II. Joseph II får også en rolle i teksten til Rothe. Her settes han opp som en slags etterfølger eller protesjé, til Frederik II. Også her finner man at Rothe er en tilhenger, selv om han ikke trekker han frem som ett like bra eksempel, slik han gjør med Frederik II. Rothe fremstår derfor som tilhenger av det liberale og de opplyste ideene som ble tatt opp, selv om han er kongetro og tilhenger av eneveldet.

Når det kommer til Pram og hans "Historien" så ser man ikke et like farget bilde, som man finner hos Rothe. Som redaktør i det mest innflytelsesrike tidsskriftet i sin tid, og skribent for kanskje sin tids viktigste formidler av verdens gang, "historien", ville hans ord hatt en tydelig innvirkning på borgerskapet og offentligheten. Her tar han jevnlig opp de to tyske monarkene. Han presenterte Frederik II i et meget godt lys frem til og med hans død. Fokuset hans er dog på at Frederik II var en aldrende hersker, og legger ikke skjul på dette. Her blir han presentert mer som en fredens mann, noe som da skiller seg fra det han vanligvis er kjent som, nemlig et militært geni. Selv om Pram var mer tilbakeholden i sin hyllest, enn det Rothe var, fremstiller han likevel Frederik II som et eksempel fremtidige fyrster bør følge. Pram er tydelig en tilhenger av opplysningsprosjektet han så ble utført under Frederik II, men han går ikke inn like detaljert, slik Rothe gjorde.

Når det kom til Prams inntrykk av Joseph II, så startet dette positivt. Her så Pram på Joseph II som en opplyst regent, som er ute etter å gjøre det beste for folket sitt. Dette så man i motsetning til med Frederik II, forandre seg. Dette kommer spesielt frem når Pram tok opp hvordan Joseph II behandlet Ungarn og de østerrikske Nederlandene. I Ungarn ser han fremdeles på Joseph II som en slags opplyser, selv om han her ser negativt på den røffe behandlingen rebellene her ble utsatt for. I de østerrikske Nederlandene mener han at Joseph II gikk for langt, noe som fikk Pram til å ha en viss sympati for disse rebellene. Her ser man også Pram ta frem de mørke sidene ved Joseph IIs styre mer og mer, etter som tiden gikk. Dette blir sittende igjen helt til etter Joseph IIs død, hvor fokuset til Pram lå på det han mente var en mislykket regjeringsperiode. Overliggende blir Joseph II fremstilt som en lovende regent, med store planer. Han klarte bare ikke å få gjennomført de slik han ville.

Debatten mellom Frederik Sneedorff og Emanuel Bozenhard fikk en litt annen tone, enn det man fant i Prams beretninger. Her finner man klarere, tydeligere og mer dristige meninger enn hos både Rothe og Pram. Begge monarkene blir viktige i denne debatten, der spesielt Sneedorff, stiller Frederik II opp som en målestokk som Joseph II ikke klarer å nå opp til. Sneedorff stiller seg mer negativ til Joseph II, enn hva man kan se blant de andre forfatterne. Det vil ikke si at han hater styremåten, ideene eller opplysningsprosjektet som kommer frem

gjennom Josephs IIs styre. Mye av problemet til Sneedorff ligger heller hos personen Joseph II. Her finner man nemlig at Sneedorff mente Joseph II mislyktes i gjennomføringen av noen av de opplyste prosjektene hans. Det var han som kludret det til. Et eksempel er med toleransereformen til Joseph II, som tydelig er basert på opplyste prinsipper. Her mener Sneedorff reformen mislyktes, på grunn av at den ble feil utført. Her skyldte han da på Joseph II. Dette gjelder også for flere av de andre opplyste reformene til Joseph II, som Sneedorff i grunn så på som gode, men som han mente Joseph II formlert til. I likhet med hos Pram, mener Sneedorff at Joseph II gikk over en grense i sin behandling av de østerrikske Nederlandene. På grunn av sin opptreden her, går Sneedorff så langt som å kalle Joseph II for en despot, noe som hadde meget dårlige konnotasjoner. Det var altså en grense på hva som var greit å foreta seg for en monark, og denne grensen mente Sneedorff og Pram ble brutt, av Joseph II.

Det er antagelig dette som fikk Bozenhard til å reagere, og han sier seg dypt uenig i denne anklagen. Hovedpoenget man finner hos Bozenhard blir at Joseph II var feil dømt. Bozenhard mener at man ikke må glemme baktanken bak disse reformene, som han da mener var gode. Han sier seg enig i at ikke alle reformene til Joseph II endte opp like bra, men unnskylder det da med at baktanken var god. Når det kommer til Frederik II, så satt Bozenhard han opp på en pedestall, slik som de andre skribentene også gjorde. Forskjellen ble da at han forsøkte å sette Joseph II opp der, sammen med Frederik II. Dette var da fordi Bozenhard mente forholdene for ett godt styre var bedre for Frederik II, enn de var for Joseph II. Likevel sier Bozenhard seg enig i at Joseph IIs styre var full av feil, men at disse feilene ikke skyldtes Joseph II, men heller andre omstendigheter. Bozenhard stiller seg også tettere bak den eneveldige tanken, enn hva vi har sett blant både Pram og Sneedorff, der han mener at Joseph II ikke gikk over denne streken, når det kom til de østerrikske Nederlandene, og Ungarn. Det Joseph II gjennomførte her mener han nemlig er i en eneveldig monarks rettighet.

Dette svaret fra Bozenhard er noe som ikke falt i god jord hos Sneedorff, og han svarer noe mer aggressivt. Her gikk han i hovedsak til motangrep på sakene der Bozenhard tidligere hadde forsøkt å forsvare Joseph II. Her går han blant annet løs på troverdigheten til Bozenhard, som Sneedorff da mener er svekket, på grunn av hans tilhørighet til Østerrike. Det Sneedorff kommer frem til ligner veldig det han først argumenterte for i sitt tidligere innlegg. Forskjellen ligger på at han nå har en litt mykere holdning til Joseph II. Det de sto igjen med var et definisjonsspørsmål, nemlig hvor langt en herskers rettigheter gikk, samt om han burde bli dømt etter sine ideer og drømmer, eller det han faktisk utrettet.

Forandringen i synet på de to monarkene gjennom perioden er forskjellig mellom de to monarkene. Når det kommer til det overliggende budskapet gjennom perioden angående Frederik II er situasjonen ganske enkel. Det fantes en enighet blant alle de respektive forfatterne som er tatt opp i denne oppgaven, at han burde regnes som én av de beste regentene som noen gang hadde eksistert. De hadde en overordnet positiv holdning til han. Når det kommer til Joseph II er situasjonen litt annerledes, men man ser at både Rothe og Pram omtaler han positivt de første årene etter 1784. Denne forandringen ser man altså best hos Pram, der man får jevnlig oppdateringer, hvor man også ser hans holdning forandres, der hans holdning tilslutt har surnet. Dette negative synet finner man også hos Sneedorff, der Joseph II er syndebukken for det mislykkede opplysningsprosjektet som foregikk i Østerrike. Bozenhard sier seg uenig i dette, der han mener Joseph IIs reformer ofte ble mislykkede fordi omstendigheten rundt Joseph IIs regjeringsperiode ofte jobbet mot ham. Man ser dermed at de dansk-norske skribentene fremdeles hadde troen på Joseph II i 1784, men at denne svekkes litt etter litt. Det hele kulminerte da i at Joseph IIs regjeringsperiode ble sett på som en mislykket en, der skribentene mistet troen på hans evne til å styre godt. De overliggende opplyste Ideene som ble presentert gjennom Joseph IIs regjeringsperiode virker det likevel som at de dansk-norske skribentene har troene på.

Ideene som ble presentert gjennom disse regentene sier de seg altså stort sett enig i er grunnleggende gode og opplyste ideer. Men det man finner er at disse alle offentlige skikkelsene, bortsett fra Bozenhard, setter en grense på hvor langt et enevelde skal ha lov til å faktisk gå. Man ser dette i Pram, og spesielt i Sneedorff. En eneveldig monark burde da forholde seg til de lover og regler som var gjeldene i de respektive områdene de regjerte over. Sneedorff kalte Joseph II for en despot, etter at han mente Joseph II brøt disse lovene og reglene i de østerrikske Nederlandene. Likevel stiller alle seg opp bak den monarkiske tradisjonen. Det å opplyse riket er også noe alle sier seg enige i er til felleskapets beste, og dermed rikets beste. Det opplyste enevelde som en ide kommer derfor frem som noe de kan ha ønsket, men ikke uten betingelser. Denne oppgaven påstår ikke at de ønsket at kongen skulle ha innskrenket makt gjennom en grunnlov, men heller at de så problemene med et dårlig enevelde. Problemet kom da heller med at de helst ville ha en konge som Frederik II, og ikke nødvendigvis slik som Joseph II. Det virker derfor som kongene ikke hadde en direkte innvirkning på de opplyste ideene, for disse forfatterne. Det kan også tenkes at de ønsket et enda mer opplyst styre, enn det man fant hos Frederik II også, der blant annet Rothe så på sensuren som eksisterte i hans rike som en hindring.

Alle tekstene som her er presentert hadde en sentral plass i offentligheten i Danmark-Norge. Denne oppgaven mener dermed at disse tankene og meningene, gir en pekepinn på offentlighetens synspunkt på disse regentene. Dette er også som nevnt en offentlighet som mente de hadde monarkiets øre, og som dermed mente de hadde en viss innflytelse på hvordan regenten styrte. Måten de presenterte disse regentene på er ofte deres egne synspunkter, og de viser oss dermed hvordan de ønsket at utviklingen skulle skje. En kan dermed tenke seg at de ønsket en liberal og opplyst eneveldig konge, slik man fant i Frederik II, men ikke ett opplyst enevelde, koste hva det koste vil. Det var de opplyste og liberale ideene de egentlig prøvde å legge fokus på, og om monarkiet var veien ditt, så var dette veien å gå for dem.

I perioden er det antagelig revolusjonene i Frankrike og Amerika som er blitt regnet som de med mest påvirkning på reformbølgen som oppsto på slutten av 1700-tallet i Danmark-Norge. Men det fantes også andre inspirasjonskilder for denne reformbølgen, som da endte opp i det vi kan kalle nåtidens moderne samfunn. Det blir da en av disse bitene denne oppgaven nå har belyst, der man kan se at mange av de mer moderne og liberale ideene ble presentert i sammenheng med de to tyske monarkene. Dette var ideer og tanker som den dansk-norske offentligheten var tilhengere av også før revolusjonene, og de er satt i en helt annen sammenheng, nemlig eneveldet. Dette kan derfor hjelpe oss til å bedre forstå utviklingen av det moderne samfunn, selv om det bare blir en liten bit i det mye større puslespillet, som er historien.

Kilder

Bozenhard, Emanuel: "Nogle Anmærkninger ved det stykke over Keiser Joseph II., i *Minerva*, Mars, s 366 og f.", *Minerva*, Red., Bind 20, Knud Lyne Rahbek, Christensen Pram, (København, 1790).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 1, Første hefte for "Julii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1785a).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 1, Andre hefte for "Augusti Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1785b).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 1, Tredie hefte for "September Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1785c).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 3, "Januarii, Februarii, og Martii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786a).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 4, "april, Maji, og junii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786b).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 5, "Julii, Augusti, og September Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786c).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 6, "October, November og Desember", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1786d).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 7, "Januarii, Februarii, og Martii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1787a).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 8, "april, Maji, og junii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1787b).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 9, "Julii, Augusti og September Maaned" Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1787c).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 10, "October, November og Desember", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1787d).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 18, "October, November og Desember", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1789a).

Pram, Henriksen Christen: "Historien", *Minerva*, Bind 19, "Januari, Februari og Martii Maaned", Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Pram, (København, 1790a).

Pram, Henriksen Christen og Rahbek, Lyne Knud: "Subskribenterne", *Minerva*, Bind 1, Red., Knud Lyne Rahbek, Christen Henriksen Pram, (København, 1785).

Rothe, Tyge: *Om Preussens Kong Frederik II. Med hensyn paa den monarkiske Regiering, og paa Danske Staet* (København, Gyldendals forlag, 1786)

Sneedorff, Frederik: "Breve om Keiser Joseph II", *Minerva*, Bind 19, Red., Knud Lyne Rahbek, Christensen Pram, (København, 1790a).

Sneedorff, Frederik: "Note til det ovenstaaende Styke Side 53 om Keiser Joseph II", *Minerva*, Bind 20, Red., Knud Lyne Rahbek, Christensen Pram, (København, 1790b).

Litteratur

Asdal, K., Berge, K.L., Gammelgaard, K., Gundersen, R.T., Jordheim, H., Rem, T., Tønnesson, L.J.: *Tekst og historie, å lese tekster historisk*, ed., Gundersen, Trygve Riiser (Oslo, Universitetsforlaget, 2008)

Beales, Derek: *Enlightenment and reform in the eighteenth-century Europe*, (New York, I.B. Tauris & Co. Ltd, 2005).

Beales, Derek: *Joseph II, ii: Against the World, 1780-1790*, (2 bind, Cambridge, Cambridge university press, 2009).

Blanning, Tim: *Frederick the great, King of Prussia* (New York, Random House, 2016)

Dogra, Aastha: *Enlightend absolutism*, (04.12.2010), Hentet 12.09.16 fra <http://www.buzzle.com/articles/enlightened-absolutism.html>.

Eng, Jørgen Hansson: *Synet på England i tidsskriftet Minerva. Perioden 1787-1797*, (Masteroppgave), (Oslo, Jørgen Hansson Eng, 2010)

Hentet den 11.05.2017, fra:

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23280/MasteroppgavexixhistoriexJxrgenxEng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Evju, Håkon: "Frihet som politisk problem i dansk-norske tidsskrifter, 1784-1799", *Demokratisk teori og historisk praksis*, Red: Hilde Sandvik, (Oslo, Scandinavian Academic Press, 2010).
- Feldbæk, Ole: *Danmark-Norge 1380-1814, iv: Nærhed og adskillelse 1720-1814*, (4 bind, Oslo, Universitetsforlaget, 1998).
- Figal, Sara Eigen: "The Point of Recognition: Enemy, Neighbor and Next of Kin in the Era of Frederick the Great", *Enlightened War: German Theories and Cultures of Warfare from Frederick the Great to Clausewitz*, red., Elisabeth Krimmer, Patricia Anne Simpson, (New York, Camden House, 2011)
- Glente, Karen: *Den unge Tyge Rothe: opplysningstro og fædrelandskærlighed på Frederik V's tid* (Hellerup, SPRING, 2009)
- Groth, Bente: Jødedom. I Store norske leksikon. (2015, 27. november). Hentet 15. mai 2017 fra <https://snl.no/j%C3%B8dedom>.
- Holm, Edvard: *Danmark-Norges historie fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720-1814), vi (del 1 av 2): Styrelse og reformer 1784-1791*, (7 bind, København, G.E.C. GAD, 1907)
- Holm, Edvard: *Den offentlige mening og statsmagten, i den dansk-norsk stat I slutningen af det 18de aarhundre*, (København, J. H. Schultz, 1888).
- Horn, Ernhard Frederik Winkel: " Tidskrifterne ", *Den danske Literaturs Historie fra dens begyndelse til vore Dage, II: Oplysningens Tidsalder*, (2 bind, København, 1881). s 26-29.
- Horstbøll, Henrik: Enevælde, opinion og opposition, *Historie/Jyske samlinger*, 17(1), (1987): 40-42. Hentet den 05.05.2017, fra: <https://tidsskrift.dk/index.php/historiejyskesamling/article/viewFile/16957/32600>
- Høst, Jens Kragh: *Erindringer om mig og mine Samtlige* (Kjøbenhavn, C. Steens forlag, 1835). s 18-20.
- Jantzen, Albert Thorvald: "Rothe, Tyge Jesper ", i *Dansk biografisk lexicon, xiv: Resen-Saxtrup*, redigert av Carl Frederik Bricka (19 bind, København, 1900). s 367-371.
- Kershaw, Ian: "Hitler 1936-1945, Nemesis" (London, Allen Lane The Penguin Press, 2000). s 277.

Krefting, E., Nøding, A., Ringvej, M.: *En pokkers skrivesyge, 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet* (Oslo, Scandinavian Academic Press, 2014)

Mardal, Magnus A: "Gustav 2 Adolf." I Store norske leksikon. (2015, 18. mars). Hentet 1. mai 2017. fra https://snl.no/Gustav_2_Adolf.

Mardal, Magnus A: "Stavnsbånd". I Store norske leksikon. (2017, 16. januar). Hentet 8. mai 2017 fra <https://snl.no/stavnsb%C3%A5nd>.

Nyerup, Rasmus og Kraft J. E.: *Almindeligt litteraturlæxicon for Danmark, Norge, og Island; eller fortegnelse over danske, norske, og islandske, saavel afdøde som nu levende Forfattere med anførelse af deres vigtigste levnet-omstændigheder of liste over deres Skrifter*, (København, Gyldendalske boghandlings forlag, 1820). s 84.

Rian, Øystein: *Sensuren i Danmark-Norge 1536-1814*, i *Demokratisk teori og historisk praksis*, Red: Hilde Sandvik, (Oslo, Scandinavian Academic Press, 2010).

Rian, Øystein: *Sensuren i Danmark-Norge, vilkårene for offentlige ytringer 1536-1814*, (Oslo, Universitetsforlaget, 2014). s 40-41.

Rønning, Frederik Vilhelm Valdemar: "Pram, Christen Henriksen" ", *Dansk biografisk lexicon, xiii: Pelli-Reravius*, redigert av Carl Frederik Bricka (19 bind, København, 1899). s 266-270.

Schwanenflügel, Herman Heinrich Louise: " Sneedorff, Frederik ", *Dansk biografisk lexicon, xvi: Skarpenberg-Sveistrup*, Red., Carl Frederik Bricka (19 bind, København, 1902). s 135-138.

Seip, Jens Arup: *Teorien om det opinionsstyrte eneveldet* (Oslo, Universitetsforlaget, 1958)

Snl: "Filip 2: sønn av Karl 5". I Store norske leksikon. (2016, 5. april). Hentet 3. februar 2017 fra https://snl.no/Filip_2%2Fs%C3%B8nn_av_Karl_5.

Snl: "Fredrik 2 (Den Store)". I Store norske leksikon. (2009, 14. februar). Hentet 26. april 2017 fra https://snl.no/Fredrik_2_%28den_store%29.

Snl: "Leopold 2: keiser 1790." I Store norske leksikon. (2009, 14. februar). Hentet 6. mars 2017 fra https://snl.no/Leopold_2_-_keiser_1790.

Snl: "Stoisisme.: sinnsro." I Store norske leksikon. (2011, 21. november). Hentet 29. mars 2017 fra https://snl.no/stoisisme._-_sinnsro.

Snl: "Titus: keiser." av: Andersen, Øivind. I Store norske leksikon. (2016, 18. oktober). Hentet 16. mars 2017 fra [https://snl.no/Titus - keiser](https://snl.no/Titus_-_keiser).

Snl: "Valaker". I Store norske leksikon. (2009, 27. mars). Hentet 2. mars 2017 fra <https://snl.no/valaker>.

Snl: "Østerrikske Arvefølgekrig". I Store norske leksikon. (2009, 14. februar). Hentet 2. februar 2017 fra [https://snl.no/%C3%98sterrikske arvef%C3%B8lgekrig](https://snl.no/%C3%98sterrikske_arvef%C3%B8lgekrig).

Sørensen Øystein: *Frihet og enevelde, Jens Schieldrup Sneedorffs politiske teori*, (Oslo, Universitetsforlaget, 1983).

Øst, Niels Christian: *Litteraturlexicon, fortsættelse af litteraturlexiconet ved Nyerup og Kraft* (København, Peter Thr. Brunnich, 1826). s 105.